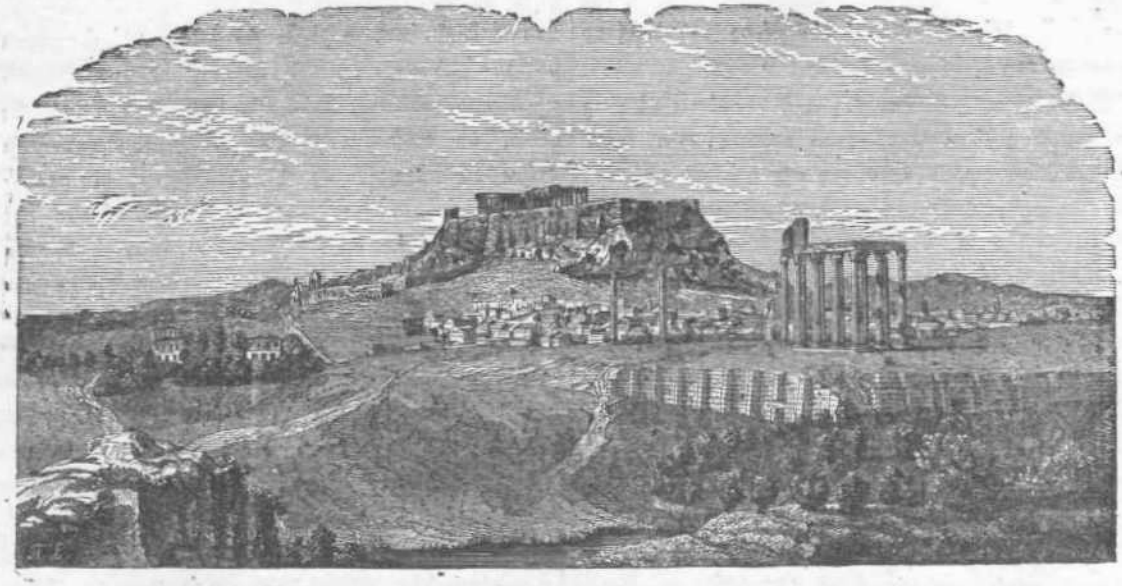

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1868. ΤΟΜΟΣ ΙΘ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 437.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΟΜΕΩΣ.

Οἱ ἀναγνόντες τὸ τῆς *Πανδώρας* φυλλάδιον τῆς 15 Μαρτίου 1868 ἐνθυμοῦνται, ὅτι ἔμειναν τότε νὰ τυπωθῶσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Τόμεως, αἱ πρὸς τὸν συντάκτην σταλεῖσαι παρὰ τοῦ Κ^ου^ Χ. Ε. Καραγκιόζογλου, τοῦ γράψαντος τὸ ἐκεῖ καταχωρισθὲν περὶ Κωνστάντσας ἄρθρον. Τῶν ἐπιγραφῶν ἐκείνων τὰ πρωτότυπα ἀντίγραφα παρεδόθησαν ἡμῖν πρὸ ἑβδομάδων τινῶν, ὄντα δεκαοκτὼ τὸν ἀριθμὸν, κεφαλαίοις γράμμασι γεγραμμένα, καὶ τὰ ἐκδίδομεν σήμερον ἐνταῦθα μικροῖς γράμμασιν ὁμοῦ μὲ τὰς βραχείας ὑποσημειώσεις τοῦ ἀντιγράψαντος περὶ τοῦ ποῦ καὶ πότε εὑρέθησαν οἱ λίθοι, οἱ ἔχοντες τὰς ἐπιγραφάς. Εἶναι πάντες οἱ λίθοι ἐκ Τόμεως, τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις, ἀποικία οὖσα τῶν Μιλησίων, ἔκειτο οὐ μακρὰν τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ σημερινῆς Κωνστάντσας, τῆς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς Κωνσταντίας ἢ Κωνσταντιανῆς. Προσθέτομεν δὲ ὑφ' ἑκάστην ἐπιγραφὴν καὶ ἰδίας ἡμῶν ὀλίγας καὶ σποραδικὰς, ὡς εὐκολύνθημεν, παρατηρήσεις, ὄχι ἑρμηνείαν συνεχῆ καὶ πλήρη. Ἄλλος τοῦτο ἂς κάμῃ κατ' ἀξίαν τῆς οὐσίας των. Ἅπασαι δὲ αἱ ἐπιδοθεῖσαι ἡμῖν ἐπιγραφαὶ εἶναι τῶν μετὰ Χριστὸν Καισαρείων χρόνων, καὶ δὴ τοῦ β^ου^ καὶ γ^ου^ αἰῶνος, ὅτε ἡ πόλις Τόμις φαίνεται ὅτι ὁπωσοῦν ἤκμαζεν, ἂν καὶ πολλὰ περὶ αὐτῆς δεινολογεῖ ὁ ἐκεῖ ἐν ἐξορίᾳ ζήσας ἐπὶ τῶν δύο πρώτων αὐτοκρατόρων Αὐγούστου καὶ Τιβερίου· Ῥωμαῖος ποιητὴς Ὀβίδιος, εἴτε διότι τότε ὄντως οὕτως εἶχον τὰ κατ' αὐτὴν, εἴτε διότι αὐτὸς ἔβλεπε τὰ πάντα μαῦρα ἐν τῇ δυστυχίᾳ του.

Διαιροῦμεν τὰς 18 ἐπιγραφὰς, εἰς τιμητικὰς, ἀναθηματικὰς καὶ ἐπιτυμβίους. Καὶ τιμητικαὶ μὲν εἶναι αἱ ἑξῆς ἑξ·

1.

Ἀγαθῇ τύχῃ.

Κατὰ τὰ δόξαντα τῇ κρατήστη
βουλῇ καὶ τῷ λαμπροτάτῳ δήμῳ τῆς λαμ-
προτάτης μητροπόλεως καὶ
ἁ. τοῦ εὐωνύμου Πόντου Τόμεως τὸν
Ποντάρχην Πρείσκιον
Ἀννιαν[ὸ]ν
ἄρξαντα τοῦ κοινοῦ τῶ(ν)Ἑλλήνων καὶ τῆς μητρο-
πόλεως τὴν ἁ. ἀρχὴν ἁγνῶς, καὶ ἀρχιερασά-
μενον τὴν δι' ὅπλων καὶ κυνηγε(σ)ίων ἐνδόξως
φιλοτειμίαν μὴ διαλιπόντα, ἀλλὰ καὶ βου-
λευτὴν καὶ τῶν πρωτευόντων Φλαβίας νέας
πόλεως, καὶ τὴν ἀρχιέρειαν σύμβιον αὐτοῦ
Ἰουλίαν *Ἀπολαύστην*
πάσης τειμῆς χάρ[ε]ιν.

«Εὑρέθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ λιμένος (Κωνστάντσας), Ἰουλίου 7, 1860.»

Ἐκ τῆς ἐφεξῆς β'. ἐπιγραφῆς δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ πρώτη αὕτη ἀτελῶς ἀντεγράφη ἐν τῷ ιάφ στίχῳ· ἀλλὰ, γνωστῆς οὔσης τῆς πολλῆς περὶ τὰς τυπικὰς φράσεις ἐλευθερίας τῶν παλαιῶν, τίποτε δὲν διϊσχυρίζομαι. Τὸ δ' ἐν στίχῳ 5φ ά. *τοῦ εὐωνύμου Πόντου* φαίνεται μοι νέον, ἐφ' ὅσον ἐξήτασα. Οὕτω καὶ τὸ Ἀπολαύστη ὡς κύριον ὄνομα. Τὸ δ' ἐν στίχῳ 8φ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ ἔκ τινος φράσεως ἀναγινωσκομένης ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ὀδησσοῦ (Βάρνης) ἐκδοθείσῃ ἐν τῷ Corp. Inscr. Græc. ὑπ' ἀρ. 2056, c. οὕτω· «ἄρξαντα τοῦ κοινοῦ τῆς Πενταπόλεως.» Ἐκεῖ ἐν σημειώσει ἐκφέρεται εἰκασία, ὅτι αἱ πέντε πόλεις ἦσαν Ὀδησσὸς, Τόμις, Κάλλατις, Μεσαμβρία, Ἀπολλωνία, πᾶσαι Ἑλληνικαί.

Περὶ τοῦ Ποντάρχου, ἀρχῆς ὁποία ἡ τοῦ Ἀσιάρχου, Βιθυνάρχου κτλ. ἴδε Becker-Marquardt Hdb. d. röm. Alterth. III, 1. p. 268—75.

Τὰ ἐν ἀγκύλαις τεθέντα ὑπ' ἐμοῦ γράμματα ἔχει τὸ ὑπ' ὄψιν μου ἀντίγραφον, ἐγὼ δὲ τὰ κρίνω ἐκβλητέα, τὰ δὲ ἐν καμπύλαις παρενθέσεσιν εἶναι ἐμαὶ προσθῆκαι ἢ διορθώσεις. Οὕτω καὶ κατωτέρω ὅπου τι τοιοῦτο.

2.

Ἀγαθῇ τύχῃ.

Κατὰ τὰ δόξαντα τῇ κρατίσ-τῃ
βουλῇ καὶ τῷ λαμπροτάτῳ δήμῳ
τῆς λαμπροτάτης μητροπόλε-
5 ως Τόμεως (Α)ὐρήλιον Πρείσκι-
ον Ἰσίδωρον τὸν Ποντάρχην
καὶ ἄρξαντα τὴν πρώτην ἀρχὴν
ἁγνῶς καὶ ἀμέμπτως καὶ ἀρχι-
ερασάμενον τὴν δι' ὅπλων καὶ
10 κυνηγεσί(ω)ν φιλοδόξως φιλοτειμί-
αν ἐφεξῆς ἡμερῶν ἓξ μὴ διαλιπόντα,
καὶ τὴν ἀρχιέρειαν σύμβιον αὐτοῦ,
Οὐλπίαν Ματρώναν
πάσης τειμῆς καὶ ἀρετῆς χάριν, τὸν
15 καὶ βουλευτὴν καὶ τῶν πρ(ω)τευόντων τῆς
λαμπροτάτης Φλαουΐας νέας πόλε-
(ω)ς καὶ ἀντιπατρίδος.

«Εὑρ. εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ λιμένος, πλησίον τοῦ λουτροῦ, τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1860.»

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀξιοπαρατήρητος μάλιστα εἶναι ἡ ἐν τῷ στίχῳ ιδ'φ καὶ τοῖς ἑξῆς προσθήκη, ἢ διὰ λάθος τοῦ λιθοξόου, ἢ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν οὕτω γενομένη ἐν ἀνοικείῳ τόπῳ. Ποία δὲ ἡ ἐνταῦθα περιεργότερον καὶ πληρέστερον παρὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐπιγραφῇ ὀνομαζομένη Φλαβία πόλις, ἀγνοῶ, διότι πολλαὶ ἦσαν τῷ ὀνόματι τούτῳ, καὶ ἡ ζήτησις καὶ εὕρεσις τοῦ πιθανοῦ δύσκολος. Ἴσως ἦτο ἡ ἐν Θράκῃ, περὶ ἧς βραχεῖαν καὶ ἀνεπαρκῆ μνείαν εὑρίσκω ἐν τῷ τοῦ Becker-Marquardt ἄνω προμνημονευθέντι βιβλίῳ σελ. 120. Τοῦτο ὅμως ἂς εἴπω, ὅτι τὸ ὄνομα Φλαβία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐτέθη εἰς πόλεις νέας ἢ παλαιὰς πρὸ τῆς τελευταίας εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ ά. μ. Χ. αἰῶνος, ὅτε δηλ. κατεῖχε τὸν θρόνον τῶν Καισάρων ἡ Φλαβία γενεά. Τὴν τελευταίαν δὲ λέξιν *ἀντιπατρίδα* δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων. Ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς λεξικοῖς δὲν εὑρίσκεται.

3.

Ἀγαθῇ τύχῃ.

Β)ουλὴ δῆμος τῆς
μητροπόλεως
Τόμεως Π. Αἴλιον
5 Γαιον ἄρξαντα ἐπι-
φανῶς, ἐκδικήσαντα
πιστῶς, πρεσβεύσαν-
τα εἰς Ῥώμην παρὰ
τὸν θειότατον αὐ-
40 τοκράτορα Τ. Αἴλιον
Ἀδριανὸν Ἀντωνεῖνον
δαπάναις ἰδίαις.

«Εὑρ. ἐντὸς τῆς πόλεως τῇ 8 Ἰουνίου 1865».

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ β'ου στίχου δὲν ἐτόλμησα νὰ προσθέσω καὶ τὸ ἄρθρον *ἡ*, ἀφοῦ ἐπρόσθεσα τὸ ἀναγκαιότατον *β*, διότι εἶδα ὅτι καὶ κατόπιν ἔπρεπε νὰ προσθέσω τὸ *ὁ* πρὸ τοῦ *δῆμος*, καὶ τόσον δὲν ἤθελα νὰ ἀπιστήσω εἰς τὸ ἀντίγραφον, τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου, τὸ ὁποῖον ἄλλως εἶναι ἐλεύθερον ἁμαρτημάτων, ἐκτὸς ἴσως ἐν ἀρχῇ τοῦ *έου* στίχου εἰς τὴν λέξιν *Γαιον*, ἥτις, φαίνεται, πρέπει νὰ μεταβληθῇ εἰς *Γάλλον*, διότι εὑρίσκεται τὸ ὄνομα τοῦτο ὄχι σπανίως εἰς τὴν Αἰλίαν γενεάν. Ἔπειτα καὶ ἐν τῇ ἑξῆς ὑπ' ἀρ. 4. ἐπιγραφῇ εἶδα τὰ *βουλὴ δῆμος* ἄναρθρα, καὶ ἂν τὸ πρῶτον ἄρθρον *ἡ* δύναται ἐκεῖ νὰ ὑποτεθῇ ὡς ἐκλιπὸν ἕνεκα φθορᾶς τοῦ λίθου, τὸ δεύτερον ὅμως ἄρθρον *ὁ* ὄχι τόσον εὐκόλως, ἐκτὸς ἂν τις ὑποθέσῃ μεγάλην ἀπροσεξίαν τοῦ ἀντιγραφέως.

4.

Ἀγαθῇ τύχῃ.

Ἰο(υ)λίαν (Δόμναν ἢ Μαμμαίαν (;)
σεβαστὴν αὐτοκρά-
τορος Αὐρ(η)λ[λ]ίο(υ) Σευήρου
5 εὐσεβ. (εὐ)τυχ. σεβ. μητέ-
ρα καὶ τῶν γενναι(ι)οτάτων
αὐτοῦ στρατοπέδω(ν
βουλὴ δῆμος τῆς λαμ-
προτάτης μητροπόλεως
40 καὶ α'. τοῦ εὐωνύμου Πόντο(υ
Τόμεως.

«Εὑρ. Παρὰ τῷ λιμένι πλησίον τοῦ λουτροῦ, τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1860.»

Τὴν ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ συμπλήρωσίν μου ἔκαμα μετὰ δισταγμοῦ μεταξὺ τῶν δύο ὀνομάτων Δόμνας τῆς μητρὸς τοῦ Καρακάλλα, καὶ Μαμμαίας τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Σευήρου· διότι ἀμφότεροι οὗτοι οἱ αὐτοκράτορες εἶχον τὸ ἐν στίχῳ γφ ὄνομα Αὐρηλίου Σευήρου. Δὲν ὑπάρχει δὲν ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν μου κειμένῳ οὐδὲ ἴχνος τῶν ὀνομάτων Ἀντωνίνου καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν διαστελλόντων αὐτούς. Τὸ δὲ ἐν στίχ. δ'.—ς'. ἐπίθετον μητρὸς στρατοπέδων ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Δόμναν καὶ εἰς τὴν Μαμμαίαν ἐδίδετο, ἀλλὰ μετὰ διαφορᾶς τινος, ὡς φαίνεται, ἣν νὰ ἐξακριβώσω ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναμαι.

5.

Au)r(e)l. Septimio Sev(ero
p)ontif. max. trib. po(t . .

«Εὑρ. εἰς τὸ ἔξω τεῖχος τοῦ Τραϊανοῦ, τῇ 25 Αὐγούστου 1866, (καὶ μετεκομίσθη) εἰς χρῆσιν οἰκοδομῆς».

Αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κατὰ τὰ φαινόμενα πολὺ κολοβὴ ἄνωθέν τε καὶ κάτωθεν, πιθανῶς δὲ καὶ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν.

6.

L. Annio L. f. (Q)uir. I(t)alic : :
honorato Cos. soda(l)i
Hadrianali, leg. Aug.pr(o) p(ræt.
p)rov. Mœsi(æ), R (?) cur. oper.
5 p)ub. cur. Neap. et ATELE, pra(e)f.
ær. mili(t). leg. leg. XIII ge.
jurid. per (F)l. et Vmbriam M (?)
cur. viae Lavic. e(t L)at(ina)e El
præ(t)ori (q)vi jus dixit in-
40 ter) civ(es e)t pereg. trib.
p. (q). prov. A(ch)aiæ, sevir.
t)urmar. e(q)v. IIII vir. viar.
c(u)randarum
F(l). Sev(e)rianus dec. a(l)æ
43 I a(ll)ectorum Severian.
CA (?) candidatus ejus.

«Εὑρ. εἰς τὸ τεῖχος τοῦ Τραϊανοῦ, τῇ 15 Ἰουνίου 1865, καὶ τὴν μετεχειρίσθησαν εἰς οἰκοδομὰς εἰς Κωνστάντσαν».

Καθ' ὅσον ἐγὼ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ διέκρινα τὰς λέξεις καὶ τὰ δι' αὐτῶν δηλούμενα ἀξιώματα τοῦ τιμωμένου, καὶ ἔθηκα στίξιν, ἠδυνάμην ἔτι καὶ πλατυκώτερον νὰ τὴν ἀναγράψω ἐδῶ, μὲ συμπλήρωσιν τῶν κατ' ἔθος ῥωμαϊκὸν ἀποκεκομμένων λέξεων· ἀλλὰ δὲν τὸ κάμνω, ἐπειδὴ τὸ ὅλον αὐτῆς δὲν κατώρθωσα ἐπ' ἀκριβὲς νὰ ἀναγνώσω, ἰδίως δὲ ἐπειδὴ μεγάλας ἔχω ἀμφιβολίας περὶ τῶν ἐν τῷ ἀφ στίχῳ ὀνομάτων καὶ τῆς ἀφς λέξεως τοῦ β'ου στίχου. Ἂν πλειότερον ἐκεῖ ἀπεμακρυνόμην τοῦ ὑπ' ὄψιν μου ἀντιγράφου, ἤθελε προκύψει εἰς μέσον ἐν τῇ μεταγραφῇ μου ὁ ὕπατος τοῦ 159 μ. Χ. ἔτους Λικίνιος Ἰταλικὸς, εἰς ὃ ὅμως ἐναντιοῦνται οἱ δύο προτελευταῖοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς. Ὅθεν τὴν παραδίδω οὕτω εἰς τοὺς σοφωτέρους μου πρὸς περαιτέρω ὀρθοτέραν ἀνάγνωσιν καὶ ἐπεξεργασίαν. Ἀλλ' ἵνα μὴ ποθήσωσιν οὗτοι καὶ τὸ πρωτότυπον ἀντίγραφον, ἰδοὺ αὐτὸ ἐνταῦθα ἀκριβῶς ἀποδεδομένον.

LANNIOL FOVIRI FALIC : :
HONORATO COSSODAI
HADRIANA LILECAVGPRPI
IROVMOESIN RGVROPER
IVBCVRNEAPETATELEPRAF
AERMILIFLEGLEG XIII GE
IVRIDPERPLETVMBRIAMM
GVRVIAELAVIGEIATVEEI
PRAEIORIOVIIVSDIXIIIN
: : : : GIVI : : : TPEREGTRIB
POPROVAGBIAIAESEVIR
VRMAR EOY IIIIVIR VIAR
GVRANDARVM
FESEVRIANYSDEGAIAE
IAIECTORVMSEVERIAN
CACANDIDATVS EIVS

Ἐκ τούτων τῶν κεφαλαίων γραμμάτων ἃς κριθῇ ἡ ἄνω ἐμὴ μεταγραφὴ εἰς μικρὰ, ἥτις ἂν διορθωθῇ εἴς τινα καὶ ἀναπληρωθῇ εἰς ἄλλα ὑπὸ τῶν δυναμένων, θέλω χαρῆ.

Αἱ δὲ ἑξῆς δύο εἶναι ἀναθηματικαί.

7.

Ἀγαθῇ τύχῃ.

Φιλοκλῆς Χρήστου φιλο-
τειμος τοῦ οἴκου τῶν ναυ-
κλήρων κατεσκεύασεν
5 ἐκ τῶν ἰδίων τὴν ἑστίαν.

«Εὑρ. εἰς τὸ παράλιον πρὸς δυσμὰς τοῦ λιμένος τῇ 20 Ἰουνίου 1859. Ἀντεγράφη παρὰ Χ. Ε. Καραγκιόζογλου».

Ὁ οἶκος τῶν ναυκλήρων οὗτος ὁ ἐν Τόμει μνημονεύεται καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ, ἣν ἀντέγραψε καὶ ἐξέδωκεν ὁ ἡμέτερος Ἀνδρ. Π. Βρετὸς ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις τῷ 1854 τυπωθέντι φυλλαδίῳ του Sulla scoperta di Tomi, ἐν σελ. 23, ἔνθα οὕτως ἔχει τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς· «Ἀγαθῇ τύχῃ. Τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Αὐρήλιον Οὐῆρον Καίσαρα ὁ οἶκος τῶν ἐν Τόμει ναυκλήρων, ἀναστήσαντος τὸν ἀνδριάντα ἐκ τῶν ἰδίων . . . ητου Τίτου νεωτέρου.» — Τὸ ἐν τοῖς στίχοις β'φ καὶ γ'φ *φιλοτειμος* τοῦ ὑπ' ὄψιν μου ἀντιγράφου ἐδίστασα νὰ μεταβάλω εἰς *φιλοτείμως*, διότι ἐν τῇ κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 10 ἐπιγραφῇ τὸ φιλότειμος ξηρὰ ξηρὰ ἀναγεγραμμένον μεταξὺ τοῦ κυρίου ὀνόματος τοῦ ἀνθρώ-

που καὶ τῆς φυλῆς του, φαίνεταί πως οἷον τιμητικὴ προσηγορία τινῶν πολιτῶν, ἴσως καὶ διὰ ψηφίσματος δεδομένη, ἢ μᾶλλον ὡς βαθμὸς καὶ, ὡς τὴν σήμερον λέγομεν, ἰδιοκτησία ἀναφαίρετος. Ἀλλ' ἄν τις καὶ τὴν ἐν τῇ ά. καὶ τῇ β'. τῶν σήμερον ἐκδιδομένων ἐπιγραφῶν φράσιν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τήν δε' «ἀρχιερασάμενον τὴν . . . φιλοτειμίαν» δύναταί πως νὰ εἴπῃ, ὅτι δι' αὐτῆς δηλοῦται πρᾶγμα οἷον ἡ λειτουργία τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων, ὅπερ ἐν Τόμει καὶ ἐν ἄλλαις δὲ ἐπαρχιακαῖς πόλεσι τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς μάλιστα κατὰ νόμον ἐπεβάλλετο, καὶ ὁ φιλότιμος τότε ἀποβαίνει ἴσον τῷ λειτουργὸς δαπανηρᾶς λειτουργίας, ἥτις βέβαια ἄνευ φιλοτιμίας δὲν τελεῖται, καὶ ἐκ τούτου ἔλαβεν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα. Εἶναι δὲ ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ὁ ἀνέκαθεν φιλότιμος ἑλληνικὸς λαὸς ἔχων τὴν λέξιν ταύτην πατροπαράδοτον τὴν διέσωσε καὶ μέχρις ἡμῶν. Τινὲς δόσεις καὶ δῶρα εἰς ὡρισμένας περιστάσεις λέγονται ἔτι καὶ νῦν φιλότιμα καὶ φιλοτιμίαι καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ χύδην λαοῦ, παρ' ᾧ καὶ τὸ ἐναντίον ὁ, ἡ ἀφιλότιμος ἐν συχνῇ εἶναι χρήσει, ὡς ἔτι καὶ τὸ φιλότιμον καὶ τὸ ἀφιλότιμον.

8.

I. O. (M.
heroi (?)
Q. Trebellius
Q. f. (F)ab. Maximus Roma
S leg. V Mac.
trecenariu(s
coh. III pr.
V. S.

Εὑρ. ἐντὸς τῆς Κωνστάντσας τῷ 1865, Ἰουνίου 16, καὶ τὴν μετεχειρίσθησαν εἰς οἰκοδομήν.

Τὸ εἶδος τῶν ἐν στίχῳ 7 μνημονευομένων μεγαλομίσθων στρατιωτῶν, τοὺς ὁποίους Βυζαντινίζων τις ἠδύνατο νὰ μεταφράσῃ *τριακοσιαρίους*, γνωρίζεται καὶ ἐξ ἄλλων Λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Ἴδε τοὺς πίνακας τοὺς ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῆς ὑπὸ Orelli καὶ Henzen Συλλογῆς λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Μεταβαίνομεν τώρα εἰς τὰς ἐπιτυμβίους.

9.

Οὐ ξένος, ἀλλ' ἀστὸς τύμ-
βῳ ὑπὸ τῶδε τέθαμμαι|
οἰκοσέτης Ἀκύλας, πατρὶ
λιπὼν ὀδύνας.|(Ζῆθι), πάτερ,
καὶ χαῖρε (θ)υγατράσιν, ἃς
φθονερός τοι|δαίμων Ι ἀν-
τ' ἐμέθεν ὤπασε γηροκόμους.|
ὁ παράγων
χαῖρε
καὶ σύ.

«Εὑρ. εἰς τὸ μέσον τοῦ προπυργίου τοῦ ἡμιστρογγύλου τείχους, τῇ 15 Ἰουνίου 1859.»

Τὸ τετράστιχον τοῦτο ἡρωελεγεῖον διωρθώθη ὑπ' ἐμοῦ μόνον διὰ τῆς ἐν στίχῳ 4 παρενθήκης τοῦ *ζῆθι* ἀντὶ τῶν ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν μου ἀντιγράφῳ ἐκεῖ ἀδιανοήτως κειμένων τριῶν γραμμάτων ΤΟΕ, τὰ ὁποῖα νομίζω κατὰ τὸ σχῆμά των δὲν ἀπομακρύνονται πολὺ τῆς ἐμβεβλημένης ὑπ' ἐμοῦ προστακτικῆς. Τὸ δὲ ἐν στίχῳ ς'ῳ μετὰ τὸ *δαίμων* φαινόμενον Ι δύναταί τις, ἂν θέλῃ, νὰ τὸ κάμῃ γ', ἵνα μὴ ὅλως τὸ ἐξορίσῃ.

10

Χρῆστος (Φι)λοκά-
λου φιλότιμος
φυλῆς Αἰορεων
καλῶς βιώσας
ἔτη ζί. Χαῖρ(ε
παροδεῖτα.

«Εὑρ. εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἡμιστρογγύλου τείχους, τῇ 7 Ἰουλίου 1860.»

Τὸ ἄγνωστον Αἰορέων τοῦ γ'. στίχου παράβαλε πρὸς τὸ ἐν τῇ κατωτέρῳ ὑπ' ἀρ. 12 ἐπιγραφῇ . . . *ρεων*. Περὶ δὲ τοῦ φιλότιμος ἴδε τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 7. ἐπιγραφήν.

11

Τειμοκράτης Ἀλεξάνδρου γένι Νικομη-
δεὺς, ὁ κὲ (Τ)ομμίτης, φυλῆς Ῥωμέων,
ζήσας ἐπιτείμως ἐν τῇ Τόμι, ζῶν
καὶ φρονῶν, ἑαυτῷ κὲ τῇ γυνεκὶ ἑαυ-
τοῦ Ὀλπία Κάστα κὲ τῷ υἱῷ ἑαυτοῦ
Οὐλπίῳ Μαρτίνῳ φυλῆς Ῥωμέων φει-
λοτειμον. εβτομοτην πόλεως
τὴν στηλεῖδα κατασκέβασα σὺν τῷ
τόπῳ τῷ περιορισμῳ θεσιμικοι
νομμοι πρὸς Καλεινικον στροφη. Χε-
ρε παροδῆτα.

«Εὑρ. εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἡμιστρογγύλου τείχους, τῇ 7 Ἰουλίου 1860.»

Τὴν ὀρθογραφίαν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κακογραφίαν τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς δὲν εἶχα κανὲν δικαίωμα νὰ μεταβάλω ἐγώ. Τὰς δὲ πολλὰς ἀτοπίας τῆς γραφῆς ἀπὸ τοῦ 7ου στίχου καὶ ἑξῆς καὶ τὸ αὐτῶν ἐν μέρει ἀδιανόητον δὲν ἐδοκίμασα νὰ θεραπεύσω, διότι δὲν ἦτο καὶ εὔκολον τὸ πρᾶγμα ἄνευ πολλῆς αὐθαιρεσίας.

12

Ἄπιος Ὀνήσιμος εὐποσιάρχης
τὸ μνημεῖον κατεσκεύασεν ἐκ
τῶν ἰδίων ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἰδίοις·
ἐὰν δέ τις ἕτερος τολμήσῃ τινὰ
θεῖναι ἐν αὐτῷ, δώ(σ)ε(ι) προστείμου ἰς
τὸ ταμεῖον μυρία πεντακισχίλια
καὶ τῇ πόλει πεντακισχίλια.

«Εὑρ. εἰς τὸ μέσον τοῦ προπυργίου τοῦ ἡμιστρογγύλου τείχους, τῇ 15 Ἰουλίου 1859, καὶ ἀντεγράφη παρὰ τοῦ Χ. Ε. Καραγκιόζογλου.»

Τὸ εὐποσιάρχης τοῦ ά στίχου ματαίως θέλει τὸ ζητήσει ὁ ἀναγνώστης ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, λεξικοῖς, ἂν καὶ πρὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος εὑρέθη ἡ λέξις ἐν ἐπιγραφαῖς Ἑλληνικαῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ὄχι ἅπαξ. Ἴδε λ. χ. Corp. Inscr. Græc. 3385, ἔνθα ὁ ἐκδότης λέγει περὶ αὐτῆς ξηρὰ ξηρά· vox ignota. Παράβαλε δὲ τὰ ὕστερον ὑπὸ Keil ῥηθέντα ἐν τῷ τῆς Γοττίγγης Philologus, Jahrg. 16, 1, σελ. 24 — 25. Φαίνεται δὲ εἰς ἐμὲ, ὅτι δηλοῖ ἱερατικόν τι ἀξίωμα, διότι εὑρίσκεται ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ Θεὰ Εὐποσία καὶ Σεβαστή τις Εὐποσία, ἅπερ ἐξ ἐπιθέτου πιθανῶς τῆς Δήμητρος μετεβιβάσθησαν εἴς τινα Αὐγούσταν τῶν Ῥωμαίων. Ἔτι δὲ καὶ ὡς κοινὸν κύριον ὄνομα γυναικῶν εὑρέθη τὸ Εὐποσία τρὶς μέχρι τοῦδε, ἅπαξ δὲ καὶ τὸ ἀρσεν. Εὐπόσιος.

13

. . . Ποντια(νός. .
. . . Τομείτ(η)ς (φυλῆς
. . . ρεων Ι τεχν(ίτης
. . . χρυσοχόος Λ. .
. . . τεκτονω. . (ζῶν καὶ
. . . φρο)νῶν ἑαυτῷ (καὶ
. . . ψααμπάθι. . . .

«Εὑρ. ἐντὸς τῆς πόλεως τῇ 29 Αὐγ. 1866.

14

D. (M.
T. Flavio
Marliali
et
V(l)piæ Va(le)n-
tinæ
T. Fl. Ma(n)su(e)tus
parent(i)b. pos(ui)t.

«Εὑρ. εἰς τὸ μέγα τεῖχος τοῦ Τραϊανοῦ, τῇ 16 Αὐγούστου 1866, καὶ μετεκομίσθη ἐντὸς τῆς πόλεως εἰς χρῆσιν οἰκοδομῆς».

15

D.) M.
Catiliæ Respe-
ctæ domo Ratia-
(ri)a ob memoriam
Semproniæ Ru(f)inæ
filiæ ejus et Allidi Se-
cundini nepotis ejus
Cai. Allidi. Ru(f)inus et
Ru(f)us aviæ suæ et
matri et fratri dul-
cissim(is p)er Allidium Ru-
f)um patre(m) suum (f)aci-
undum cu(r)av(it.

Ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς εἶχα δύο ὑπ' ὄψιν μου ἀντίγραφα διαφορετικὰ ἀλλήλων κατ' ἄλλα τε καὶ κατὰ τὴν ὑποσημείωσιν τοῦ ἀντιγραφέως· διότι τὸ μὲν βραχεῖς καὶ πλείονας στίχους ἔχον (ὃ καὶ ἠκολούθησα, ὡς πληρέστερον κατὰ ἕνα στίχον ὁλόκληρον, τὸν γ'ον) ἔχει τὴν ἑξῆς ὑποσημείωσιν.

«Εὑρ. εἰς τὸ ἔξω τεῖχος τοῦ Τραϊανοῦ, τῇ 15 Ἰουνίου 1865, (καὶ μετεκομίσθη) εἰς χρῆσιν οἰκοδομῆς».

Τὸ δὲ ἄλλο τὸ μακροτέρων καὶ ὀλιγωτέρων στίχων καὶ πλέον ἡμαρτημένον, ὄχι ὅμως ὅλως ἀνωφελὲς καὶ αὐτὸ ἐμοὶ γενόμενον πρὸς ὀρθοτέραν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ἔχει τὴν ἑξῆς ὑποσημείωσιν.

«Εὑρ. εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἡμιστρογγύλου τείχους, τῇ 7 Ἰουλίου 1860».

Πιθανῶς ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς τρία λίαν κολοβὰ τεμάχια.

16

Ετη. . .
οσωρι. .
τοι. .
μν)ημα. .

«Εὑρ. εἰς τὸ ἔξω τεῖχος τοῦ Τραϊανοῦ, τῇ 26 Αὐγούστου 1866, καὶ μετεκομίσθη εἰς χρῆσιν τοῦ δρόμου.»

17

Τερεν(τι. .
Το ετον. .

«Εὑρ. εἰς τὸ τεῖχος τοῦ Τραϊανοῦ, τῇ 15 Ἰουνίου 1865, καὶ τὴν μετεχειρίσθησαν εἰς οἰκοδομὰς εἰς Κωνστάντσαν.»

18

. . . ιδος.

«Εὑρ. ἔνθα ἡ ὑπ' ἀρ. 16 καὶ τὴν μετεχειρίσθησαν ὡσαύτως».

Τελειόνοντες τὸ ἔργον ἡμῶν γνωστοποιοῦμεν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους, ὅτι πάντα τὰ πρωτότυπα ἀντίγραφα παρεδόθησαν κατὰ συγκατάθεσιν τοῦ κ. Δραγούμη εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐνταῦθα Ἑταιρίας πρὸς φύλαξιν. Δὲν δυνάμεθα δὲ, καταθέτοντες τὸν κάλαμον, νὰ μὴ ἐκφράσωμεν καὶ τὴν λύπην ἡμῶν ἐπὶ τῷ ὅτι τινὲς τῶν ἄνω ἐπιγραφῶν ἐνεκτίσθησαν εἰς νεωτέρας οἰκοδομὰς καὶ μάλιστα ὑπὸ ἑταιρίας εὐρωπαϊκῆς, τῆς τοῦ ἐκεῖ σιδηροδρόμου. (Ἴδε τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν φυλλάδιον τῆς *Πανδώρας* ἐν σελ. 482). Νὰ εὐχηθῶμεν νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο γινόμενον ἐν χώρᾳ τυραννουμένῃ καὶ ἀπολιτίστῳ εἶναι πολὺ, ἀφοῦ καὶ ἐν εὐνομουμένοις κράτεσιν, ὁποῖον δὴ μετὰ λόγου τινὸς ὑποθέτομεν τὸ ἡμέτερον, δὲν ἔπαυσεν εἰσέτι ὁ Βανδαλισμὸς οὗτος ἐντελῶς.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 24 Μαΐου 1868.

ΣΤΕΦ. Δ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΚΛΕΑΝΘΗΣ Ο ΣΤΩΙΚΟΣ (¹).

Αἱ ἠθικαὶ ἐπιστῆμαι ἐγεννήθησαν καὶ ἠνδρώθησαν ἐν αὐτῇ τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τῶν ἐθνῶν. Ἀπεκαλύφθησαν, οὕτως εἰπεῖν, ἀμέσως παρὰ τοῦ Θεοῦ παρ' οὗ ἀπορρέουσιν, εἰς προνομιούχους τινὰς νόας, οἱ δὲ μετὰ ταῦτα αἰῶνες ἠγωνίσθησαν μόνον νὰ ἐξαγάγωσι τὰ πορίσματα, νὰ βασανίσωσι τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς ἀρχάς, ἃς ἐξέφεραν οἱ ἱερομάντεις τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Τὸ καλὸν, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἀληθὲς ἐξῆλθον ἐκ τῆς Ἑλλάδος τέλεια, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, ἡ δὲ πεῖρα τῶν αἰώνων οὐδένα προσέθεσεν οὐδὲ θὰ προσθέσῃ βεβαίως ἀνώτερον εἰς τὸ εὐρὺ πάνθεον ἐν ᾧ διαιτῶνται οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ ῥήτορες, οἱ τραγικοὶ καὶ οἱ κωμικοὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου. Τίνα ποιητὴν δύναται νὰ προτάξῃ ἡ ἀνθρωπότης ὑπέρτερον τοῦ Ὁμήρου; Τὸν Οὐϊργίλιον ἢ τὸν Μίλτωνα, τὸν Βολταῖρον ἢ τὸν Κλοπστόκ; Ἀλλ' εἶναι δορυφόροι πλανῆται αὐτοὶ παρ' ἐκείνου τὸ φῶς δανειζόμενοι. Ἴσως τὰ ἔθνη, κατὰ τὰς κοινωνικὰς ἰδέας τῶν διαφόρων ἐποχῶν καὶ τὸν ἰδιάζοντα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν χαρακτῆρα, προτιμῶσιν ἐνίοτε τὸν ποιητὴν, τὸν ῥήτορα, τὸν τραγικὸν τὸν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν βιώσαντα καὶ γράψαντα εἰς γλῶσσαν ζωντανὴν, τὴν εἰκόνα τοῦ ἑκάστοτε πραγματικοῦ βίου· ἴσως ὁ Βύρων συγκινεῖ σήμερον μᾶλλον τοῦ Ὁμήρου. Ἀλλ' ὁ Ὅμηρος ἔθελξε καὶ συνεκίνησεν ἐπὶ τρισχίλια ἔτη καὶ ἐπέκεινα τὴν ἀνθρωπότητα πᾶσαν, καὶ οὐδὲ ἓν φύλλον τοῦ ἀμαράντου αὐτοῦ στεφάνου κατέπεσεν, ἐνῷ ἤδη ὅτε μόλις ἐκρύωσεν ὑπὸ τὸ μνῆμα ἡ περιπαθὴς καὶ περίλυπος καρδία τοῦ Βύρωνος, ἐψυχράνθη συγχρόνως καὶ ὁ πρὸς αὐτὸν ἐνθουσιασμός. Αἱ πρακτικαὶ ἐπιστῆμαι προβαίνουσι βῆμα πρὸς βῆμα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὰς οἱ νεώτεροι εἶναι κρείττονες τῶν μεταγενεστέρων· ἀλλ' ἔπου ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δὲν προσκόπτει εἰς τοὺς λέβητας τοῦ χημικοῦ, εἰς τὸν διαβήτην τοῦ μαθηματικοῦ καὶ εἰς τῆς φυσικῆς τὰ πειράματα, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ προστεθῇ λίθος ἐπὶ λίθου, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἀνέλθῃ βαθμηδὸν καὶ ὑποσκάζων πρὸς τὴν τελειότητα· ὅπου ἀπαιτοῦνται πτέρυγες καὶ ὄχι βήματα, ἔνθεοι ἄνδρες ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῶν αἰώνων μετεωρίσθησαν εἰς εὐρείας ἐκτάσεις ἀπεράντους ὁρίζοντος, καὶ ἔρθασαν τὸ ἀκρότατον σημεῖον τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θέλει ὑπερβῇ ὁ πολιτισμὸς τῶν αἰώνων.

Ἔχει δίκαιον ὁ Πλάτων· ἡ ψυχὴ ἀναμιμνήσκεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὅ,τι ἐγνώριζε καὶ ὅ,τι ἐλησμόνησε περιβληθεῖσα τὸ γήϊνον τοῦ ἀνθρώπου σῶμα. Ἀλλ' ἦτο ἐπόμενον νὰ ἐνθυμηθῇ πρὸ παντὸς ἄλλου τὸ τέλειον ἀγαθὸν, τὸ ἀΐδιον κάλλος καὶ τὴν θεμελιώδη ἀλήθειαν ἐξ ἧς ἀπέρρευσε. Διὰ τοῦτο μόνον αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι κατεδικάσθησαν νὰ βαίνωσιν ἕρπουσαι. Ἀλλ' ἐὰν μειδιῶμεν σήμερον ἀναγινώσκοντες τὴν φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὰ ἰατρικὰ αὐτοῦ προβλήματα, ἐὰν ὁ θαυμάσιος Εὐκλείδης ἦναι νήπιον ἐνώπιον σημερινοῦ μαθητοῦ, εἰς τὸν ἅπαντα ὅμως αἰῶνα ἡ ἀνθρωπότης εὐσεβῶς καὶ ἀπαθυμάζουσα θὰ κλίνῃ τὸ γόνυ ἐνώπιον τῆς ἀφελοῦς χάριτος τοῦ Ὁμήρου, τοῦ ἀνδρικοῦ μεγαλείου τοῦ Πινδάρου, τῆς θεοπνεύστου τολμῶμεν εἰπεῖν φιλοσοφίας τοῦ ἐν τῷ Φαίδωνι Πλάτωνος καὶ τοῦ αὐστηροῦ κάλλους τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ὕμνου τοῦ Κλεάνθους.

Α'.

Ὁ Κλεάνθης ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ πατρὸς Φανίου, εἰς Ἄσσον, καλλίστην καὶ ὀχυρωτάτην πόλιν τῆς Μυσίας, ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐπὶ βράχου τῆς Ἴδης ἐκτισμένην. Παιδίον φύσει ῥωμαλέον τὸ σῶμα, ἐγένετο ἔτι ῥωμαλεώτερον ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος εἰς ὃ ἐπεδόθη, διότι ἦτο πυγμάχος. Ἀλλ' οἱ πυγμάχοι τότε ἀπεθαυμάζοντο μὲν ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ἐλογίζοντο ὅμως ὡς χυδαῖοι καὶ κακίστης ἀγωγῆς ἄνθρωποι. Οὐχ ἧττον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἔτρεφε διακαῆ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ποίησιν ἔρωτα, καί ποτε ἐνῷ ὁ λαὸς τῆς Ἄσσου ἐχειροκρότει αὐτὸν νικητὴν, ἀνεμνήσθη τῶν Ἀθηνῶν. Ἠγάπησε καὶ ἐθαύμασε πάντοτε τὸ ἔνδοξον παρελθὸν τῆς περιφανοῦς ταύτης πόλεως καὶ ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐδῶ, νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τὴν ἀκαδημίαν, εἰς τὰς στοὰς, εἰς τοὺς ναοὺς, νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ διδάξῃ τὴν φιλοσοφίαν καὶ νὰ χειροκροτηθῇ ὑπὸ τοῦ Δήμου ἐκείνου, ὅστις ἐχειροκρότησέ ποτε τὸν Σωκράτην. Ἐνόμισεν ὅτι ζῶν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἥτις ἀνέθρεψε τοὺς κορυφαίους ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, ὅτι περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὁρίζοντος καὶ ἔχων ἄνωθεν τὸν αὐτὸν οὐρανὸν, ἠδύνατο νὰ ἐξιχνιάσῃ κάλλιον τὰ ἀκατάληπτα μυστήρια τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δημιουργίας καὶ νὰ βαδίσῃ θαῤῥαλεώτερον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀποπλεύσας λοιπὸν ἐκ τῆς Ἄσσου κατῆλθεν εἰς Πειραιᾶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Αἱ Ἀθῆναι τότε δὲν εἶχον πλέον τὸ αὐστηρὸν μεγαλεῖον τῶν πάλαι χρόνων· καὶ ἀνέτελλε μὲν πάντοτε ὁ αὐτὸς τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ἥλιος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Χαιρωνείας ἐπῆλθεν ὁ χειμὼν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Δὲν ἐπάλαιεν ὁ Νικίας πρὸς τὸν Κλέωνα, οὐδ' ἤκουες εἰς τὴν Πνύκα τὴν φωνὴν πολιτικοῦ ῥήτορος, οὐδ' ἐμάστιζεν εἰς τὸ θέατρον τοὺς δημαγωγοὺς ὁ Ἀριστοφάνης. Ἡ δὲ νέα κωμῳδία ἀπὸ ὑψηλῆς περιωπῆς καταπεσοῦσα εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς κοινωνικοὺς ἐν γένει χαρακτῆρας, ἦτο εἰκὼν πιστὴ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἐποχῆς· ἐπίχαρις μὲν καὶ ζωηρὰ καὶ ἀνθηρὰ, ἀλλ' οὐχὶ ἀληθῶς μεγαλοπρεπὴς καὶ ὀγκώδης. Ἐχειροκροτοῦντο τότε ὁ Φιλήμων καὶ ὁ Μένανδρος, ὁ πατὴρ τῆς νέας ταύτης κωμῳδίας, περὶ οὗ δικαίως ἔλεγεν ὁ κριτικὸς Ἀριστοφάνης· «Ὦ Μένανδρε καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἐμιμήσατο;» Ὁ δημόσιος βίος κατεμαράνθη καὶ σχεδὸν ἐξέλιπεν, ἀλλ' ὁ κατ' ἰδίαν ἦτο εἴπερ ποτὲ λαμπρὸς καὶ διέσωζεν ἀκαιραίαν τὴν ἀττικὴν λεπτότητα καὶ χάριν. Ἐνῷ δὲ αἱ Ἀθῆναι πρὸ πολλοῦ ἀπώλεσαν τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν, διατελοῦσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, διετήρησαν ὅμως τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν, καὶ εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην ἑστίαν ἤρχοντο ἔτι οἱ φίλοι τῆς ἐπιστήμης, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης ν' ἀνάψωσι τὴν μέλλουσαν νὰ ποδηγετήσῃ αὐτοὺς δᾷδα· ὥστε ἡ πόλις αὕτη ἐξηκολούθει περιλαμβάνουσα καὶ διαχέουσα ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Αἱ ἐτήσιαι αὐτῆς πρόσοδοι ὁμοῦ μὲ τὰς χορηγίας ὅσαι ἐδίδοντο ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου, συνεποσοῦντο εἰς 1200 τάλαντα, ὅσα δὲν εἰσεπράττοντο ἴσως οὔτ' ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀττικῆς ἡγεμονίας, μεγάλη δ' εὐθηνία ὑπῆρχε κατὰ τὴν πόλιν καὶ δαψιλῆ ἦσαν τὰ πρὸς τὸν βίον.

Ἄπειροι ξένοι συνέῤῥεον πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης, οἱ μὲν ἵνα παιδευθῶσιν ἐνταῦθα, ὑπὸ τὸν Ἐπίκουρον ἢ τὸν Ζήνωνα, τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν διαλεκτικὴν ὑπὸ τὸν Μεγαρέα Στίλπωνα· ἄλλοι ἕνεκα τῶν ἑταιρῶν, τῶν καλλίστων καὶ εὐφυεστέρων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἄλλοι χάριν τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀκμάζοντος τότε καὶ ἐναμίλλου ὄντος τοῦ ἐμπορίου τῆς Ῥόδου, τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Τῆς γλυπτικῆς, τῆς ἀγαλματοπιΐας ὑπῆρχον πολλὰ ἐργοστάσια ἀναδεχόμενα παραγγελίας διὰ τὰς αὐλὰς τῶν δυναστῶν· τριακόσιοι δὲ ἑξήκοντα ἀνδριάντες ἐν διαστήματι τριάκοντα ἡμερῶν ἀνηγέρθησαν ὑπὸ τοῦ Δήμου εἰς μόνον τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα. Οἱ ἰδιῶται εἶχον ἀμύθητα πλούτη, αἱ δὲ οἰκίαι αὐτῶν, πολλαὶ ἐκ μαρμάρου, ἐκοσμοῦντο δι' ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων βαρυτίμων. Ἡ διασωθεῖσα διαθήκη τοῦ Θεοφράστου ἀποδεικνύει τί ἐκαλεῖτο τότε μετρία περιουσία, διότι ὁ Θεόφραστος δὲν ἐνομίζετο τὰ μάλιστα πλούσιος (*).

Ἐπὶ τέλους δέκα χιλιάδες ξένων, εἰκοσιμία χιλιάδες πολιτῶν καὶ τετρακόσιαι χιλιάδες δούλων ἀπετέλουν τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀττικῆς. Θρησκεία, φιλοπατρία, οἰκιακὴ ἀρετὴ καὶ πᾶσα χρηστότης κατήντησαν πράγματα ἀνύπαρκτα, πάντες δ' ἔζων διὰ νὰ γελῶσι, νὰ διασκεδάζωσι, ν' ἀκολασταίνωσιν, ἀφθόνους ἔχοντες τοὺς πόρους καὶ ποικίλας τὰς τέρψεις. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἐχαλαρώθη· ὁ γάμος ἐμπαίζεται οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν τότε κωμικῶν, οἱ δὲ σύζυγοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια δὲν ἔβλεπον βεβαίως τὰς γυναῖκας αὐτῶν τοσοῦτον περιπαθῶς ὅσον ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν Πηνελόπην. Ἡ ἑταίρα ἐπεκράτησε πανταχοῦ. Ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ χάρις αὐτῆς, ἡ παιδεία καὶ ἡ φιλοκαλία, καὶ πρὸ πάντων τὸ ἐλαφρὸν βάρος τῆς ἐφημέρου συμβιώσεως, ὑπεσκέλισαν τὴν σύζυγον ἧς ὁ βίος ἦτο μᾶλλον περιωρισμένος, μᾶλλον σώφρων καὶ βαρὺς καὶ ἑπομένως ἧττον χαρίεις καὶ ἐπαγωγός. Ἡ ἑταίρα, ἣν ὁ κυνικὸς Διογένης ἀπεκάλει καὶ βασιλέως βασίλισσαν, πλουσία οὖσα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκοσμεῖτο πολυτελῶς, λαμπρῶς ἢ καὶ ἀσέμνως καὶ παρευρίσκετο παντοῦ, εἰς τὰ θέατρα, εἰς τὰς δημοσίας διδαχὰς, εἰς πᾶσαν ὁμήγυριν. Οὕτως ἡ κοινωνία ἐκείνη ἐφήρμοζε κατὰ γράμμα ἀλλὰ συγκερασμένας τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀριστίππου καὶ

(¹) Ἡ ἀνωτέρω μελέτη, ἐπιθεωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀνατυποῦται τὸ δεύτερον. Σ. Ω.

(*) Παραθέτομεν τὴν διαθήκην ταύτην εἰς κύρωσιν τῶν λόγων ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιφαινομένην ἐν αὐτῇ ἐξαίρετον εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων τοῦ γράψαντος.

«Ἔσται μὲν εὖ· ἐὰν δέ τι συμβῇ, τάδε διατίθεμαι. Τὰ μὲν οἴκοι ὑπάρχοντα πάντα δίδωμι Μελάντῃ καὶ Παγκρέοντι τοῖς υἱοῖς Λέοντος. Ἀπὸ δὲ τῶν παρ' Ἱππάρχου συμβεβλημένων, τάδε μοι βούλομαι γενέσθαι· πρῶτον μὲν τὰ περὶ τὸ μουσεῖον καὶ τὰς θεὰς συντελεσθῆναι, κἂν εἴτι ἄλλο δύναται περὶ αὐτὰς ἐπικοσμηθῆναι πρὸς τὸ κάλλιον. Ἔπειτα τὴν Ἀριστοτέλους εἰκόνα τεθῆναι εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ ἀναθήματα, ὅσα πρότερον ὑπῆρχον ἐν τῷ ἱερῷ· εἶτα τὸ στωΐδιον οἰκοδομηθῆναι τὸ πρὸς τῷ μουσείῳ μὴ χεῖρον ἢ πρότερον. Ἀναθῆναι δὲ καὶ τοὺς πίνακας ἐν οἷς αἱ τῆς γῆς περίοδοί εἰσιν, εἰς τὴν κάτω στοάν· ἐπισκευασθῆναι δὲ καὶ τὸν βωμὸν ὅπως ἔχῃ τὸ τέλειον καὶ τὸ εὔσχημον. Βούλομαι δὲ καὶ τὴν Νικομάχου εἰκόνα συντελεσθῆναι ἴσην. Τὸ μὲν τῆς πλάσεως ἔχει Πραξιτέλης· τὸ δὲ ἄλλο ἀνάλωμα ἀπὸ τούτου γενέσθω. Σταθῆναι δὲ ὅπου ἂν δοκῇ τοῖς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιμελουμένοις τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὰ ἀναθήματα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τὸ δὲ χωρίον τὸ ἐν Σταγείροις ἡμῖν ὑπάρχον δίδωμι Καλλίνῳ· τὰ δὲ βιβλία πάντα Νηλεῖ· τὸν δὲ κῆπον, καὶ τὸν περίπατον, καὶ τὰς οἰκίας τὰς πρὸς τῷ κήπῳ πάσας δίδωμι τῶν γεγραμμένων φίλων ἀεὶ τοῖς βουλομένοις συσχολάζειν καὶ συμφιλοσοφεῖν ἐν αὐτῷ, ἐπειδήπερ οὐ δυνατὸν ἀεὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιδημεῖν, μήτε ἐξαλλοτριεῦσαι, μήτε ἐξιδιαζομένου μηδενὸς, ἀλλ' ὡς ἂν ἱερὸν κοινῇ κεκτημένοις καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους οἰκείως καὶ φιλικῶς χρωμένοις, ὥσπερ προσῆκον καὶ δίκαιον. Ἔστωσαν δὲ οἱ κοινωνοῦντες Ἱππαρχος, Νηλεὺς, Στράτων, Καλλῖνος, Δημότιμος, Δημάρατος, Καλλισθένης, Μελάντης, Παγκρέων, Νίκιππος. Ἐξεῖναι δὲ βουλομένῳ φιλοσοφεῖν καὶ Ἀριστοτέλει, τῷ Μειδίου καὶ Πειθιάδος υἱῷ, καὶ μετέχειν τούτων· καὶ αὐτοῦ πᾶσαν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τοὺς πρεσβυτάτους, ὅπως ὅτι μάλιστα προαχθῇ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν. Θάψαι δὲ καὶ ἡμᾶς ὅπου ἂν δοκῇ μάλιστα ἁρμόττον εἶναι τοῦ κήπου, μηδὲν περίεργον περὶ τὴν ταφὴν, μήτε περὶ τὸ μνημεῖον ποιοῦντας. Ὅπως δὲ συνείρηται, μετὰ τὰ περὶ ἡμᾶς συμβάντα, περὶ τὸ ἱερὸν, καὶ τὸ μνημεῖον, καὶ τὸν κῆπον, καὶ τὸν περίπατον, θεραπευόμενα, συνεπιμελεῖσθαι καὶ Πόμπυλον τοῦτον ἐποικοῦντα αὐτὸν, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἐπιμέλειαν ποιούμενον, ἣν καὶ πρότερον· τῆς δὲ λυσιτελείας ἐπιμελεῖσθαι αὐτοὺς τοὺς ἔχοντας ταῦτα. Πομπύλῳ δὲ καὶ Θρέπτῃ πάλαι ἐλευθέροις οὖσι, ἡμῖν πολλὴν χρείαν παρεσχημένοις, εἴτι πρότερον ἔχουσιν παρ' ἡμῶν, καὶ εἴτι αὐτοὶ ἐκτήσαντο,

τοῦ Διογένους, καί, χάριν τῆς ἡδονῆς, ἀπέβαλεν ἀληθῶς πᾶσαν ἔννοιαν τῆς ἀρετῆς ἀπὸ τοῦ βίου, ἐθεώρει δὲ πρόληψιν τὸν γάμον, πρόληψιν τὴν φιλοστοργίαν, πρόληψιν τὴν πατρίδα, τὰ πάντα πρόληψιν· κύριος δὲ κανὼν τοῦ βίου ἦτο τὸ τοῦ Ἄμφιδος.

Πῖνε, παῖζε· θνητὸς ὁ βίος· ὀλίγος οὐπὶ γῆς χρόνος·
ἀθάνατος δ' ὁ θάνατος ἐστὶν, ἂν ἅπαξ τις ἀποθάνῃ.

Μάλιστα δ' ἀξιομνημόνευτοι ἦσαν αἱ ἐπιδείξεις καὶ αἱ διατριβαὶ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν σοφιστῶν. Ἤκμαζε τότε Στίλπων ὁ Μεγαρεύς, ἀφελὴς μὲν καὶ ἀνεπίπλαστος τὸν βίον, ἀλλὰ δεινὸς πρὸς εὑρεσιλογίαν καὶ σοφιστείαν. Τούτου διεσώθησαν παράδοξοι ἀπαντήσεις, ἀποδεικνύουσαι εἰς ποίαν παρακμὴν ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ καὶ αὐτὴ ἡ ἀληθὴς εὐφυΐα, ἡ μὴ εὐθέτως χειραγωγουμένη. Ἐρωτηθεὶς ἂν ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου εἶναι θεός· — ὄχι, ἀπήντησεν. Ἡ τοιαύτη ἄρνησις ἦτο βλάσφημος· δι' ὃ προσεκλήθη εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ἐκεῖ δὲ ἀπολογούμενος εἶπε·—δὲν τὸ ἀρνοῦμαι· ἀληθῶς δὲν εἶναι θεὸς ἡ Ἀθηνᾶ, ἀλλὰ θεά· διότι θεοὶ εἶναι μόνον οἱ ἄρρενες. Οἱ Ἀρειοπαγῖται ἀπέλυσαν αὐτὸν διατάξαντες ν' ἀπέλθῃ ἀμέσως τῆς πόλεως. Ἄλλοτε φίλος αὐτοῦ ἐκράτει λάχανον καὶ τὸ ἐπεδείκνυεν εἰς τὸν Στίλπωνα. «Ἀλλὰ δὲν εἶναι λάχανον τοῦτο, ἀπήντησεν ὁ Μεγαρεύς· διότι λάχανον ἦτο τὸ πρὸ μυρίων ἐτῶν κληθὲν, ἄρα οὐχὶ τοῦτο.» Καὶ ὅμως δὲν ἦτο ἄμοιρος ἀξίας ὁ Στίλπων· τοὐλάχιστον ὁ Πολιορκητὴς Δημήτριος κυριεύσας τὰ Μέγαρα, περιεποιήθη πολὺ τὸν ἄνδρα καὶ τὸν ἠρώτησε μάλιστα μή τις τῶν στρατιωτῶν ἔλαβέ τι τῶν ἐκείνου. «Οὐδείς, ἀπήντησεν ὁ Στίλπων ἀγερώχως καὶ δηκτικῶς· οὐδένα γὰρ εἶδον ἐπιστήμην ἀποφέροντα.» Ὅτε δ' ὁ Δημήτριος ἀνεχώρει ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Μεγάρων ἣν ἀνεκήρυξεν ἐλευθέραν, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Στίλπωνα εἶπεν· «ἐλευθέραν, ὦ Στίλπων, ἀπολείπω τὴν πόλιν·» ὀρθῶς λέγεις ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, οὐδένα γὰρ ἡμῖν δοῦλον ἀπολέλοιπας.» Αἱ δὲ διδασκαλίαι ἐγίνοντο πανταχοῦ τῆς πόλεως· καὶ ἐδῶ μὲν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, ὑπὸ σκιὰν πλατάνου, ὁ Ἐπίκουρος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων νέων, προσεκτικῶς ἀκροωμένων, ἐδίδασκε, τὴν Κυρηναϊκὴν σχολὴν βελτιώσας, περὶ τῆς καταστηματικῆς ἡδονῆς, κατεφρόνει τοὺς μεταρσίους λόγους, ὅπως ἀπεκάλει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους· διέκρινε τί ἐστι δόξα καὶ τί πρόληψις· ἀπεφαίνετο ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι σῶμα, ὅτι φιλοσοφία εἶναι ἡ διὰ λόγων καὶ διαλογισμῶν περιποιοῦσα τὸν εὐδαίμονα βίον, καὶ συμπεραίνων ἔλεγεν· «ἡμεῖς τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν τοῦ μακαρίως ζῆν·» Ἀπήρχετο δὲ μετὰ τῶν φίλων ἑταίρων Μαρμαρίου, Ἡδείας, Ἐρωτίου καὶ Νικιδίου εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅπου ἀνέμενε τὸν καλὸν αὐτὸν φιλόσοφον πολυτελὴς τράπεζα, δι' ἣν ἐδαπάνα μνᾶν, ἤτοι δραχμὰς σημερινὰς ἑξακοσίας περίπου, καὶ τοῦτο ὅταν οὐδένα ἐξένιζεν. Ἀλλαχοῦ δὲ εἰς τὴν Πεισιανάκτειον στοὰν τὴν ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ Πολυγνώτου μετονομασθεῖσαν Ποικίλην, ἐν τῷ μέσῳ εἰκόνων ἀναμιμνησκουσῶν τὴν ὡραίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐποχὴν καὶ τὴν πάλαι εὔκλειαν, ἐδίδασκεν ὁ Ζήνων. Ἐξελέξατο δὲ τὴν στοὰν διὰ τὸ σοβαρὸν αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων διὰ νὰ μὴ συνέρχεται περὶ αὐτὸν ὄχλος πολύς· διότι ἐπὶ τῶν Τριάκοντα χίλιοι τερακόσιοι ἐφονεύθησαν ἐκεῖ καὶ ἐνέπνεε φόβον τὸ χωρίον. Ἐκ τούτου ἐκλήθησαν οἱ Ζηνώνειοι Στωϊκοί, πρότερον ὅμως ἐκαλοῦντο Στωϊκοὶ οἱ ἐν τῇ στοᾷ διατρίβοντες ποιηταί. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ, ὅλως ἀντίθετος τῆς τοῦ Ἐπικούρου, ἦτο μὲν θυγάτηρ τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας, διὸ καὶ ὁ Ζήνων ἐχλευάζετο ὡς γράφων ἐπὶ κυνὸς οὐρᾶς, ἀλλὰ καλὴ καὶ εὐειδὴς θυγάτηρ, μὴ κληρονομήσασα τῆς μητρὸς τὴν ἀναίδειαν καὶ τὴν ῥυπαρότητα. Οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ δὲν ἦσαν ὅμοιοι τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἐπικούρου. Σεμνοὶ νέοι καὶ ἄνδρες θλιβόμενοι ἐπὶ τῇ πολιτικῇ καὶ ἠθικῇ παρακμῇ ἤντλουν παρ' αὐτῷ δύναμιν ψυχῆς διὰ ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῆς γενικῆς διαφθορᾶς, ἢ κἂν διὰ νὰ μὴ μολυνθῶσιν ὑπ' αὐτῆς. Μὴ ἔχοντες πατρίδα ἐγένοντο κοσμοπολῖται, καὶ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀθυμίας

καὶ ἃ νῦν παρ' Ἱππάρχῳ αὐτοῖς συνέταξα, δισχιλίας δραχμὰς, ἀσφαλῶς οἶμαι δεῖν αὐτοῖς ὑπάρχειν ταῦτα, καθάπερ καὶ αὐτοῖς διελέχθην Μελάνθῃ καὶ Παγκρέοντι πλεονάκις· καὶ πάντα μοι συγκατετίθεντο. Δίδωμι δ' αὐτοῖς καὶ Σωματάλην, καὶ τὴν παιδίσκην. Τῶν δὲ παίδων, Μόλωνα μὲν, Κίμωνα. καὶ Παρμένοντα, ἤδη ἐλευθέρους ἀφίημι· Μάνην δὲ καὶ Καλλίαν παραμείναντας ἔτη τέτταρα ἐν τῷ κήπῳ καὶ συνεργασαμένους καὶ ἀναμαρτήτους γενομένους, ἀφίημι ἐλευθέρους· τῶν δὲ οἰκηματικῶν σκευῶν, ἀποδίδοντας Πομπύλῳ ὅσα ἂν δοκῇ τοῖς ἐπιμεληταῖς καλῶς ἔχειν, τὰ λοιπὰ ἐξαργυρίσαι. Δίδωμι δὲ καὶ Καρίωνα Δημοτίμῳ, Δόνακα δὲ Νηλεῖ· Εὔβιον δ' ἀποδόσθαι. Δότω δ' Ἵππαρχος Καλλίνῳ τρισχιλίας δραχμάς. Μελάντῃ δὲ καὶ Παγκρέοντι, εἰ μὲν μὴ ἑωρῶμεν Ἵππαρχον καὶ ἡμῖν πρότερον χρείαν παρεσχημένον, καὶ νῦν ἐν τοῖς ἰδίοις μάλα νεναυαγηκότα, προσετάξαμεν ἂν μετὰ Μέλαντος καὶ Παγκρέοντος ἐξάγειν αὐτά. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἐκείνοις ἑώρων ῥᾴδιον ὄντα συνοικονομεῖν, λυσιτελέστερόν τε αὐτοῖς ὑπελάμβανον εἶναι τεταγμένον λαβεῖν παρὰ Ἱππάρχου· δότω Ἵππαρχος Μελάντῃ καὶ Παγκρέοντι, ἑκατέρῳ τάλαντον· διδόναι δ' Ἵππαρχον καὶ τοῖς ἐπιμεληταῖς εἰς τὰ ἀναλώματα, τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένα, κατὰ τοὺς ἑκάστου καιροὺς τῶν δαπανημάτων· οἰκονομήσαντα δὲ ταῦτα Ἵππαρχον ἀπηλλάχθαι τῶν συμβολαίων τῶν πρὸς ἐμὲ πάντων· καὶ εἴτι ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος συμβέβληκεν Ἵππαρχος ἐν Χαλκίδι, Ἱππάρχου τοῦτο ἐστίν. Ἐπιμεληταὶ δὲ ἔστωσαν τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων, Ἵππαρχος, Νηλεὺς, Στράτων, Καλλῖνος, Δημότιμος, Καλλιστένης, Κτήσαρχος. Αἱ Διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, μία μὲν παρὰ Ἡγησίᾳ Ἱππάρχου· μάρτυρες, Κάλιππος Πελανεὺς, Φιλόμηλος Εὐωνυμεὺς, Λύσανδρος Ὑβαίης, Φιλίων Ἀλωπεκῆθεν. Τὴν δ' ἑτέραν ἔχει Ὀλυμπιόδωρος· μάρτυρες δὲ οἱ αὐτοί. Τὴν δ' ἑτέραν ἔλαβεν Ἀδείμαντος, ἀπήνεγκε δὲ Ἀνδροσθένης ὁ υἱός· μάρτυρες, Ἀείμνηστος Κλεοβούλου, Λυσίστρατος Φίδωνος Θάσιος, Στράτων Ἀρκεσιλάου Λαμψακηνὸς, Θήσιππος Θησίππου ἐκ κεραμέων, Διοσκουρίδης Διονυσίου Ἐπικηφίσιος.»

αὐτῶν ἐθωρακίσθησαν διὰ τῆς ἀπαθείας· ὁ πολιτικὸς ἡρωϊσμὸς νεκρωθεὶς ἦτο ἀδύνατον ν' ἀναζωπυρηθῇ· ἀλλ' αὐτοὶ ἐνεκολπώθησαν τὸν φιλοσοφικὸν ἡρωϊσμὸν καὶ ἐκήρυξαν ἀδιαφόρους τὴν ὀδύνην καὶ τὰς βασάνους, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δόξαν. Ἐνῷ πέριξ τῆς Στοᾶς ἐθορύβουν τὰ πάθη καὶ τὰ ὄργια, καὶ ἐτάραττον τὴν πόλιν οἱ κῶμοι καὶ αἱ εὐωχίαι, ἐντὸς αὐτῆς ἐβασίλευε γαλήνη βαθεῖα. Ὁ Ζήνων πρῶτος ὥρισε τί ἐστι καθῆκον· αὐτὸς παραλαβὼν τὸν ὁρισμὸν τῆς ἀρετῆς ἀπὸ τῶν κυνικῶν φιλοσόφων, τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, ἀπέδωκεν εἰς τὴν φύσιν τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου καὶ ἀνύψωσεν οὕτω τὴν ἀρετὴν εἰς τὴν ὑπερτάτην καὶ ἀληθῆ αὐτῆς περιωπήν. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ τῶν κυνικῶν, ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει κοινωνικὸς καὶ πρακτικὸς καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ζῇ ἐρημίᾳ πρὸς τὴν ἀρετήν. Αὐτὸς τέλος πάντων ὥρισε τὸν Θεὸν ἀθάνατον, τέλειον, κακοῦ παντὸς ἀνεπίδεκτον, προνοητικὸν καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, δημιουργὸν τῶν ὅλων καὶ πατέρα πάντων.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ὅτε πρῶτον ὁ υἱὸς τοῦ Φανίου τὰς εἶδεν. Ὁ Κλεάνθης ἦτο νέος· ἴσως τότε ἠγάπησε μᾶλλον τῆς Στωϊκῆς, τὴν λαμπρὰν καὶ φιλήδονον τοῦ Ἐπικούρου διδασκαλίαν· ἀλλ' ὅτε ἔθεσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸ θυλάκιον εὗρεν ἐν αὐτῇ τέσσαρας μόνον δραχμάς.

Β'.

Οὐδὲν βεβαίως διδακτικώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἕνεκα διακαοῦς πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἔρωτος, τὰ πάντα τολμῶσιν, οὐδενὸς κόπου φείδονται καὶ ὑφίστανται ἀθορύβως καὶ καρτερικῶς τὰς στερήσεις πάσας, ἀναγκαζόμενοι πολλάκις νὰ ἐργάζωνται εἰς βάναυσα ἔργα, διὰ νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐκ τῆς ἀτελοῦς ἔτι παιδείας αὐτῶν. Ὁ Κλεάνθης ἦτο πένης· καὶ ἤντλει μὲν ἐπὶ μισθῷ τὴν νύκτα εἰς τοὺς κήπους, ἐγυμνάζετο δὲ τὴν ἡμέραν εἰς τοὺς λόγους παρὰ τῷ Ζήνωνι· διὸ καὶ Φρεάντλης ἐκλήθη. Ἀλλ' ὅτε οἱ κῆποι δὲν εἶχον ἀνάγκην ἀρδεύσεως, ἐζύμωνε τότε εἰς τὴν ἀλφιτόπολιν. Ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ θεωρήματα περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, περὶ εὐδαιμονίας καὶ κακοδαιμονίας περὶ Θεοῦ καὶ περὶ ψυχῆς, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου βίου μετέπιπτεν εἰς τὸν χειρώνακτα βίον· καὶ τὰ κάλλιστα δῶρα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας παρ' αὐτῷ ἐγίνοντο ἕρμαια τῶν ἀπαραιτήτων ἀναγκῶν τοῦ σώματος. Τοιαύτην ἔχων φιλοπονίαν διήνυσε τὰ πρῶτα τῆς σπουδῆς ἔτη, ἀποκρύπτων πρὸς πάντας τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην ἐργασίαν. Ἡ ὑπερήφανος αὐτοῦ ψυχὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀποκαλύψῃ ἀρετὴν, ἣν ἄνδρες πλούσιοι, τιμῶντες τὸν ζῆλον αὐτοῦ, ἠδύναντο ἴσως νὰ καταστρέψωσι προσφέροντες αὐτῷ τὸν ἄνετον βίον. Ἀλλ' ὁ Ἄρειος Πάγος ὁ ἐπιβλέπων πῶς ἕκαστος ἐπορίζετο τὰ δαπανώμενα, ἐκάλεσεν αὐτὸν νὰ δώσῃ λόγον πόθεν τοσοῦτον εὐέκτης ὢν διαζῇ. Ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὁ πολύμοχθος ἐκεῖνος βίος δὲν ἐμάρανε τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τότε ἠναγκάσθη νὰ παράσχῃ μάρτυρα τὸν κηπουρὸν, παρ' ᾧ ἤντλει, καὶ τὴν ἀλφιτόπωλιν παρ' ᾗ τὰ ἄλφιτα ἐζύμωνεν. Οἱ δὲ Ἀρειοπαγῖται ἀντὶ καταδίκης ἐψήφισαν νὰ δοθῶσιν εἰς αὐτὸν δέκα μναῖ. Ἀλλ' ὁ Ζήνων ἐμπόδισε τὸν μαθητὴν νὰ λάβῃ τὸ ἀργύριον, προέτρεψε δὲ αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἐργατικὸν βίον, φέρων πρὸς αὐτὸν ὡς ἀποταμίευμα ὀβολὸν καθ' ἑκάστην. Ἀφοῦ ἠθροίσθη τὸ κέρμα, ὁ Ζήνων ἔφερεν αὐτὸ εἰς μέσον τῶν γνωρίμων καὶ εἶπεν· «ὁ μὲν Κλεάνθης καὶ ἄλλον Κλεάνθην ἠδύνατο νὰ θρέψῃ ἐὰν ἤθελεν· οἱ δὲ ἔχοντες πόθεν νὰ τραφῶσι παρ' ἑτέρων ἐπιζητοῦσι τὰ ἐπιτήδεια, καίπερ ἀνειμένως φιλοσοφοῦντες·» αἰνιττόμενος τοὺς ἐπικουρείους φιλοσόφους, οἵτινες μὴ ἐπαρκοῦντες εἰς τὰς ὑπερόγκους δαπάνας τῆς διαίτης αὐτῶν, ἐπορίζοντο χρήματα, ἐπαιτοῦντες παρὰ τῶν πλουσίων Ἀθηναίων ἢ τῶν ξένων ἡγεμόνων.

Κατὰ τὸν Σουΐδαν, ὁ Κλεάνθης ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Ἀντιγόνου· ἀλλὰ δὲν εἶνε βεβαίως τοῦτο τὸ πρῶτον λάθος τοῦ Σουΐδα, ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνηλεῶς συγχέει τὰ πράγματα. Ὁ Ἀντίγονος ἐκάλεσε τὸν Ζήνωνα ὡς διδάσκαλον, ὁ δὲ Ζήνων ὀγδοηκοντούτης ὢν καὶ ἀσθενὴς διὰ τὸ γῆρας, ἠρνήθη ν' ἀπέλθῃ, ἀπέστειλε δὲ δύο τῶν συσχολαστῶν αὐτοῦ, τὸν Περσαῖον καὶ τὸν Φιλωνίδην. Ὑπέπεσεν ὅμως εἰς τὸ λάθος τοῦτο ὁ Σουΐδας ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς περικοπῆς τοῦ Διογένους Λαερτίου ἀποκαλοῦντος τὸν Ἀντίγονον ἀκροατὴν τοῦ Κλεάνθους καὶ ἐννοοῦντος ὅτι, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἠκροάσατο καὶ τοῦ στωϊκοῦ τούτου φιλοσόφου καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων, οἵτινες, ὡς ἐκ τούτου, δὲν δύνανται τῇ ἀληθείᾳ νὰ κληθῶσι διδάσκαλοι τοῦ Ἀντιγόνου. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅμως ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἠγάπα τὸν Κλεάνθην καὶ ἐθαύμαζε τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν αὐτοῦ· προσέφερε μάλιστα εἰς τὸν φιλόσοφον τρισχιλίας δραχμὰς, ἃς αὐτὸς ἐπίσης ἀπέρριψε. Διέμεινε δὲ πάντοτε πένης, ὥστε ἠναγκάζετο εἰς ὄστρακα καὶ εἰς ὠμοπλάτας βοῶν νὰ γράφῃ ὅσα ἤκουε παρὰ τοῦ Ζήνωνος καὶ ὅσα συνέθετεν αὐτός.

Ὁ ἀνθρώπινος βίος εἶναι πάντοτε ἀνθρώπινος· καὶ ἂν διὰ τοῦ πνεύματος θίξωμεν τὸν οὐρανὸν, τὸ σῶμα ἡμῶν βαδίζει ἐπὶ τῆς γῆς· ἴσως λοιπὸν πρέπει νὰ εὐγνωμονῶμεν πολλάκις πρὸς τὸν χρόνον, ὅστις ῥίπτει τὸν ὀμιχλώδη αὐτοῦ πέπλον εἰς τὸν ἰδιώτην βίον πολλῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, φειδόμενος μόνον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ εὐγενέστατα προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὰ ἔργα τῆς διανοίας.

Δυστυχῶς ὁ χρόνος ἠδίκησε τὸν Κλεάνθην· ἀνήρπασε τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὁ δὲ Διογένης ὁ Λαέρτιος διετήρησεν εἰς τὴν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων τοὺς χλευασμοὺς σχεδὸν μόνον, οὓς ὁτὲ μὲν ἡ ἀντιζηλία τῶν τότε σχολῶν, ὁτὲ δὲ ἡ ἔμφυτος εἰρωνεία τοῦ Ἕλληνος, ἐξηκόντιζε κατὰ τοῦ Κλεάνθους. Διότι εἶχε μὲν αὐτὸς ἀθλητικὸν τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸ ἐξωτερικὸν τραχὺ καὶ ἀφύσικον· ἐχλευάζετο λοιπὸν πολλάκις, ὁ δὲ Τίμων ἐνέπαιζεν αὐτὸν λέγων,

Τίς δ' οὗτος, κτίλος ὤν, ἐπικολεῖται στίχας ἀνδρῶν,
Μωλύτης, ἐπέων φίλος, ἄσσιος, ὄλμος, ἄτολμος;

Ἀλλ' ὁ μὲν Τίμων ὡς μισάνθρωπος καὶ πρὸ πάντων σιλλογράφος, ἦτο συγγνωστὸς ἀποκαλῶν ἠλίθιον καὶ ὄλμον τὸν Κλεάνθην· ἀσυγχώρητοι ὅμως εἶναι οἱ καὶ νῦν παραδεχόμενοι αὐτὸν ἀφυᾶ· ὡς ἂν ἦτο δυνατὸν ἀφυὴς καὶ ἠλίθιος νὰ διαδεχθῇ τὸν Ζήνωνα, νὰ διδάξῃ τὸν Χρύσιππον καὶ νὰ καταλείψῃ τοσαῦτα συγγράμματα, ὧν τὰ ἐλάχιστα λείψανα λογίζονται ὡς κειμήλια. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι φύσει εἴρωνες ὄντες, ἠδύναντο νὰ ἦναι τοιοῦτοι μάλιστα πρὸς ἄνθρωπον ὅστις, ὡς καὶ ὁ Ζήνων, ἐπρέσβευεν ὅτι τὸ ἦθος εἶναι καταληπτὸν ἐκ τοῦ εἴδους· οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἦσαν καὶ δι' ἄλλους λόγους μισητοὶ παρὰ τῷ λαῷ· ἡ αὐστηρότης τῶν ἠθῶν καὶ τῆς διαίτης, τὸ ἀδάμαστον καὶ ἀγέρωχον τοῦ χαρακτῆρος, ἡ περιφρόνησις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀρέσωσιν εἰς κοινωνίαν μὴ δυναμένην νὰ ἐννοήσῃ φιλοσοφίαν ἄλλην παρὰ τὴν τοῦ Ἐπικούρου. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἑταῖραι τότε ἔνεμον τὰς δάφνας τῆς ἀθανασίας καὶ ἐσχημάτιζον τὰς κοινὰς πεποιθήσεις, ὁ δὲ Κλεάνθης περιεφρόνει αὐτάς, αἱ ἑταῖραι φυσικῷ τῷ λόγῳ διέκειντο πολεμιώταται πρὸς αὐτόν, ἐρεθίζουσαι κατ' αὐτοῦ τοὺς συλλογράφους, τοὺς κωμικοὺς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους σιμμαθητάς, οἵτινες ἐκάλεσαν αὐτὸν οὐ μόνον ἠλίθιον ἀλλὰ καὶ ὄνον· ἐκεῖνος δὲ ἀθορύβως ἤκουε τὴν ἐπίκλησιν, λέγων ὅτι μόνος αὐτὸς δύναται νὰ φέρῃ τὸ τοῦ Ζήνωνος φορτίον. Ἄλλοτε πάλιν Σωσίθεος ὁ ποιητὴς εἶπεν εἰς τὸ θέατρον·

Οὗς ἡ Κλεάνθους μωρία βοηλατεῖ.

Ὁ Κλεάνθης ἦτο παρών· πάντες δὲ οἱ ἀκροαταὶ ἐστράφησαν πρὸς αὐτὸν μείναντα ἀτάραχον· τότε θαυμάσαντες ἐκρότησαν τὸν μέν, τὸν δὲ Σωσίθεον ἐξέβαλον τοῦ θεάτρου. Καὶ ὁ κωμικὸς δὲ Βάτων, ὁ πάσας τὰς τότε σχολὰς διακωμῳδήσας, πολλάκις ἐνέπαιζε τὸν Κλεάνθην ἐν τῷ θεάτρῳ· ἀλλ' ἔπειτα θλιβόμενος διὰ τὴν ἕνεκα τῆς τοιαύτης εἰρωνείας ψυχρότητα τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀρκεσιλάου, ἐζήτησε συγγνώμην παρὰ τοῦ Κλεάνθους καὶ ἐγένετο φίλος ἔνθερμος αὐτοῦ. Ἴσως ὁ ἄλλοτε πυγμάχος δὲν ἐκέκτητο μεγάλην περὶ τοὺς τρόπους λεπτότητα, οὐδ' εἶχε τὴν εὔστροφον εὐφυΐαν καὶ τὴν σοφιστικὴν καὶ διαλεκτικὴν δεινότητα του Στίλπωνος· ἦτο ἁπλοῦς τὴν συμπεριφορὰν, ἡ δὲ ἀφέλεια αὕτη ἥτις καταφαίνεται ἔκ τινων ἀπαντήσεων διασωθεισῶν ὑπὸ τοῦ Διογένους Λαερτίου, προεκάλει τὸν γέλωτα τῆς ἐπιτετηδευμένης Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ὁ Κλεάνθης συνείθιζε νὰ ἐπιπλήττῃ ἑαυτὸν, καὶ τοῦτο πολλάκις γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ. Μίαν ἡμέραν ὁ Ἀρίστων ἤκουσεν αὐτὸν λαλοῦντα μόνον καὶ ἐν ἀγανακτήσει. Τίνα, ἠρώτησεν, ἐπιπλήττεις; Ὁ δὲ γελάσας, πρεσβύτην εἶπε, πολιὰς μὲν ἔχοντα, νοῦν δὲ μή. Ἐκτὸς τούτων ὁ Κλεάνθης εἶχε μὲν ζωηρὰν τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ἀσθενῆ τὴν μνήμην· διὸ ὁ Ζήνων ἀφωμοίου αὐτὸν πρὸς τὰς σκληροκήρους δέλτους, αἵτινες μόλις μὲν γράφονται, διατηροῦσιν ὅμως τὰ γραφόμενα. Ἐδίσταζε δὲ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐμελέτα πολὺ πρὶν ἐκφέρῃ γνώμην. Συνέβαινε δηλαδὴ εἰς αὐτὸν τὸ τοῦ Ἀντιφάνους, ὅστις ἔλεγε παίζων «ἔν τινι πόλει τὰς φωνὰς εὐθὺς λεγομένας πήγνυσθαι διὰ ψῦχος, εἶθ' ὕστερον ἀνιεμένων, ἀκούειν θέρους ἃ τοῦ χειμῶνος διελέχθησαν.» Τόσον βραδέως καὶ αὐτὸς ἀπήντα πρὸς τὰς ἐρωτήσεις. Τοιοῦτοι δισταγμοὶ δὲν ἦσαν ἀνεκτοὶ εἰς τὰ εὐπετῆ τοῦ χρόνου ἐκείνου πνεύματα. ὅθεν κατηγόρουν αὐτὸν ὡς δειλόν· καὶ ἔλεγε μὲν ὅτι διὰ τοῦτο ὀλίγα ἁμαρτάνει· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤρκει εἰς ἀνθρώπους οἵτινες βραδύτερον ὠνείδιζον αὐτὸν καὶ διὰ τὸ γῆρας καὶ οἵτινες δὲν συνεκινοῦντο, ὅτε ἀπελογεῖτο μὲ τὴν συνήθη αὐτῷ στωϊκὴν ἀπάθειαν καὶ ἀγαθότητα·—κ' ἐγὼ θέλω νὰ ἀπέλθω. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἠγανάκτει, ἐνόει ὅμως ὅτι αἱ κατηγορίαι ἐκεῖναι ἠδύναντο νὰ βλάψωσιν ἄλλους μὴ κεκτημένους ἴσως τὸ τῆς ψυχῆς θάρρος αὐτοῦ, διὸ, ὅπως καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀδιαφόρους πρὸς τὰς λοιδωρίας, ἔλεγε,

Μὴ πρὸς δόξαν ὅρα, ἐθέλων σοφὸς αἶψα γενέσθαι,
μηδὲ φοβοῦ πολλῶν ἄκριτον καὶ ἀναιδέα δόξαν,
οὐ γὰρ πλῆθος ἔχει συνετὴν κρίσιν, οὔτε δικαίαν,
οὔτε καλήν· ὀλίγοις δὲ παρ' ἀνδράσι τοῦτο κεν εὕροις.

Ὁ Κλεάνθης ἐπρέσβευεν ὅπως πάντες οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ὅτι ὁ βίος δέον νὰ ᾖναι σύμφωνος πρὸς τὴν θεωρίαν· διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὅτι οἱ ἐκ τοῦ περιπάτου πάσχουσιν ὅμοιόν τι μὲ τὰς λύρας, αἵτινες καλῶς φθεγξάμεναι δὲν ἀκούουσιν αὑτῶν· καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀλίγοι ἐφιλοσόφησαν, διέλαμψαν ὅμως πλείους ἢ νῦν· διότι τότε μὲν ἔργον ἠσκεῖτο, νῦν δὲ λόγος. Αὐτὸς δὲ πάντοτε ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας παραγγέλματα, περιφρονῶν τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἡδονὴν, ἥτις, ἔλεγε, μήτε κατὰ φύσιν εἶναι μήτε ἀξίαν τινὰ ἔχει ἐν τῷ βίῳ· ἓν καὶ μόνον ἐφοβεῖτο, τὴν διαβολήν.

Κακουργότερον οὐδὲν διαβολῆς ἔστι πω.
λάθρα γὰρ ἀπατήσασα τὸν πεπεισμένον,
μῖσος ἀναπλάττει πρὸς τὸν οὐδὲν αἴτιον.

Μαθητεύσας δὲ παρὰ τῷ Ζήνωνι ἐννεακαίδεκα ἔτη διεδέχθη τὴν σχολὴν αὐτοῦ πρὸς μεγίστην ἀπορίαν τοῦ Λαερτίου, ὅστις θαυμάζει πῶς, τοιοῦτος ὤν, ὑπερίσχυσε πολλῶν ἄλλων ἀξιολόγων τοῦ Ζήνωνος μαθητῶν. Ἐν τῇ στοᾷ ἐδίδαξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ ἐγήρασεν ἐν αὐτῇ, οὐδόλως δεχθεὶς τὴν προσφορὰν Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, καλέσαντος αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Μολονότι δὲ ἠδύνατο νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ γίνῃ Ἀθηναῖος, ὅπως καὶ ὁ Ζήνων, ἵνα μὴ ἀδικήσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Εἶχε πολλοὺς μαθητὰς παρ' ὧν ἠγαπᾶτο καὶ τοὺς ὁποίους ἠγάπα καὶ προέτρεπε πάντοτε πρὸς τὴν ἀρετήν· μόνη δὲ ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐνέπνεε σέβας εἰς τὴν σχολὴν οὕτως, ὥστε καὶ ὅτε εἷς τῶν ἑταίρων αὐτοῦ μέλλων ν' ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν ἠρώτησε τὸν φιλόσοφον «πῶς ἂν ἥκιστα ἁμαρτάνοι;» εἶπεν· «Εἰ παρ' ἕκαστα ὧν πράττοις δοκοίης ἐμὲ παρεῖναι.» Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἠδύνατο τὸν εὐφυᾶ καὶ ὀξύτατον Χρύσιππον τὸν ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας, ὅστις ἐν τοῖς πλείστοις διηνέχθη πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὃν καὶ ἐνέπαιζεν ἐνίοτε, διότι, ἀποτείνων πρὸς αὐτὸν ἐρωτήσεις καὶ βραδέως τὰς ἀπαντήσεις λαμβάνων, συνεχῶς ἔλεγεν·

Ἐγὼ τ' ἄλλα μακάριος πέφυκ' ἀνὴρ
πλὴν εἰς Κλεάνθην· τοῦτον δ' οὐκ εὐδαιμονῶ.

Οὐχ ἧττον ὅμως ἠγάπα τὸν διδάσκαλον, καί ποτε πρὸς τὸν προτείνοντα ἐμπαικτικῶς σοφίσματα πρὸς τὸν Κλεάνθην· «παῦσε, εἶπε, παρέλκων τὸν πρεσβύτερον ἀπὸ τῶν πραγματικωτέρων, εἰς ἡμᾶς δὲ τοὺς νέους προτίθει ταῦτα.»

Ὁ Κλεάνθης γέρων ἤδη πολιὸς ὤν, περὶ τὸ ἐνενηκοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἔπαθε φῦμα εἰς τὸ χεῖλος· οἱ ἰατροὶ ἀπηγόρευσαν εἰς αὐτὸν τὴν τροφὴν ἐπὶ δύο ἡμέρας μεθ' ἃς ἰάθη· τότε συνεχώρησαν πάλιν αὐτῷ πάντα τὰ συνήθη. Ἀλλ' ὁ Κλεάνθης δὲν ἐδέχθη πλέον τροφήν· ἡ ἀκατάσχετος αὐτοῦ τάσις πρὸς τὸ μανθάνειν ἐγέννησεν ἐν αὐτῷ τὸν πόθον τοῦ θανάτου· ἠθέλησε νὰ λύσῃ διὰ τοῦ θανάτου πάντα τὰ μυστήρια ἅτινα ἔθιξεν ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἠθέλησε νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν ὅσων ἔλυσεν. Ἐπροχώρησεν ἤδη ἀρκετὰ πρὸς τὴν ἀθανασίαν, εἶπε, καὶ δὲν θέλει νὰ στραφῇ πάλιν ὀπίσω. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐπῆλθον γράμματα παρ' ἑταίρων τινῶν· λαβὼν τότε τροφὴν καὶ πράξας περὶ ὧν ἐζήτουν οἱ φίλοι, ἀπέσχετο αὖθις καὶ οὕτως ἐτελεύτησε, καταλιπὼν τὴν σχολὴν εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Χρύσιππον.

Γ'.

Ὁ Κλεάνθης συνέγραψεν ἑξήκοντα βιβλία, θεολογικὰ, φυσικὰ, ἠθικὰ, πολιτικὰ, νομικὰ, γραμματικὰ καὶ διαλεκτικὰ, κάλλιστα, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Λαέρτιος, ὅστις διέσωσε τοὺς τίτλους αὐτῶν· ἀλλ' ἐκ τούτων μόνος ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ὕμνος ὑπάρχει ἀκέραιος ἐν τῷ Στοβαίῳ, ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ἄλλων ποιημάτων καὶ διατριβῶν, ἐλάχιστα μόνον ἀποσπάσματα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς. Ἐν γένει λέγεται ὅτι ὁ Κλεάνθης οὐδὲν προσέθεσεν εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα τοῦ Ζήνωνος, τὸ ὁποῖον μετὰ ταῦτα ὁ Χρύσιππος τοσοῦτον λαμπρῶς ηὔξησε καὶ ἐκόσμησεν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Γερμανὸς Σουέγλερος, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παρ' Ἕλλησι φιλοσοφίας, ἧς ἐγένετο παρ' ἡμῖν ἀξιόλογος μετάφρασις, παραδεχόμενος τὴν ὅλως ἐσφαλμένην γνώμην ὅτι ὁ Κλεάνθης δὲν ἦτο λίαν εὐφυὴς τὴν διάνοιαν, προσθέτει ὅτι ἠκολούθησεν ὁ τοῦ Ζήνωνος μαθητὴς κατὰ πόδας σχεδόν τι εἰς πάντα τὸν διδάσκαλον. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμβαίνει δεινή τις παρεξήγησις. Αἱ ἀρχαὶ τῆς πρώτης περιόδου τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, περιεσώθησαν ἡμῖν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, ἀναιροῦντος αὐτὰς καὶ παραθέτοντος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ μᾶλλον ἐσφαλμένα λογικῶς χωρία· ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Στοβαίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ Διογένους Λαερτίου. Ὁ δὲ Λαέρτιος εἰς τὸν βίον τοῦ Ζήνωνος ἐκθέτει τὰ δόγματα τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας οὐχὶ ὅπως ἐξέθεσεν αὐτὰ ὁ Ζήνων, ἀλλ' ὅπως διετύπωσεν ἡ ὅλη σχολὴ, ἣν ὡς ἑνιαῖόν τι πρόσωπον ἐννοεῖ· ῥητῶς δὲ λέγει τοῦτο ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ζήνωνος· «κοινῇ δὲ περὶ πάντων τῶν Στωϊκῶν δογμάτων ἔδοξέ μοι ἐν τῷ Ζήνωνος εἰπεῖν βίῳ, διὰ τὸ τοῦτον κτίστην γενέσθαι τῆς αἱρέσεως.» Ὥστε τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ζήνωνος λεγόμενα δὲν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν εἰμὴ καθ' ὅσον ἀναφέρονται εἰς αὐτόν. Ἄδικον δὲ εἶναι νὰ λέγωμεν ὅτι ὁ Κλεάνθης ἠκολούθησε κατὰ πόδας τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, ἐνῷ ὁμολογουμένως μετερρύθμισε καὶ ἐβελτίωσεν εἰς πολλὰ τὴν σχολήν.

Ὁ Ζήνων ἔλεγεν ὅτι εἶναι τριμερὴς ὁ κατὰ φιλοσοφίαν λόγος· τὸ φυσικὸν, τὸ ἠθικὸν, τὸ λογικόν. παρέβαλλε δὲ τὴν φιλοσοφίαν πρὸς ἀγρὸν παμφόρον, οὗτινος ὁ μὲν περιβεβλημένος φραγμὸς εἶναι τὸ λογικὸν, ὁ δὲ καρπὸς, τὸ ἠθικόν· ἡ δὲ γῆ ἢ τὰ δένδρα, τὸ φυσικόν. Ἀλλ' ὁ Κλεάνθης διήρεσε τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας εἰς ἕξ, ἤτοι διαλεκτικὸν, ῥητορικὸν, ἠθικὸν, πολιτικὸν, φυσικὸν, θεολογικὸν, ὅ ἐστι διήρεσε τὴν λογικὴν τοῦ Ζήνωνος εἰς ῥητορικὴν ἢ ἐπιστήμην τοῦ εὖ λέγειν περὶ τῶν ἐν διεξόδῳ λόγων, καὶ τὴν διαλεκτικὴν ἢ ἐπιστήμην τοῦ ὀρθῶς διαλέγεσθαι περὶ τῶν ἐν ἐρωτήσει καὶ ἀποκρίσει λόγων· παρέθεσεν εἰς τὴν ἠθικὴν τὴν πολιτικὴν, καὶ ὡς ἀνωτάτην, ὡς τὸ συμπέρασμα εἰς ὃ ἀνέρχεται ὁ ἄνθρωπος χειραγωγούμενος διὰ τῶν λοιπῶν γνώσεων, ἔταξε τὴν θεολογίαν.

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ καὶ ῥητορικῇ δὲν φαίνεται διενεχθεὶς πρὸς τὸν Ζήνωνα· ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει βιβλίον αὐτοῦ περὶ διαλεκτικῆς καὶ ὁ Κικέρων περὶ

ῥητορικῆς τέχνης· ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ταῦτα ἦσαν σημειώσεις τῶν τοῦ Ζήνωνος, διότι ὁ εὐφάνταστος ἐκεῖνος νοῦς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πολυπραγμονῇ ἐνασχολούμενος εἰς γραμματικοὺς καὶ ῥητορικοὺς κανόνας, εἰς ψευδομένους λόγους καὶ ἀληθεύοντας καὶ ἀποφάσκοντας, σωρείτας, ἐλλιπεῖς καὶ ἀπόρους, περαίνοντας καὶ ἐγκαλυμμένους, κερατίδας, οὔτιδας καὶ θερίζοντας. Ὁ Κλεάνθης ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ τῇ θεολογίᾳ διέπρεψε μᾶλλον· πρὸς τοῦτο μάλιστα πέφυκεν.

Ἡ ἠθικὴ παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς εἶχεν εὑρεῖαν ἔννοιαν· ἐν αὐτῇ περιελάμβανον τὰ περὶ ὁρμῆς, περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, περὶ ἀρετῆς καὶ περὶ τέλους, περὶ τῆς πρώτης ἀξίας καὶ τῶν πράξεων, περὶ τῶν καθηκόντων, προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν. Μυρίαι δὲ ἄλλαι διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις ἐπλημμύρουν τὸ μέρος τοῦτο τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλ' ὁ Κλεάνθης, ὡς ἂν ἀρχαιότερος, ἀφελέστερον περὶ τῶν πραγμάτων διέλαβεν.

Διογένης ὁ κύων εἶχεν ἤδη ὁρίσει τὴν ἀρετήν, τὸ εὐλογιστεῖν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ· ὁ δὲ Ζήνων, ὅστις ἐφρόνει ὅτι τὸ πᾶν τοῦτο εἶναι ἐναρμόνιον σύνολον, κατ' ἀϊδίους νόμους βαδίζον καὶ ὅτι ἕκαστον μόριον εἶναι μέλος τοῦ ἔμφρονος ὅλου, οὗ τινος ἡγεμονεύει ὁ λόγος, ἤτοι ὁ Θεὸς, ὥρισε τὴν ἀρετὴν, ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν· ἤτοι, εἰς τρόπον ὥστε οὐδὲν νὰ ἐνεργῶμεν ὧν ἀπαγορεύει ὁ νόμος ὁ κοινὸς, ὅ ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, ὁ διὰ πάντων ἐρχόμενος, αὐτὸς ἐν τῷ Διΐ. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Κλεάνθης εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν Ζήνωνα. Ἀλλ' ὁ Χρύσιππος, φύσιν πρὸς τὴν ὁποίαν ἀκολούθως πρέπει νὰ ζῶμεν, ἐννοεῖ τὴν κοινὴν καὶ ἰδίως τὴν ἀνθρωπίνην· τοῦτο δὲν δέχεται ὁ Κλεάνθης, λέγων ὅτι τὴν κοινὴν μόνον πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν φύσιν καὶ οὐχὶ τὴν ἐπὶ μέρους· διότι ἡ ἐπὶ μέρους, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, εἶναι μὲν μόριον καὶ ἀπόῤῥοια τῆς κοινῆς, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι καὶ ἀτελὴς ὥστε πιθανὸν νὰ πλανηθῇ ἀκολουθοῦσα τὰς ἰδίας ὁρμὰς, ἢ νὰ ἐπισκοτισθῇ ὑπὸ τῶν παθῶν. Οὐδὲ εἶναι ἄνευ σημασίας ἡ διάκρισις αὕτη, ὡς λέγουσιν οἱ Γερμανοί· διότι «διαστρέφεται τὸ λογικὸν ζῶον, ποτὲ μὲν διὰ τὰς τῶν ἔξωθεν πραγματειῶν πιθανότητας· ποτὲ δὲ διὰ τὴν κατήχησιν τῶν συνόντων· ἐπεὶ ἡ φύσις ἀφορμὰς δίδωσιν ἀδιαστρόφους.» Εἰς ταῦτα ὁ Κλεάνθης προσέθεσεν ὅτι ἡ ἀρετὴ αὐτὴ δι' αὑτὴν εἶναι αἱρετὴ, οὐχὶ διά τινα φόβον ἢ ἐλπίδα ἤ τι τῶν ἔξωθεν καὶ «ἐν αὐτῇ τε εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἅτε οὖσῃ ψυχῇ πεποιημένῃ πρὸς τὴν ὁμολογίαν παντὸς τοῦ βίου.» Τὸ τελευταῖον τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ συμπέρασμα τοῦ θεμελιώδους περὶ ἀρετῆς κανόνος τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας. Ὁ λόγος εἶναι τὸ πᾶν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ ἁρμονία πρὸς τὸν λόγον εἶναι ὁ μόνος κανὼν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ὁ δὲ ἠθικὸς χαρακτὴρ τῶν πράξεων εἶναι ἐν γένει τὸ μόνον μέτρον τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ τὸ μέγιστον καλὸν εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ἄρα ὁ ἐνάρετος εἶναι ὁ εὐτυχέστερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἐνάρετος εἶναι σοφὸς, εἶναι ἐλεύθερος, εἶναι βασιλεὺς, πρὸς πάντα ἱκανὸς καὶ τὰ πάντα δυνάμενος. Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ὅσον ἠδυνήθη ἐπολέμησε τὴν Στοὰν καὶ ὅστις ἀφορμὴν ἐζήτει πάντοτε διὰ νὰ ῥίψῃ καὶ ἓν βέλος κατ' αὐτῆς, ἄδικον πολλάκις, διαστρέφει τὴν κατ' οὐσίαν ὀρθὴν ἐκείνην θεωρίαν, καὶ εἰς τὴν σύνοψιν αὐτοῦ, τοῦ ὅτι παραδοξότερα οἱ Στωϊκοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσιν, ἀπορεῖ ἀγανακτῶν, πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ ἀρετὴ μόνη ν' ἀποτελῇ τὴν εὐδαιμονίαν, ἐν ᾗ συμπεριλαμβάνονται ὁ πλοῦτος, ἡ δόξα, ἡ ὑγεία καὶ τὸ κάλλος· καὶ ὁ μὲν Εὐριπίδου Ἰόλαος, λέγει, ἐξ ἀδρανοῦς καὶ παρήλικος δι' εὐχῆς τινος νέος καὶ ἰσχυρὸς ἐπὶ τὴν μάχην ἔξαφνα ἐγένετο· ὁ δὲ τῶν Στωϊκῶν σοφὸς, χθὲς μὲν ἦτο ἔχθιστος ἅμα καὶ κάκιστος, σήμερον δὲ αἴφνης μεταβέβληκεν εἰς ἀρετὴν καὶ ἐγένετο ἐκ ῥυσσοῦ καὶ ὠχροῦ καὶ, κατ' Αἰσχύλον, ἐξ

> Ὀσφυαλγοῦς καὶ ὀδυνοσπάδος λυγροῦ
> Γέροντος,
> Εὐπρεπὴς, θεοειδὴς, καλλίμορφος.

Καὶ ὁ παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς κάκιστος, ἂν οὕτω τύχῃ, πρωΐ, δείλης ἄριστος· καὶ κοιμηθεὶς ἔμπληκτος καὶ ἀμαθὴς καὶ ἄδικος καὶ ἀκόλαστος καὶ δοῦλος καὶ πένης καὶ ἄπορος, αὐθημερὸν ἀνίσταται βασιλεὺς, πλούσιος, ὅλβιος, σώφρων, δίκαιος, βέβαιος, ἔχων νοῦν τέλειον, ἄκραν φρόνησιν, ἰσόθεον διάθεσιν, ἀδόξαστον ἐπιστήμην καὶ ἀμετάπτωτον ἕξιν· διότι ὁ ἐκ τῆς Στοᾶς λαβὼν τὴν ἀρετὴν δύναται νὰ εἴπῃ·

> Εὖξαι ἔι τι βούλει, πάντα σοι γενήσεται,

πλοῦτον φέρει, βασιλείαν ἔχει, τύχην δίδει, εὐπότμους ποιεῖ καὶ ἀπροσδεεῖς καὶ αὐτάρκεις, τοὺς μίαν οἴκοθεν δραχμὴν μὴ ἔχοντας. Τοιαύτας κατηγορίας καὶ σήμερον πολλοὶ προσάπτουσι κατὰ τῶν Στωϊκῶν, διαστρέφοντες νομίζομεν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς εὐδαιμονίας, ἣν παρέχει ὁ ἐν ἀρετῇ βίος. Διότι ἔλεγον μὲν οἱ Στωϊκοὶ ὅτι ὁ ἐνάρετος εἶναι καὶ πλούσιος καὶ βασιλεὺς καὶ εὐτυχὴς, ἀλλ' εἰς τὰ ἐπίθετα ταῦτα δὲν ἀπέδιδον τὴν κυριολεκτικὴν αὐτῶν σημασίαν· ἐνόουν ὅτι ἐνώπιον τῆς ἠθικῆς οὐδεὶς πλούσιος, οὐδεὶς βασιλεὺς, οὐδεὶς εὐδαίμων ἢ ὁ ἐνάρετος· ὅτι τὸ ἀληθὲς ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἔχων τὰ πάντα ἐκτὸς αὐτῆς εἶναι δυστυχὴς τῳόντι, διότι ἔχει πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦ ζώου, στερεῖται ὅμως τῆς ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης ἀξίας. Ὁ ὑπερέχων πάντας γεννήσει ἢ τύχῃ, εἶναι ἀληθὴς βασιλεὺς ἢ ὁ ὑπερέχων πάντας ἀρετῇ; Καὶ ἀπέδιδον μὲν οἱ στωϊκοὶ ἀποκλειστικὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀξίαν, λογιζόμενοι αὐτὴν ὡς μόνον καλὸν καὶ μόνον ἀγαθὸν, ἀλλὰ τίς ἀληθὴς φιλοσοφία δὲν παραδέχεται τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τῆς ἀρετῆς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀνθρώπινον, καὶ διατί ὅ,τι ἀληθῶς εἶναι μόνον καλὸν ἢ κακὸν δὲν ἀρκεῖ ν' ἀποτελέσῃ τὴν εὐδαιμονίαν ἢ τὴν κακοδαιμονίαν ἡμῶν; Αὐτὸς ὁ Πλούταρχος δὲν ὀνομάζει μυριάκις ἀληθῆ πλοῦτον τὴν ἀρετὴν καὶ δὲν φρονεῖ ἀνώτερον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ποῖον νομίζετε; τὸν Διογένην. Τί ἄλλο ἔλεγον οἱ πυθαγόρειοι; «Φαμὶ τὰν ἀρετὰν ἦμεν ποττὸ μὴ κακοδαιμονὲν ἱκανὰν, τὰν δὲ κακίαν ποττὸ μὴ εὐδαιμονέν.» Οἱ δὲ σήμερον ἀποκαλοῦντες στωϊκὸν παράδοξον τὴν θεωρίαν ἐκείνην, λησμονοῦσι τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν;

Οἱ στωϊκοὶ λέγουσιν ὅτι μόνος ὁ ἐνάρετος ἐστὶ σοφὸς, ἐννοοῦντες ὅτι ἡ σοφία ἦτις δὲν φέρει πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἀδύνατον νὰ ἦναι ἀληθὴς σοφία· οὐδόλως δὲ παρεδέχοντο τὸν ἀπαίδευτον ἐνάρετον, ἀπεναντίας ὁ Κλεάνθης εἶπε τοὺς ἀπαιδεύτους μόνῃ τῇ μορφῇ τῶν θηρίων διαφέρειν. Τὴν δ' ἀρετὴν ταύτην ὁ Κλεάνθης πρεσβεύει ἀναπόβλητον διὰ βεβαίας καταλήψεις, ἐνῷ ὁ Χρύσιππος λέγει αὐτὴν ἀποβλητήν· διδακτὴν δὲ, διότι καὶ ἐκ φαύλων γίνονται ἀγαθοὶ, ἐννοῶν ὅτι ἀπαιτεῖται μὲν πρὸ πάντων φύσις γόνιμος καὶ ὁμαλὴ ὅπως καρποφορήσῃ ἡ ἠθικὴ, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀγόνου πέτρας διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς ἐπιτηδείου διδαχῆς δυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν καρποὺς ἀγαθούς. Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ ἀγαθόν; Ἐπιστημονικῶς μὲν ὥριζεν αὐτὸ ἡ Στοὰ «τὸ τέλειον κατὰ φύσιν λογικοῦ ἢ ὡς λογικοῦ·» ἡ αὐτὴ δὲ ἀποκλειστικότης ἡ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ὑπάρχει καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ· μόνον τὸ καλὸν, ἀγαθόν· καὶ ἦσαν σπουδαῖοι ἄνδρες οἱ πράττοντες κατ' ἀρετὴν, φαῦλοι δὲ οἱ κατὰ κακίαν, καὶ οὐδεὶς μέσος ὅρος. Ἀλλ' ὁ Κλεάνθης ἐρωτώμενος, οὕτως ὥριζεν αὐτό·

> Τ' ἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ' οἷον ἐστ'; ἄκουε δή.
> Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβὲς,
> κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον·
> αὐστηρὸν, αὐθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον·
> ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελὲς, ἀνώδυνον,
> ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλὲς, φίλον,
> ἔντιμον, ὁμολογούμενον,
> εὐκλεὲς, ἄτυφον, ἐπιμελὲς, πρᾷον, σφοδρόν,
> χρονιζόμενον, ἄμεμπτον, αἰεὶ διαμένον.
> Ἀνελεύθερος πᾶς ὅστις εἰς δόξαν βλέπει
> ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος.

Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Κλεάνθης κάλλιον παντὸς ἄλλου Στωϊκοῦ ἐνόησεν ὅτι τὸ ἀγαθὸν γεννώμενον ἐκ τοῦ ἐλευθέρου λόγου φέρει ὡς ἀποτέλεσμα ἄμεσον τὴν ὑποχρέωσιν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἀγαθὸν εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς ὑποχρεώσεως καὶ τῆς βεβαίας δόξης καὶ τὸ ἀληθὲς μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ἕπεται ὅτι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑπόληψις, ἡ ὑγεία καὶ ἡ ῥώμη, ὄντα ἐκ τῶν οὐκ ἐφ ἡμῖν, εἰσὶν ἀδιάφορα πρὸς τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον. Ἡ δὲ ἀξία τοῦ ἀγαθοῦ οὐδ' αὐξάνει διὰ τῆς ἐπιτυχίας, οὐδ' ἐλαττοῦται διὰ τῆς ἀποτυχίας. Ὁ Κλεάνθης φέρει τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα· «ἀπέστειλα δύο δούλους εἰς τὴν ἀκαδημίαν πρὸς τὸν Πλάτωνα, καλῶν αὐτὸν παρ' ἐμοί. Ὁ μὲν εἷς ἐρευνήσας εἰς τὴν στοὰν, ἐρευνήσας παντοῦ ὅπου ἤλπιζε ν' ἀπαντήσῃ τὸν Πλάτωνα, ἐπέστρεψε κεκμηκὼς καὶ ἄπρακτος· ὁ ἄλλος σταματᾷ χαίνων ἐνώπιον τοῦ πρώτου μίμου ὃν ἀπήντησε, καὶ, ἐνῷ περιφέρεται ἀσκόπως καὶ παίζει μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ, βλέπει διερχόμενον τὸν Πλάτωνα, ὃν εὑρίσκει χωρὶς νὰ ζητῇ. Θὰ ἐπαινέσωμεν τὸν πρῶτον δοῦλον, ὅστις τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐξεπλήρωσε τὴν ἐντολὴν, καὶ θὰ τιμωρηθῇ ὁ ἄλλος εἰς ὃν ἡ ἀβελτηρία τοσοῦτον παραδόξως ἐχρησίμευσεν.» Ἄλλοτε πάλιν ἔλεγεν· «εἴμεθα φονεῖς καὶ πρὶν βάψωμεν εἰς τὸ αἷμα τὰς χεῖρας ἡμῶν, ἀρκεῖ νὰ ὁπλισθῶμεν πρὸς τὸν φόνον καὶ νὰ ἔχωμεν τὴν πρόθεσιν νὰ λῃστεύσωμεν ἢ νὰ φονεύσωμεν. Ἡ πρᾶξις εἶναι ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλ' ἡ ἀδικία ὑπάρχει ἤδη πλήρης ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ πράττοντος.» Τὸ ἔγκλημα ὑπάρχει ἐνώπιον τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐν τῇ βουλήσει καὶ ὁ μελετήσας τὸ κακὸν εἶναι κακός. Τὸ πῦρ ἀνήφθη· ἀπαιτεῖται ὕλη μόνον ὅπως ἀποτελέσῃ πυρκαϊάν Διὰ τοῦτο,

> ὅστις ἐπιθυμῶν ἀνέχεται αἰσχροῦ πράγματος
> οὗτος ποιήσει τοῦτ' ἐὰν καιρὸν λάβῃ.

Ἀλλ' οὕτως ἀποκλείεται ἐμμέσως ἡ συγγνώμη, λογιζομένη ὡς ἀνοχὴ αἰσχροῦ πράγματος, καὶ ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἠρνεῖτο ἀληθῶς τὴν συγγνώμην· «μὴ γὰρ παριέναι τὰς ἐκ τοῦ νόμου ἐπιβαλλούσας κολάσεις· ἐπεὶ τό γε εἴκειν καὶ ὁ ἔλεος, αὐτή τε ἡ ἐπιείκεια, οὐδεμιᾷ ἐστι ψυχῇ πρὸς κολάσεις προσποιουμένῃ χρηστότητα, μηδὲ οἴεσθαι σκληροτέρας αὐτὰς εἶναι.» Καὶ τῳόντι ἡ συγγνώμη καὶ ὁ ἔλεος, παρεισερχόμενα μεταξὺ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ κωλύοντα τὴν διὰ τῆς τιμωρίας ἀνόρθωσιν τῆς ἀδικίας, δὲν εἶναι ἆρά γε ἐπιβλαβῆ ὁπόταν μάλιστα κατὰ κόρον καὶ ἀπερισκέπτως ἀπονέμονται;

Εἴπομεν ὅτι ἡ ἀρετὴ παρὰ Στωϊκοῖς ἦτο μία καὶ ἀπόλυτος· καὶ ὑπάρχουσι μὲν πολλοὶ τῶν Στωϊκῶν πολλὰς ἀποδεχόμενοι ἀρετὰς, ἀλλὰ καὶ αὗται ἀνάγονται ἐπίσης εἰς μίαν κατὰ τὰς πρὸς τὰ πράγματα σχέσεις καὶ ἐνεργείας διαφέρουσαν. Οὕτως ὁ μὲν Ζήνων, ὡς καὶ ὁ Ἀπολλοφάνης, μίαν λέγει ἀρετὴν, τὴν φρόνησιν, ἔπειτα ἀνδρείαν, σωφροσύνην, δικαιοσύνην· ἀλλ' ἡ μὲν ἀνδρεία καὶ ἡ σωφροσύνη εἶναι φρόνησις ἐν ἐνεργητέοις· ἡ δὲ δικαιοσύνη, φρόνησις ἐν ἀπονεμητέοις. Ὁ δὲ Κλεάνθης ἀρετὴν λέγει τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κράτος τῆς ψυχῆς· «ἡ δὲ ἰσχὺς αὕτη

καὶ τὸ κράτος ὅταν μὲν ἐπὶ τοῖς ἐπιφανέσιν ἐμμενετέοις ἐγγένηται, ἐγκράτειά ἐστιν, ὅταν δ' ἐν τοῖς ὑπομενετέοις, ἀνδρεία· περὶ τὰς ἀξίας δὲ, δικαιοσύνη, περὶ τὰς ἐκκλίσεις καὶ αἱρέσεις, σωφροσύνη.»

Παρὰ Γαληνῷ ἀναφέρονται τέσσαρες στίχοι διαλογικοῦ ποιήματος τοῦ Κλεάνθους μεταξὺ Θυμοῦ καὶ Λογισμοῦ.

Λ. Τίποτ' ἐσθ' ὅ,τι βούλει, Θυμέ; τοῦτό μοι φράσον.
Θ. Ἔχειν, Λογισμὲ, πᾶν ὅ βούλομαι ποιεῖν.
Κ. Βασιλικόν γε! πλὴν ὅμως εἰπὲ πάλιν.
Θ. Ὅπ' ἂν ἐπιθυμῶ, ταῦθ' ὅπως γενήσεται.

Τὸ ποίημα τοῦτο προέθετο πιθανῶς νὰ θέσῃ τὰ ἀληθῆ ὅρια τῆς ἐλευθερίας, ἣν οἱ Στωϊκοὶ ὥριζον ἐξουσίαν αὐτοπραγίας· διότι ὁ ἀκολουθῶν τὰς τυφλὰς ὀρέξεις τῶν παθῶν αὐτοῦ, δὲν εἶναι ἐλεύθερος, εἶναι δοῦλος στερούμενος αὐτοπραγίας. Ὁ λογισμὸς ἐπιθυμεῖ τὴν αὐτοπραγίαν καὶ ὁ θυμὸς ἐπίσης· ἀλλ' ἡ μία εἶναι ἐλευθερία ἔλλογος, ἡ δὲ ἄλλη ἄλογος. Ὅτι δὲ τοῦτο ἦτο κυρίως τὸ θέμα τοῦ διαλόγου, συμπερκίνω ἐκ τῆς κατ' ἐπανάληψιν ἐρωτήσεως τοῦ λογισμοῦ.—Τί βούλει, Θυμὲ, καὶ τῆς κατ' ἐπανάληψιν ἀπαντήσεως τοῦ Θυμοῦ — πᾶν ὅ βούλομαι ποιεῖν. Ὁ Ἐπίκτητος εἰς τὰς διατριβὰς αὐτοῦ τὸν αὐτὸν τοῦ Θυμοῦ δίδει ὁρισμὸν τῆς ἐλευθερίας· «ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ζῶν ὡς βούλεται· ὃν οὔτ' ἀναγκάσαι ἐστὶν, οὔτε κωλύσαι, οὔτε βιάσασθαι· οὗ αἱ ὁρμαὶ ἀνεμπόδιστοι, αἱ ὀρέξεις ἐπιτευκτικαὶ, αἱ ἐκκλίσεις ἀπερίπτωτοι. Τίς οὖν θέλει ζῆν ἁμαρτάνων; Οὐδείς· τίς θέλει ζῆν ἐξαπατώμενος, προσπίπτων, ἄδικος ὤν, ἀκόλαστος, μεμψίμοιρος, ταπεινός; Οὐδείς. Οὐδεὶς ἄρα τῶν φαύλων ζῇ ὡς βούλεται· οὐ τοίνυν, οὐδ' ἐλεύθερός ἐστιν.» Ἰδοὺ περίπου ὁποία θὰ ἦτο ἡ ἀπάντησις τοῦ Λογισμοῦ πρὸς τὸν Θυμόν· ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ βεβαίως ὁ Ἐπίκτητος ἠκολούθησε πιστῶς τὸν Κλεάνθην, δίδων μὲν ὡς ὁρισμὸν τῆς ἐλευθερίας τὸν αὐτὸν τοῦ Θυμοῦ, ἀλλ' ἐπεξηγῶν συνάμα τί ἐστιν ἐλευθέρα βούλησις. «Ὁ ἀκώλυτος ἄνθρωπος ἐλεύθερος· ᾧ πρόχειρα τὰ πράγματα ὡς βούλεται· ὃν δ' ἔστιν ἢ κωλύσαι ἢ ἀναγκάσαι, ἢ ἐμποδίσαι, ἢ ἄκοντι εἴς τι ἐμβαλεῖν, δοῦλός ἐστιν. Τίς δ' ἀκώλυτος; Ὁ μηδενὸς τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενος. Τίνα δ' ἀλλότρια; Ἃ οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, οὔτ' ἔχειν οὔτε μὴ ἔχειν, οὔτε πολλὰ ἔχειν ἢ πῶς ἔχοντα.» Τοσοῦτον δὲ ἦτο παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς ἀγαπητὴ ἡ ἐλευθερία, ὥστε ὁ Κλεάνθης φρονεῖ ἄτοπον νὰ δεσμευώμεθα ὑπὸ τῶν ὅρκων, ἀναγκαζόμενοι νὰ πράξωμεν πολλάκις ὅ,τι εἰλικρινῶς μὲν ἐσκοποῦμεν νὰ ἐκπληρώσωμεν καθ' ὃν χρόνον ὡρκιζόμεθα, περὶ οὗ ὅμως μετὰ ταῦτα διὰ τοῦτον ἢ τὸν ἄλλον λόγον μετεβάλομεν γινώμην. Ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν συνειθίζει νὰ ἐπικαλῆται μάρτυρα τῶν λόγων καὶ ὑποσχέσεων αὐτοῦ τὸν Θεόν· ὀλίγοι, δύνανται νὰ εἴπωσιν ὡς ὁ Ἄλεξις·

Ὅρκος βέβαιος ἐστὶν ἂν νεύσῳ μόνον.

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων καὶ νεύσαντες καὶ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ὑποσχεθέντες, εἰσὶν ἀναξιόπιστοι, νὲς δὲ καὶ ὁρκισθέντες ἐπιορκοῦσι πολλάκις. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου τὸ μὴ πείθεσθαι εἰς τοὺς ὅρκους τῶν ἄλλων, εἶναι σαφὴς ἔνδειξις ἀσεβείας καὶ ὀρθῶς ὁ Ἄμφις ἔλεγεν,

Ὅστις γὰρ ὀμνύοντι μηδὲν πείθεται
αὐτὸς ἐπιορκεῖν ῥαδίως ἐπίσταται.

Ὁ δὲ Κλεάνθης, ἀγανακτῶν κατὰ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης πιέσεως τοῦ ὅρκου, εἶπε «τὸν ὀμνύοντα εἴτε εὐορκεῖν ἢ ἐπιορκεῖν καθ' ὃν ὄμνυσι χρόνον· ἐὰν μὲν γὰρ οὗτος ὀμνύῃ ὡς ἐπιτελέσων τὰ κατὰ τὸν ὅρκον, εὐορκεῖν, ἐὰν δὲ πρόθεσιν ἔχων μὴ ἐπιτελεῖν, ἐπιορκεῖν.» Ἡ δὲ γνώμη αὕτη, ἐν μέρει μὲν ἀληθὴς ἐν μέρει δ' ἐσφαλμένη, λογίζεται βεβαίως ἀξίωμα ἀναμφισβήτητον, παρ' ὅλων ἐκείνων οἵτινες εἰς στιγμὴν ἐρωτικῆς παραφορᾶς ὁρκίζονται αἰωνίαν πρὸς τὴν ἐρωμένην αὐτῶν πίστιν. Ἀλλ' ἀντὶ τοῦ σοφιστικοῦ μᾶλλον ἀποφθέγματος τοῦ Κλεάνθους, προτιμότερον εἶναι τὸ τοῦ Καλλιμάχου.

Ὤμοσεν· ἀλλὰ λέγουσιν ἀληθέα τοὺς ἐν ἔρωτι
ὅρκους μὴ δύνειν οὔατ' ἐς ἀθανάτων.

Δ'.

Δύο εἰσὶ, κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς, τὰ διάφορα στοιχεῖα, αἱ διάφοροι ἀρχαὶ τῶν ὅλων ἐν τῇ φύσει, τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον· τὸ μὲν πάσχον εἶναι ἡ ἄποιος ἢ ἄμορφος οὐσία, ἡ ὕλη· τὸ δὲ ποιοῦν ὁ ἐν αὐτῇ λόγος, ὁ Θεὸς, οὗτινος εἰκὼν εἶναι τὸ πῦρ κατά τινας Στωϊκοὺς, οἱ ὁποῖοι, φρονοῦντες ὅτι διὰ τῆς ἐκπυρώσεως γίνονται καὶ καταστρέφονται τὰ πάντα, μεταχειρίζονται αὐτὸ τοῦτο τὸ πῦρ, ὡς σύμβολον τοῦ Θεοῦ. Οὐδεμίαν λοιπὸν ἄμεσον σχέσιν ἔχει ἡ δοξασία αὕτη πρὸς τὴν τοῦ Ἡρακλείτου, λέγοντος «Κόσμον τὸν αὐτὸν ἁπάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν· ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔσται πῦρ ἀείζωον, ἁπτόμενον μέτρῳ καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρῳ.» Παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς τὸ πῦρ δὲν εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ παντὸς, εἶναι τὸ στοιχεῖον δι' οὗ ὁ Θεὸς ἐδημιουργησε τὸν κόσμον. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς ὑπῆρχε καθ' ἑαυτὸν, περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὸν σπερματικὸν λόγον τοῦ παντός· ἐξ ἐνδοτέρας δὲ ἀνάγκης τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθησαν τὰ πάντα, ὁ δὲ κόσμος οὗτος ἅπας εἶναι ζῶον λογικὸν καὶ ἔμψυχον, οὗτινος ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἐπιβλέπων τὰ πάντα, ὅπως εἰς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον ἐπιβλέπει τὰ πάντα ὁ νοῦς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, πρὸς ὅλον τὸν ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν κόσμον. Ὥστε οἱ Στωϊκοὶ οὔτε ἀποχωρίζουσιν ὅλως τὸν Θεὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου ἀναπλάττοντες αὐτὸν ἀφῃρημένον καὶ ὅλως ἀκατάληπτόν τι ὄν· οὔτε πάλιν συγχέουσι τὸν κόσμον μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀρνούμενοι

οὕτω διὰ τοῦ πανθεϊσμοῦ τὴν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ὕπαρξιν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, ὁ κόσμος ἐξ αὐτοῦ ἐγένετο, ἄρα εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ δηλοῦται ὁ δημιουργός· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν εἶναι καὶ ἡ παραγαγοῦσα δύναμις· ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν, ἀλλ' οὔτε ἡ ψυχὴ ἡμῶν οὔτε ἡ φύσις εἶναι ὁ Θεός.

Τὸν δὲ κόσμον τοῦτον διέπουσιν ἀναλλοίωτοι νόμοι· μεταχειρίζονται δὲ πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἀναλλοιώτων τούτων νόμων τὴν λέξιν τῆς εἱμαρμένης. «Τὰ πάντα καθ' εἱμαρμένην γίνονται.» Ἐκ τούτου πολλοὶ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων πρεσβεύουσιν ὅτι οἱ Στωϊκοὶ ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς πεπρωμένης, τῆς ἀνάγκης, σχεδὸν ὡς ὁ Ὅμηρος ἢ ὡς σήμερον οἱ Μωαμεθανοί. Καὶ πολλὰ μὲν προσάγουσι τεκμήρια, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ ὡραῖον τοῦτο τετράστιχον τοῦ Κλεάνθους·

Ἄγετε δή μ' ὦ Ζεῦ, καὶ σύ γ' ἡ Πεπρωμένη
ὅπου ποθ' ὑμῖν εἰμὶ διατεταγμένος.
ὡς ἕψομαι γ' ἄοκνος· ἢν δε μὴ θέλω
κακὸς γενόμενος, οὐδὲν ἧττον ἕψομαι.

Ὁ Ὅμηρος πρεσβεύει ὅτι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποτεταγμένος εἰς τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τῆς εἱμαρμένης, οὕτω καὶ ὁ Ζεὺς αὐτὸς ὑπόκειται εἰς τὴν μοῖραν, εἰς τὴν αἶσαν. Ὁ ὑπέρτατος τῶν Θεῶν διώκει μὲν τὸν κόσμον, ἀλλ' ἔκυπτε καὶ αὐτὸς εἰς ἀκατάληπτον καὶ ὑπερτάτην τινὰ δύναμιν, τὴν εἱμαρμένην, ἧς ἡ ἀρχὴ ἠφανίζετο εἰς ἀδιόρατον σκότος. Ἀλλὰ τοιαύτη δὲν ἦτο ἡ γνώμη τῶν Στωϊκῶν, οὔτε πάλιν ἐπίστευον εἰς τὸ πεπρωμένον ὅπως δοξάζουσιν αὐτὸ οἱ Μωαμεθανοί, τουτέστιν εἰς τὴν ἀκατάσχετον ἀνάγκην, ἥτις διέπει πᾶσαν ἀνθρωπίνην πρᾶξιν καὶ πάντα τὸν βίον καὶ πρὸς ἣν ἡ ἀντίστασις εἶναι ματαία· διότι ἀπέδιδον εἰς τὸ πεπρωμένον καὶ τὴν εἱμαρμένην τὴν ἔννοιαν τῆς προνοίας καὶ τῶν φυσικῶν νόμων, πρὸς οὓς ὁ ἄνθρωπος δικαίως μάτην ἀγωνίζεται ν' ἀντιστῇ. Ἓν εἶναι Θεὸς καὶ νοῦς καὶ εἱμαρμένη καὶ Ζεὺς, λέγουσιν. Ὁ κόσμος οἰκεῖται κατὰ νοῦν καὶ πρόνοιαν, προσθέτει ὁ Χρύσιππος, ἡ δὲ οὐσία τῆς εἱμαρμένης εἶναι δύναμις πνευματικὴ, τάξει τοῦ παντὸς διοικητική. Βεβαίως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, μόνος ὁ μωρὸς ἀνθίσταται· ἀλλ' ἕκαστος εἶναι δημιουργὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἠθικῆς εὐδαιμονίας. Τὰ δὲ καθ' ἕκαστα ἀφορᾷ μὲν τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ δὲν ῥυθμίζει αὐτὰ ἀναλλοιώτως· «ὥστε, λέγει ὁ Ἐπίκτητος, ὅταν κλείσητε τὰς θύρας καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν ὅτι μόνοι ἐστέ· οὐ γὰρ ἐστέ· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔνδον ἐστίν.» Ῥῆσις αὕτη ἥτις κατά τε τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα, νομίζει τις ὅτι εὑρίσκεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Οἱ Στωϊκοὶ λοιπὸν ἐπίστευον εἰς θείαν πρόνοιαν καὶ οὐχὶ εἰς τυφλὴν τινα καὶ ἀκαταμάχητον ἀνάγκην, δι' ἧς πᾶσα δραστηριότης μαραίνεται καὶ ματαιοῦται.

Ἀλλὰ πῶς ἐπλάσθη ὁ κόσμος; ὁ Κλεάνθης οὕτω πως φησίν· «ἐκφλογισθέντος τοῦ παντὸς συνίζειν τὸ μέσον αὐτοῦ πρῶτον, εἶτα τὰ ἐχόμενα ἀποσβέννυσθαι δι' ὅλου. Τοῦ δὲ παντὸς ἐξυγρανθέντος, τὸ ἔσχατον τοῦ πυρὸς, ἀντιτυπήσαντος αὐτῷ τοῦ μέσου, τρέπεσθαι πάλιν εἰς τοὐναντίον, εἶθ' οὕτω τρεπόμενον ἄνω αὔξεσθαι καὶ ἄρχεσθαι διακοσμεῖν τὸ ὅλον, καὶ τοιαύτην περίοδον ἀεὶ καὶ διακόσμησιν ποιουμένου, τοῦ ἐν τῇ τῶν ὅλων οὐσίᾳ τόνου μὴ παύεσθαι. Ὥσπερ γὰρ ἑνός τινος τὰ μέρη πάντα φύεται ἐκ σπερμάτων ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις, οὕτω καὶ τοῦ ὅλου τὰ μέρη, ὧν καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ὄντα τυγχάνει, ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις φύεται. Καὶ ὥσπερ τινὲς λόγοι τῶν μερῶν εἰς σπέρμα συνιόντες μίγνυνται καὶ αὖθις διακρίνονται γενομένων τῶν μερῶν, οὕτως ἐξ ἑνός τε πάντα γίγνεσθαι καὶ ἐκ πάντων εἰς ἓν συγκρίνεσθαι, ὁδῷ καὶ συμφώνως διεξιούσης τῆς περιόδου.» Κατὰ τὴν θεωρίαν λοιπὸν ταύτην εἰς τὴν μήτραν τοῦ χάους ἐτέθη τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου· ἐν τῷ σπέρματι τούτῳ ὑπῆρχε πᾶσα ἡ τοῦ κόσμου διακόσμησις, τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀπαραλλάκτως ὅπως ὁ πυρὴν τῆς ἀμυγδαλέας περιέχει τὸ ἐν τῷ μέλλοντι στέλεχος, τὰ φύλλα, τοὺς κλάδους, τὰ ἄνθη καὶ τὸν καρπόν. Μὴ ἐρωτᾶτε λοιπὸν πῶς ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος· εἶναι ἐρώτησις ματαία· πῶς ἐγεννήθη τὸ ἄνθος τῆς ἀμυγδαλέας; πῶς ἐγεννήθη τὸ δένδρον; Πάντα ἐνυπῆρχον εἰς τὸν πυρῆνα καὶ διὰ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς φύσεως παράγονται καὶ καταστρέφονται. Ὁ Θεὸς δὲν ἔπλασεν ἰδίᾳ ἕκαστον τῶν ὄντων· ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐκ τῆς γῆς ἥτις εἶχε τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν. Ὁ Κλεάνθης δὲν δέχεται τὸν ἄνθρωπον τελειοποίησιν πιθήκου ἢ βατράχου, δὲν δέχεται τὴν διὰ μεταμορφώσεων πρόοδον τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωϊκοῦ κόσμου, ὅπως αἱ νέαι θεωρίαι, αἵτινες ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῶν ὑπέπεσαν εἰς ταπεινοὺς παραλογισμοὺς, ἀλλὰ τέλειον ἐξελθόντα ἐκ τοῦ σύμπαντος. Διατί δὲ σήμερον δὲν γεννῶνται διὰ τῆς αὐτῆς παραγωγικῆς δυνάμεως ἄνθρωποι; διότι διὰ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἔφθασεν τὸ ἀνώτατον σχετικὸν τῆς τελειοποιήσεως αὐτῆς ὅριον καὶ ἐσταμάτησε. Τὸ σύμπαν τοῦτο εἶναι ζῶον· ἀφοῦ ηὔξησε καὶ ἐτελειοποιήθη, δὲν προβαίνει πλέον ἀλλὰ συντηρεῖται, ἕκαστον δὲ μόριον αὐτοῦ καταφθειρόμενον ἀντικαθίσταται διὰ νέου ἀναγεννωμένου· καὶ βαθμηδὸν μαραίνεται καὶ φθίνει ἕως οὗ ἐπὶ τέλους, διεξιούσης τῆς περιόδου, συγκριθῇ πάλιν εἰς ἕν.

Ὁ κόσμος εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ· τὸν δὲ Θεὸν

τοῦτον ἂν ἡ καρδία αἰσθάνεται καὶ οὗτινος τὸ ἄπειρον δὲν δύναται ν᾽ ἀντιληφθῇ τὸ πνεῦμα ἡμῶν, πολλοὶ ἠρνήθησαν καὶ μάλιστα ἐκεῖνοι ὧν ὁ νοῦς ἐπικρατεῖ τῆς καρδίας. Τούτου ἕνεκεν εὐγενέστατοι εἶναι οἱ ἀγῶνες οἱ καταβαλλόμενοι ἀνέκαθεν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Διότι ἂν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ μεγαλοπρεπείᾳ εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ παντὸς, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων εἰς ἃ ἀνανακλᾶται ἡ μὲν ἰσχὺς αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀκαταμέτρητον πληθὺν τῶν κόσμων, οἵτινες διεσπάρησαν εἰς τὸ ἄπειρον διάστημα· ἡ δὲ σοφία αὐτοῦ, εἰς τὴν ἁρμονίαν τοῦ παντὸς, εἰς τοὺς ἀναλλοιώτους νόμους οἵτινες διέπουσιν αὐτὸ, ἀπὸ τῶν μεγίστων ἀστέρων μέχρι τοῦ ἐλαχίστου κόκκου τῆς ἄμμου· τὸ δὲ κάλλος αὐτοῦ, ἐν τῇ φύσει μὲν εἰς πᾶν ὅ,τι κάλλιστον, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σαφῆ τοῦ καλοῦ ἔννοιαν, εἰς τὴν λατρείαν, ἣν πρὸς αὐτὸ ἀποδίδει, εἰς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀγάπης. Εἶναι καταληπτὸς ὁ Θεὸς, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐνόησεν αὐτὸν ἀκατάληπτον. Ἀλλὰ φύσις καὶ ἄνθρωπος εἶναι ἀτελεῖς καὶ ἀτελῆ παρουσιάζουσι τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα. Ἡ καθαρὰ καὶ περικαλλὴς αὐτοῦ μορφὴ ὑπάρχει ὑπεράνω τῆς ἀπειρίας ταύτης τῶν κόσμων, ἐκεῖ ὅπου ἀδυνατεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ν᾽ ἀνέλθῃ· ἀλλ᾽ εἶναι πανταχοῦ παρὼν ἐν τῷ κόσμῳ, ὃν ἐδημιούργησε, καὶ αὐτὸν ἐπιζητοῦμεν εἰς τὸ ἀληθὲς, αὐτὸν θαυμάζομεν λατρεύοντες τὸ κάλλος, αὐτὸν μιμούμεθα, ἀλλ᾽ ἐν ἀπείρῳ ἀποστάσει, ἀσκούμενοι εἰς ἀρετὴν, ἀγαθότητα καὶ δικαιοσύνην. Ὥστε ἡ φιλοσοφία ἐκείνη ἥτις δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ προβῇ κατὰ τὸ δυνατὸν μέχρι τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, δὲν εἶναι φιλοσοφία. Ἡ ἀκατάσχετος πρὸς τὸ μανθάνειν ὁρμὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν ἐδωρήθη ἡμῖν ἐπὶ ματαίῳ· ἐὰν δὲν δυνάμεθα νὰ διανοίξωμεν τὸ παραπέτασμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ νὰ συναπαντηθῶμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ μέτωπον πρὸς μέτωπον, δύναται ὅμως ἡ φιλοσοφία ν᾽ ἀνέλθῃ μέχρις αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ ἡ κλῖμαξ ἣν ὁ Κλεάνθης κατεσκεύασε πρὸς τοῦτο. «Εἰ φύσις φύσεώς ἐστι κρείττων, εἴη ἄν τις ἀρίστη φύσις· εἰ ψυχὴ ψυχῆς ἐστι κρείττων, εἴη ἄν τις ἀρίστη ψυχή· καὶ εἰ ζῶον τοίνυν κρεῖττόν ἐστι ζώου, εἴη ἄν τι κράτιστον ζῶον· οὐ γὰρ εἰς ἄπειρον ἐκπίπτειν πέφυκε τὰ τοιαῦτα. Ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἡ φύσις ἐδύνατο ἐπ᾽ ἄπειρον αὔξεσθαι κατὰ τὸ κρεῖττον, οὔθ᾽ ἡ ψυχὴ, οὔτε τὸ ζῶον. Ἀλλὰ μὴν ζῶον ζώου κρεῖττόν ἐστιν, ὡς ἵππος χελώνης, εἰ τύχοι, καὶ ταῦρος ὄνου, καὶ λέων ταύρου. Πάντων δὲ σχεδὸν τῶν ἐπιγείων ζώων καὶ σωματικῇ καὶ ψυχικῇ διαθέσει προέχει τε καὶ κρατιστεύει ὁ ἄνθρωπος. Τοίνυν κράτιστον ἂν εἴη ζῶον καὶ ἄριστον. Καὶ οὐ πάνυ τι ὁ ἄνθρωπος κράτιστον εἶναι δύναται ζῶον· οἷον εὐθέως ὅτι διὰ κακίας πορεύεται τὸν πάντα χρόνον εἰδὲ μή γε τὸν πλεῖστον. Καὶ γὰρ εἴ ποτε περιγένοιτο ἀρετῆς, ὀψὲ καὶ πρὸς ταῖς τοῦ βίου δυσμαῖς περιγίνεται· ἐπίκηρόν τ᾽ ἐστὶ καὶ ἀσθενὲς καὶ μυρίων δεόμενον βοηθημάτων καθάπερ τροφῆς καὶ σκεπασμάτων καὶ τῆς ἄλλης τοῦ σώματος ἐπιμελείας, πικροῦ τινος τυράννου τρόπον ἐφεστῶτος ἡμῖν καὶ τὸν πρὸς ἡμέραν δασμὸν ἀπαιτοῦντος, καὶ εἰ μὴ παρέχοιμεν, ὥστε λούειν αὐτὸ καὶ ἀλείφειν καὶ περιβάλλειν καὶ τρέφειν, νόσους καὶ θάνατον ἀπειλοῦντος. Ὥστε οὔτε τέλειον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀτελὲς δὲ καὶ πολὺ κεχωρισμένον τοῦ τελείου. Τὸ δὲ τέλειον καὶ ἄριστον κρεῖττον μὲν ἂν ὑπάρχοι ἀνθρώπου καὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς συμπεπληρωμένον καὶ παντὸς κακοῦ ἀνεπίδεκτον. Τοῦτο δὲ οὐ διοίσει Θεοῦ. Ἔστιν ἄρα Θεός.»

Ὑπάρχει λοιπὸν πρόοδος ἐν τῇ τελειότητι· τῆς δὲ προόδου ταύτης τὸ ὅριον, εἶναι τὸ τέλειον· καὶ ἡ μὲν μέχρι τοῦ ἀνθρώπου πρόοδος, εἶναι καταφανὴς ἐν τῇ φύσει· ἀλλ᾽ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τὸ ἀπολύτως τέλειον τῶν ὄντων, εἰς τοσαύτας ὑποκείμενος συμφορὰς καὶ ἀσθενείας καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτόν· ὑπάρχει ἄρα τελειότατόν τι ὄν, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ Θεός. Ἡ ἀφελεστάτη ἀλλὰ καὶ σαφεστάτη αὕτη θεωρία, δι᾽ ἧς ὁ Θεὸς καθίσταται προσιτὸς εἰς πάντας καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὅλως ἀδαεῖς μεταφυσικῶν γνώσεων, εἶναι ἀδελφὴ ἐκείνης ἣν μετὰ εἴκοσιν αἰῶνας ὁ Καρτέσιος μετεχειρίσθη ἐπίσης πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ διὰ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ἐσυμπέρανεν, ὅτι σκέπτεται ἄρα ὑπάρχει, διὰ τῆς αὐτῆς πάλιν συνειδήσεως ὁμολογεῖ ἑαυτὸν ἀτελῆ, ἀσθενῆ, προσκόπτοντα εἰς πᾶν βῆμα, ἀλλὰ συγχρόνως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ τελείου. Ἔχει λοιπὸν τὴν ἔννοιαν τοῦ τελείου καὶ τοῦ ἀπείρου, ἀλλ᾽ ἡ ἔννοια αὕτη δὲν εἶναι προϊὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ διανοητικῆς δυνάμεως, ἅτε ἀτελοῦς ὄντος καὶ πεπερασμένου, κατ᾽ ἀνάγκην ἄρα ἐνετέθη ἐν αὐτῷ ἡ ἔννοια ἐκείνη ὑπὸ ὄντος κεκτημένου τὴν τελειότητα, τὸ δὲ ὂν τοῦτο εἶναι ὁ Θεός. Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἑτέρας θεωρίας συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν Καρτέσιος διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ μόνον κόσμου ἀνέρχεται πρὸς τὸν Θεὸν, πρὸς ὃν ὁ Κλεάνθης ἀνέρχεται καὶ διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Τοιαύτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Καρτεσίου ὅστις ἐκλήθη εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος, διότι κατέστησε ψηλαφητὴν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐποχὴν καθ᾽ ἣν ἐπεκράτει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἡ μεγίστη περὶ τούτου σύγχυσις. Ἀλλ᾽ ἀρά γε δὲν εἶναι πολὺ μᾶλλον εὐνόητος ἡ τοῦ Κλεάνθους θεωρία; Καὶ ὅμως τύχη διέπει τὰς ἰδέας ὅπως καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ κόσμῳ

τούτῳ ἡ μὲν δοξασία τοῦ Καρτεσίου ἀπεθέωσε τὸν γεννήτορα αὐτῆς, ἐπεκράτησε καὶ ἐγένετο ἀσπαστὴ ὑπὸ τῶν διασημοτέρων γάλλων φιλοσόφων, τοῦ Μαλεβραγχίου, τοῦ Βοσσουέτου, τοῦ Φοντενέλλου, τοῦ Πασκὰλ, ἡ δὲ τοῦ ἡμετέρου Κλεάνθους ταφεῖσα εἴς τινα σελίδα Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ, παρῆλθεν ἀπαρατήρητος ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων.

Ἀλλ᾽ ἐνῷ τοσοῦτον λαμπρῶς ὁ Κλεάνθης ἀπέδειξε τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐπίστευεν ὅμως εἰς τὴν τῶν ψυχῶν ἀθανασίαν· οὐδὲν ἀσώματον συμπάσχει σώματι, ἔλεγεν, ἄρα ἡ ψυχὴ εἶναι σῶμα, διατηρούμενον μὲν καὶ μετὰ θάνατον, καταστρεφόμενον δὲ μετὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος. Αὐτὸ τοῦτο εἶπε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Χρύσιππος, παρεκτὸς μόνον ὅτι τῶν σοφῶν αἱ ψυχαὶ, ἔλεγε, διατηροῦνται μέχρι τῆς γενικῆς τοῦ παντὸς καταστροφῆς, αἱ δὲ λοιπαὶ συναπόλλυνται μετὰ τοῦ σώματος.

Ε΄.

Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος, οὐδ᾽ εἰς αὐτὸ τὸ Ἑβραϊκὸν, ἡ ποίησις ἤκμασε τοσοῦτον ποικίλη, τοσοῦτον διαυγὴς ἅμα καὶ τοσοῦτον ὑψηλὴ, ὡς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ ἱερατικὴ ποίησις τῶν Ἑβραίων εἶναι τῳόντι ἀμίμητος· ἀλλ᾽ ἡ διηνεκὴς ἐκείνη ταπείνωσις ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀφῃρημένη καὶ ἀκατάληπτος ἔννοια τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τὸ ὁποῖον ἐλάτρευον, ὁ ὑποφαινόμενος πανταχοῦ εἰς τὰς ποιήσεις αὐτῶν τρόμος τῆς ψυχῆς ἔθνους τὸ ὁποῖον πολυειδῶς ἐταπεινώθη καὶ ἐξηυτελίσθη, ἡ μεγαλοπρέπεια ἀλλὰ καὶ πομπὴ τῶν εἰκόνων, ἡ ὑπερβολὴ τοῦ πάθους, ἡ παράδοξος καὶ ἀπροσδόκητος πολλάκις στροφὴ τῶν φράσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, πάντα συγκινοῦσι, καταπλήττουσιν, ἀλλὰ δὲν ἀποπνέουσι τὸ ἱλαρὸν κάλλος, τὸ σαφὲς, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὕψος καὶ τὴν ἀπαράμιλλον χάριν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἡ ποίησις ἦτο ἡ τροφὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους· καὶ ἀπήντησε μέν ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐρωτηθεὶς τί ἤθελε νὰ ἦναι Ἀχιλλεὺς ἢ Ὅμηρος·—σὺ δὲ τί ἤθελες νὰ ἦσαι, ὁ νικῶν εἰς τὰ Ὀλύμπια ἢ ὁ κηρύσσων τοὺς ἄλλους νικητάς; Ἀλλὰ πόσους Ὀλυμπιονίκας δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ μόνον διότι τοὺς ἔψαλεν ὁ Πίνδαρος! Τῳόντι· ἡ ποίησις ἐξύμνει καὶ ἐκάλλυνε τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων· ἡ ποίησις διετήρει ἀειθαλὲς τὸ κάλλος τῶν ἀνδραγαθημάτων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα· ἐκφράζουσα τὰς ἐλπίδας καὶ κραταιοῦσα τοὺς πόθους τοῦ Ἕλληνος, ὑπῆρξεν ἡ ὡραιοτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα εἰκὼν τῆς εὐδαιμονεστέρας ἐποχῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δὲ μοῦσα ἀφοῦ ἔψαλε τοὺς ἥρωας, ἀφοῦ ἀνέπλασε τὸν Ὀλυμπον καὶ τοὺς Θεοὺς αὐτοῦ, ἠγωνίσθη ὡς θεολογικὴ ποίησις νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ μυστηριῶδες ἄπειρον καὶ νὰ διακρίνῃ τὸ ὑπέρτατον ὄν. Καὶ τοῦτο ἤρκεσεν ἐν ὅσῳ ἡ κοινωνία ἠγάπα τὸν τύπον μᾶλλον τῆς οὐσίας· ὅτε ὅμως οἱ φιλόσοφοι ἤρχισαν νὰ ὑποσκάπτωσι τὸ θεογονικὸν ἐκεῖνο οἰκοδόμημα, ἡ μοῦσα τότε ἐγένετο φιλόσοφος. Δικαίως ἔλεγεν ὁ Πλάτων τοὺς ποιητὰς ἑρμηνεῖς τῶν Θεῶν. Ὁ Θαλῆς, ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἐπιμενίδης, ὁ Ξενοφάνης, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐφιλοσόφησαν διὰ τῆς ποιήσεως καὶ ἐζήτησαν διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ νὰ λύσωσι τὰ αἰώνια καὶ ὑψηλὰ τῆς φιλοσοφίας προβλήματα. Ἔκτοτε ἡ ποίησις ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, παρὰ τὸν καρπὸν ὑπῆρχε τὸ ἄνθος, καὶ τὸ αὐτὸ νέφος ἐν ᾧ ἐσχηματίζετο ἡ ἶρις ἐγονιμοποίει συγχρόνως τὸ ἔδαφος. Τίς δ᾽ ἄλλη γλῶσσα τῆς τῶν Θεῶν ἦτο καταλληλοτέρα νὰ ἐξυμνήσῃ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ; Διὰ τῆς ποιήσεως λοιπὸν ταύτης καὶ ὁ Κλεάνθης, ἀφ᾽ οὗ ἀνῆλθε διὰ τῆς κλίμακος, ἣν αὐτὸς κατεσκεύασεν, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐχαιρέτισεν αὐτόν.

Ὕμνος εἰς Δία.

Κύδιστ᾽ ἀθανάτων, πολυώνυμε, παγκρατὲς αἰεὶ
Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγὲ, νόμου μέτα πάντα κυβερνῶν,
Χαῖρε! Σὲ γὰρ πάντεσσι θέμις θνητοῖσι προσαυδᾶν.
Ἐκ σοῦ γὰρ γένος ἐσμὲν, ἐνὸς μίμημα λαχόντες
Μοῦνον, ὅσα ζώει τε καὶ ἕρπει θνῆτ᾽ ἐπὶ γαῖαν.
Τῷ σε καθυμνήσω, καὶ σὸν κράτος αἰὲν ἀείσω.
Σοὶ δὴ πᾶς ὅ δε κόσμος ἑλισσόμενος περὶ γαῖαν
Πείθεται, ᾗκεν ἄγῃς, καὶ ἑκὼν ὑπὸ σεῖο κρατεῖται·
Τοῖον ἔχεις ὑποεργὸν ἀνικήτοις ἐνὶ χερσὶν
Ἀμφήκη, πυρόεντα, ἀειζώοντα κεραυνόν.
Τοῦ γὰρ ὑπὸ πληγῆς φύσεως πάντ᾽ ἐρρίγασιν,
Ὧ σὺ κατευθύνεις κοινὸν λόγον, ὅς διὰ πάντων
Φοιτᾷ, μιγνύμενος μεγάλοις μικροῖς τε φάεσσιν,
Ὅς τόσσος γεγαὼς ὕπατος βασιλεὺς διὰ παντός.
Οὐδέ τι γίγνεται ἔργον ἐπὶ χθονὶ σοῦ δίχα, Δαῖμον,
Οὔτε κατ᾽ αἰθέριον θεῖον πόλον, οὔτ᾽ ἐνὶ πόντῳ,
Πλὴν ὁπόσα ῥέζουσι κακοὶ σφετέρῃσιν ἀνοίαις.
Ἀλλὰ σὺ καὶ τὰ περισσὰ ἐπίστασαι ἄρτια θεῖναι,
Καὶ κοσμεῖς τὰ ἄκοσμα, καὶ οὐ φίλα σοι φίλα ἐστίν.
Ὧδε γὰρ εἰς ἓν ἅπαντα συνήρμοκας ἐσθλὰ κακοῖσιν,
Ὥσθ᾽ ἕνα γίγνεσθαι πάντων λόγον αἰεν ἐόντα,
Ὃν φεύγοντες ἐῶσιν, ὅσοι θνητῶν κακοί εἰσι,
Δύσμοροι! οἵτ᾽ ἀγαθῶν μὲν ἀεὶ κτῆσιν ποθέοντες
Οὔτ᾽ ἐσορῶσι Θεοῦ κοινὸν νόμον, οὔτε κλύουσιν,
Ὃ κὲν πειθόμενοι σὺν νῷ βίον ἐσθλὸν ἔχοιεν.
Αὐτοὶ δ᾽ αὖθ᾽ ὁρμῶσιν ἄνευ καλοῦ ἄλλος ἐπ᾽ ἄλλα,
Οἱ μὲν ὑπὲρ δέξης σπουδὴν δυσέριστον ἔχοντες,
Οἱ δ᾽ ἐπὶ κερδοσύνας τετραμμένοι οὐδενὶ κόσμῳ,
Ἄλλοι δ᾽ εἰς ἄνεσιν καὶ σώματος ἡδέα ἔργα,
Σπεύδοντες μάλα πάμπαν ἐναντία τῶν δε γενέσθαι.
Ἀλλὰ, Ζεῦ πάνδωρε, κελαινεφὲς, ἀρχικέραυνε,
Ἀνθρώπους ῥύσαιο ἀπειροσύνης ἀπὸ λυγρῆς,
Ἣν σὺ, πάτερ, σκέδασον ψυχῆς ἄπο, δός δε κυρῆσαι
Γνώμης, ᾗ πίσυνος σὺ δίκης μέτα πάντα κυβερνᾷς,
Ὄφρ᾽ ἂν τιμηθέντες ἀμειβώμεσθά σε τιμῇ,
Ὑμνοῦντες τὰ σὰ ἔργα διηνεκὲς, ὡς ἐπέοικε
Θνητὸν ἐόντ᾽, ἐπεὶ οὔτε βροτοῖς γέρας ἄλλο τι μεῖζον,
οὔτε Θεοῖς, ἢ κοινὸν ἀεὶ νόμον ἐν δίκῃ ὑμνεῖν.

Ὁ ὕμνος οὗτος γεγραμμένος εἰς μεγαλοπρεπεῖς ἑξαμέτρους καὶ ψαλλόμενος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα

εἰς ἀρχαῖον αὐστηρόν τινα ῥυθμὸν, εἶναι ἡ ὡραιοτέρα ἔκφρασις ψυχῆς μετεωριζομένης διὰ τῆς σκέψεως, καὶ ἀντλούσης δύναμιν ἐκ τῆς ἠθικῆς ἰσχύος μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς φαντασίας. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν εἶναι φιλόσοφος μᾶλλον ἢ ποιητικὸς ἐνθουσιασμός. Ἀλλ' ὁποία ποίησις εἰς τὰ καθέκαστα καὶ πόσον ἀνωτέρα τῆς τοῦ Δαβίδ! Ὁ Κλεάνθης δὲν καταπίπτει ὡς σκώληξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁμιλεῖ ὡς υἱὸς πρὸς πατέρα· ἡ στοργὴ αὐτοῦ εἶναι εἰλικρινὴς καὶ τρυφερὰ, καὶ ὑμνῶν τὸν παντοδύναμον πατέρα πάντων, δὲν λησμονεῖ ὅτι καὶ αὐτὸς ἐπλάσθη καθ' ὁμοίωσιν ἐκείνου. Ἡ πᾶσα καλλονὴ τοῦ ὕμνου ἔγκειται ἐν τῇ διαφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ὁμοιότητι, ὅπως ἰσχυρίσθησαν τινές. Ἀλλ' ὅ,τι πρὸ πάντων ἀγαπῶμεν ἐν τῷ ὕμνῳ εἰσὶν οἱ ἀκόλουθοι στίχοι·

Οὐδέ τι γίγνεται ἔργον ἐπὶ χθονὶ, σοῦ δίχα, Δαῖμον,
Οὔτε κατ' αἰθέριον θεῖον πόλον, οὔτ' ἐνὶ πόντῳ
Πλὴν ὁπόσα ῥέζουσι κακοὶ σφετέρῃσιν ἀνοίαις.

Ἴσως ἡ περὶ Θεοῦ αὕτη ἔννοια ἀντιβαίνει εἰς τὸν χριστιανικὸν ὁρισμὸν, καθ' ὃν ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐπιβλέπει, ἀντιβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῶν στωϊκῶν, οἵτινες λέγουσιν ὅτι τὰ πάντα ἐφορᾷ τὸ θεῖον. Ἀλλ' ἄρά γε δὲν εἶναι πολὺ εὐγενέστερον ν' ἀποξενῶμεν τὸν Θεὸν ἀπὸ παντὸς κακοῦ συμβαίνοντος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀνυψοῦντες αὐτὸν εἰς ὑπερτέραν περιωπὴν, καὶ μὴ δυσανασχετοῦντες ἴσως διότι προβλέπων τὸ ἔγκλημα δὲν προλαμβάνει αὐτό; Καὶ ἂν εἶναι πιστὴ ἡ εἰκὼν τοῦ ἡλίου ἣν μετεχειρίζοντο πρὸς παράστασιν τῆς παντεποπτείας αὐτοῦ, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ πέσῃ ἀκτὶς εἰς τὸ σκότος καὶ νὰ μὴ διασκεδάσῃ τὴν ἀχλὺν αὐτοῦ;

ΣΓ'.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Κλεάνθης. Ἀφελὴς καὶ ἀγαθὸς χαρακτὴρ, ἐφιλοσόφησε μᾶλλον διὰ τῆς καρδίας ἢ διὰ τοῦ νοός. Ἀλλ' ἡ φωνὴ τῆς καρδίας εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο κατώρθωσε κάλλιον παντὸς ἄλλου ν' ἀνεύρῃ καὶ νὰ ὑμνήσῃ τὸ ὄν τὸ ὑπέρτατον. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι καὶ ζῶντα καὶ ἀποθανόντα πολυειδῶς ἐνέπαιζαν αὐτὸν καὶ ἐχλεύασαν· ἡ δὲ πατρὶς αὐτοῦ Ἄσσος ταχέως ἐλησμόνησε τὸν ἄνδρα, οὗ ἕνεκα περιεσώθη τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲ μνημονεύεται ἡ Ἄσσος εἰμὴ ἵνα προστεθῇ ἀμέσως, πατρὶς τοῦ Κλεάνθους. Ἀλλ' ὅτε ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία μεταφυτευθεῖσα εἰς Ῥώμην παρήγαγεν ἐκεῖ τοὺς ἀγλαωτέρους αὐτῆς καρποὺς, οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐλησμόνησαν τὸν δεύτερον ἀρχηγὸν τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ἥτις ἤδη μόνη συνεκράτει τὴν πανταχόθεν παραλύουσαν ταύτην κοινωνίαν, ἡ δὲ σύγκλητος ἀνήγειρεν εἰς τὸν Κλεάνθην ἐν τῇ εὐτελεῖ αὐτοῦ πατρίδι ἀνδριάντα, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ κηρύττῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τὴν εὐσταθῆ αὐτοῦ ἀρετὴν, τὴν σώφρονα μεγαλοψυχίαν, τὴν ὑψιπετήεσσαν εὐσέβειαν, τῶν ὁποίων ἀσθενὴ εἰκόνα ἐπεχειρήσαμεν νὰ σκιαγραφήσωμεν ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ πραγματείᾳ.

Δ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.

ΜΑΡΙΑ ΔΕ ΚΕΡΟΥΑΡ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 435.)

Δ'.

Ἡ ἀσθένεια τῆς Μαρίας ὑπῆρξε δεινὴ καὶ μακρὰ, ὥστε ἀπηλπίσθησαν διὰ τὴν ζωήν της· ἀλλ' ἡ νεότης ἐνίκησεν ἐπὶ τέλους τὸν θάνατον. Ἐνόσῳ δὲ διήρκει ὁ κίνδυνος ὁ Γρανλιὲ περιεποιήθη τὴν σύζυγόν του μὲ μέριμναν οὐδὲ στιγμὴν ἐλαττωθεῖσαν. Οὐδέποτε ἡ ἀσθενὴς ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς χωρὶς νὰ τὸν ἴδῃ πλησίον της, πρόθυμον καὶ ἐν ταὐτῷ διακριτικὸν, μὴ ἐπιβαλλόμενον μὲν εἰς αὐτὴν, εὑρισκόμενον ὅμως πάντοτε παρόντα ὅτε ἦτο ἀναγκαῖος. Ποτὲ οὔτε λέξις οὔτε βλέμμα ἀνενθύμισαν τὸ παρελθὸν, ἀλλὰ ἀδιακόπως εἶχε τὸ πρόσωπον ἱλαρὸν καὶ τὸν λόγον φιλόφρονα.

Τοσαύτη δὲ ἀφοσίωσις δὲν ἀπιτεῖνετο εἰς καρδίαν ἀγνώμονα· ἡ νέα συνεκινήθη βαθέως, διότι εἶχε τὴν ψυχὴν εὐγενῆ. Νύκτα τινὰ ἐξυπνήσασα μετὰ μακρὸν ὕπνον, εἶδε μεταξὺ τοῦ ἀμυδροῦ φωτὸς τοῦ λύχνου τὸν Γρανλιὲ καθήμενον ἄγρυπνον εἰς τὸ βάθος τοῦ δωματίου, καὶ ἔχοντα τὸ ἦθος περιεσκεμμένον καὶ σοβαρόν. Παρατηρήσασα δὲ αὐτὸν πολλὴν ὥραν μὲ αἴσθημα ζωηρᾶς εὐγνωμοσύνης·

— Κύριε δὲ Γρανλιέ! εἶπε τέλος πάντων μὲ φωνὴν ἀσθενεστάτην.

Ἐκεῖνος δὲ ἐγερθεὶς ἔδραμε πρὸς αὐτήν.

— Κ. δὲ Γρανλιὲ, ἐπανέλαβεν ἡ Μαρία, κάθησε πλησίον μου.

Ἀφ' οὗ δὲ ἐκάθησε πλησίον τοῦ προσκεφαλαίου της·

— Εἶσαι καλὸς, προσέθηκεν ἡ Μαρία.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος ἐσιώπα, ἐκείνη ἐπανέλαβε·

— Ναὶ, εἶσαι καλὸς, κύριε δὲ Γρανλιὲ, ἔχεις εὐγενῆ καρδίαν. Ἀλλὰ διατί δὲν μὲ ἀφίνεις ν' ἀποθάνω; διατί θέλεις νὰ ζήσω;

— Θὰ ζήσῃς διὰ νὰ γίνῃς εὐτυχὴς, ἀπεκρίθη ὁ Κ. δὲ Γρανλιέ.

— Εὐτυχής! ἐπεφώνησεν ἡ νέα. Διατί μὲ ὁμιλεῖς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον; ἀφοῦ γνωρίζεις ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον εὐτυχία δι' ἐμὲ εἰς τὴν γῆν.

— Θὰ ζήσῃς διὰ νὰ εὐτυχήσῃς, ἐπανέλαβεν ὁ εὐγενής. Εἶσαι ἀκόμη παιδὶ, προσέθηκεν εὐθὺς μὲ φωνὴν γλυκυτέραν καὶ τρυφερωτέραν. Μήπως ἠξεύρῃς τί σὲ περιμένει εἰς τὸ μέλλον; Ἐγὼ ἔχω καλὰς ἐλπίδας· εἰς τὴν ἡλικίαν σου δὲν ὑπάρχει δυστύχημα ἀνεπανόρθωτον. Ὡς καὶ ἐγὼ ἔλπιζε καὶ σύ· ἐγὼ σὲ ἐγγυῶμαι περὶ τῆς εὐτυχίας σου.

— Καὶ ποῖος θὰ μὲ ἐγγυηθῇ διὰ τὴν ἐδικήν σου; ἀνέκραξεν ἡ Μαρία μετ' ἀπελπισίας.

— Μὴ φροντίζῃς δ' ἐμὲ, ἀπεκρίθη ὁ Γρανλιέ· ζῆσε καὶ θ' ἀπορήσῃς μίαν ἡμέραν ὅταν ἰδῇς πόσον εὔκολον ἦτον ν' ἁπλοποιηθοῦν αἱ δυσκολίαι τὰς ὁποίας σήμερον εὑρίσκεις τόσον τρομερὰς. Ἄφες εἰς ἐμὲ αὐτὴν τὴν φροντίδα.

— Τί σκοπεύεις νὰ κάμῃς; ἠρώτησεν ἡ Μαρία μὲ ἦθος τεταραγμένον. Τί ἐλπίζεις; τί ἀπεφάσισες;

— Τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἀποβλέπῃ τὴν εὐτυχίαν σου. Θὰ σ' ἐξηγήσω ὅλα ἀργότερα· τόρα εἶσαι παραπολὺ ἀδύνατος. Σὲ τὸ λέγω καὶ πάλιν, ἔχε ἐλπίδας, ἡ ζωὴ ἔχει διὰ σὲ ὡραίας ἡμέρας.

— Δὲν μὲ ὁμιλεῖς ποτὲ παρὰ διὰ ἐμὲ, εἶπεν ἡ νέα ἀνήσυχος· πλὴν σὺ, σὺ, κύριε τί θὰ κάμῃς; Δὲν ἀνησυχῶ διὰ τὴν ἐδικήν μου ἀλλὰ διὰ τὴν ἐδικήν σου τύχην.

— Φιλτάτη Μαρία, εἶπεν ὁ Γρανλιὲ λαβὼν τὴν χεῖρά της, ἡ πολλὴ ὁμιλία σὲ ταράττει, τὸ αἷμα ἤρχισε νὰ φλογίζεται καὶ ἡ δύσπνοια ν' αὐξάνῃ. Καθησύχασε καὶ ἀναπαύσου· πρόκειται μόνον νὰ ζήσῃς· διὰ τὰ ἄλλα ἐγὼ σὲ τὰ ἐγγυῶμαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

— Εἰπέ με μόνον ὅτι μὲ συγχωρεῖς.

— Νὰ σὲ συγχωρήσω; διὰ τί;... ἠρώτησεν ὁ νέος ἀσπασθεὶς τὴν χεῖρά της.

Ἡ Μαρία ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὁμιλίαν, ἀλλ' ὁ Γρανλιὲ τὴν ἐμπόδισε διὰ νεύματος. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀπεκοιμήθη ἔχουσα τὴν χεῖρα ἐντὸς τῆς τοῦ συζύγου της, ὅστις ἔμεινε πλησίον της δι' ὅλης τῆς νυκτός.

Τίς δύναται νὰ εἴπῃ τί διέτρεχε κατὰ τὰς μακρὰς ἐκείνας νύκτας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νέου;

Ὁλόκληρον καὶ περιπλέον μῆνα ἡ Μαρία ἔκειτο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι ἡ νεότης συνετέλεσεν ὀλιγώτερον εἰς τὸ νὰ τὴν σώσῃ ἢ αἱ περιποιήσεις τοῦ συζύγου καὶ τοῦ πατρός της. Ἡ στοργὴ τῶν δύο τούτων τὴν ἥρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ θανάτου.

Ἀλλ' ἡ ἀνάῤῥωσις ὑπῆρξε μακροτέρα τοῦ κινδύνου· πλὴν αἱ ἡμέραι τῆς ἀναῤῥώσεως εἶναι ὡραῖαι καὶ μελαγχολικαὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου. Εἶναι καλὸν ν' ἀσθενήσῃ τις μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ δοκιμάσῃ αὐτὰς, διότι εἶναι βεβαίως μία τῶν γλυκυτέρων καταστάσεων τὰς ὁποίας γνωρίζομεν. Ἡ ψυχὴ καταφεύγει τότε ὅλη εἰς τὸ αἴσθημα τῆς ἀπελευθερώσεως· ἐξασθενηθεῖσα ὑπὸ τῶν βασάνων τοῦ σώματος δὲν ἔχει πλέον δύναμιν διὰ τὰ ἴδια παθήματά της· δὲν τῇ μένει πλέον εἰμὴ ἀόριστος ἀνάμνησις ὡς προερχομένη ἀπὸ ὄνειρα καὶ παραδίδεται ἀπαθῶς εἰς τὸ κῦμα τὸ ὁποῖον τὴν θωπεύει καὶ τὴν κυμαίνει. Νομίζει ὅτι χθὲς μόνον ἐγεννήθη καὶ ὅτι ἀρχίζει νέαν ζωήν· πέριξ αὐτῆς πάντα μειδιῶσι καὶ χαίρουσιν· ἀγάπη καὶ ἀγαθότης τὴν περιστοιχίζουσιν· ἡ συναίσθησις τῆς εὐδαιμονίας της ἀντανακλᾷ ἐπὶ ὅλων τῶν προσώπων. Εἰς τὴν ἀνάῤῥωσιν συμβαίνει ὅ,τι καὶ εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν· τῇ δίδονται τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ἀπαιτεῖται ἀπ' αὐτῆς.

Ἡ Μαρία δὲν ἀπέφυγε τὴν εὐεργετικὴν αὐτὴν ἐπιῤῥοήν· ἡ χαρὰ τῶν ὑπηρετῶν ὅτε ἐσώθη, ἡ εὐτυχία τοῦ πατρός της ἰδόντος αὐτὴν ἀναγεννωμένην κατέπεσαν ἐπὶ τῆς καρδίας της ὡς ὁρόσος σωτηρία. Ἂν καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ὀκταβίου ἦτο πάντοτε παροῦσα, δὲν ἦτο πλέον καὶ τόσῳ ζωηρά· ὁ πυρετὸς φαίνεται εἶχεν ἀφαιρέσει τὴν δριμύτητά της. Ἡ Μαρία εἶχεν ἤδη ἄλλας φροντίδας ἐκτὸς τῆς τοῦ νέου ἐκείνου, αἵτινες ὅμως ἦσαν ἀόριστοι, συγκεχυμέναι, ἀνομολόγητοι, ὅμοιαι πρὸς τὸν ἀόριστον ψιθυρισμὸν ὅστις ἀκούεται εἰς τὸν ἀέρα τὴν αὐγήν. Ἐνίοτε, ἐνθυμουμένη τὴν διαγωγὴν τοῦ συζύγου της, καὶ ὅσα ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῆς ἔμενεν ὥρας ὁλοκλήρους σκεπτομένη. Εὐχαριστεῖτο ἀναπολοῦσα ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς μεγάλης ἀφοσιώσεως τοῦ Γρανλιὲ, ἀνεπόλει τὴν τρομερὰν νύκτα τοῦ γάμου της, ἔβλεπε τὸν σύζυγόν της ἀκούοντα αὐτὴν, καὶ ἐθαύμαζε τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ πρόσωπον, τὸ ἀξιοπρεπὲς καὶ ἥσυχον ἦθός του, τὴν ὡραίαν καὶ ἁπλῆν συμπεριφοράν του. Ἐξετάζουσα ἔτι βαθύτερον τὰς ἀναμνήσεις της, (διότι ἀκαταπαύστως καὶ μὴ θέλουσα ἐσυλλογίζετο τὸν Κ. δὲ Γρανλιὲ) ἀνενθυμεῖτο τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὴν ἔλαβεν εἰς τοὺς βραχίονάς του, ὅτε ὁ ἵππος της ἀφηνίασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἡ ἀνάμνησις αὕτη τὴν κατετάραττε. Πλὴν μετ' ὀλίγον ἀπέσπα ἑαυτὴν ἀπὸ τὰς εἰκόνας ταύτας, λέγουσα ὅτι ὑπὲρ τὸ δέον ἐπροσκολλᾶτο εἰς αὐτὰς, διότι εἶχεν ὁρκισθῆ νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν λατρευόμενον νεκρὸν τὸν ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸ στῆθός της. Συχνότατα πρὸς τούτοις αἱ ἐπιπλήξεις τοῦ ἐξαδέλφου της τὴν ἐβασάνιζον ἡμέραν καὶ νύκτα, διότι ἀνησύχει διὰ τὴν τύχην τὴν ὁποίαν εἶχε προδόσει καὶ ἐγκαταλείψει. Τί ἄρα γε νὰ ἔγινεν ὁ Ὀκτάβιος; ποῦ εὑρίσκετο; ὑπέφερεν ἄρα διὰ τὴν σκληρὰν ταύτην ἐγκατάλειψιν; μήπως ἡ ζωή του κατεστράφη διὰ παντός;

Τοιαῦτα ἀναλογιζομένη ἡ ταλαίπωρος ἠσθάνετο τὴν κεφαλήν της παραφρονοῦσαν καὶ τὴν καρδίαν της πάλλουσαν ὑπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς της. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε οἱ συλλογισμοὶ οὗτοι δὲν τὴν ἠνόχλουν ἀδιακόπως, διότι ἕνεκα τῆς ἀσθενείας δὲν ἦτο ὡς ἄλλοτε ζωηρά· καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς κα-

τελαμβάνετο ἀπὸ εἴδός τι νάρκης, ἥτις μόλις τῇ ἐπέτρεπε νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ὑποφέρῃ. Πλὴν τί λέγω; δὲν ἐσκέπτετο, δὲν ὑπέφερεν· ἤκουε μόνον ἀλλοφρονοῦσα τὰ πέριξ αὐτῆς λεγόμενα, παρευρίσκετο εἰς τὴν ζωὴν ὡς σκιά, καὶ αὗται ἦσαν αἱ γλυκύτεραί της στιγμαί.

Ὁ δὲ Κ. δὲ Γρανλιὲ τοσοῦτον καὶ μετὰ τοσαύτης γενναιότητος ἐξεπλήρωσε τὸ χρέος τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν, ὥστε ὁ Κ. δὲ Κερουὰρ οὐδὲν ἐνόησεν ἐκ τῶν διατρεξάντων. Ἐν τοσούτῳ, ἐνόσῳ ἡ Μαρία ἐπανήρχετο εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγείαν, ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ ἀπεμακρύνετο καὶ ἐφαίνετο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ψυχρότερος καὶ μᾶλλον περιεσκεμμένος. Τὴν πρωΐαν εἰσήρχετο εἰς τὸ δωμάτιον τῆς συζύγου του, ἔμενε μετ' αὐτῆς ὀλίγας στιγμὰς, διέταττε νὰ ἑτοιμάσωσι τὸν ἵππον του, ἀνεχώρει καὶ ἐπανήρχετο τὸ ἑσπέρας· ἐνίοτε μάλιστα ἔμενεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἡ Μαρία δὲν ἐτόλμα οὔτε νὰ παραπονεθῇ οὔτε νὰ τὸν ἐρωτήσῃ, καὶ ἀμφότεροι ἐνδομύχως ἐμέμφοντο ὁ εἷς τοῦ ἄλλου τὴν ἀδιαφορίαν.

Ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ ἐπανέλαβε τὰς πολιτικὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας εἶχε διακόψει μῆνας τινὰς πρὸ τοῦ γάμου του. Ἡ Βανδέα ἐταράττετο, καὶ ὑπῆρχον ἀκόμη περιστάσεις ἵν' ἀποθάνῃ τις ἡρωϊκῶς. Ἦτο μὲν παιγνίδιον, ἀλλ' εἰς τὸ παιγνίδιον τοῦτο ἔπαιζον τὸ αἷμά των, διότι τὰ τέκνα ἤθελον νὰ μιμηθῶσι τοὺς προγόνους των. Ὡπλίζοντο ἐν σιωπῇ, συνηθροίζοντο μυστικῶς τὴν νύκτα, εἰς τὸ βάθος τῶν δασῶν ἢ εἰς τοὺς μεμονωμένους πύργους. Ἐνίοτε δὲ ἔβλεπες ἱππότας διερχομένους, τρέχοντας τὰ ἄκρα τῶν δασῶν, ἤκουες σφαῖρας συριζούσας, αἵτινες ἦσαν οἱ τελευταῖοι ἀκροβολισμοὶ τῶν βασιλικῶν· παράδοξα πρόσωπα ἀνεφαίνοντο αἴφνης ὄπισθεν τῶν σπάρτων. Ἐμάχοντο καὶ ἀπέθνησκον κάλλιστα ὅπως γίνωσι γίγαντες, ἔλειπεν ἀπ' αὐτῶν μόνον ἡ πίστις τῶν πατέρων των· εἶχον φαντασίαν μᾶλλον ἢ πεποίθησιν, ἦσαν ποιηταὶ μᾶλλον ἢ ἥρωες. Ἄλλως τε εἶναι τὸ τελευταῖον ἱππότικὸν κίνημα τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὸ κατηγορῶμεν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας νὰ τὸ σεβώμεθα.

Ὁ πύργος τοῦ Γρανλιὲ, ὅστις ἦτο ἀκατοίκητος ἀπὸ τῆς ὥρας τοῦ γάμου τῆς Κ. δὲ Κερουὰρ, ἐγένετο ἓν τῶν κάντρων τῶν ἐνεργειῶν τῶν νομιμοφρόνων. Οἱ ἀρχηγοὶ συνηθροίζοντο ἐκεῖ πολλάκις τῆς ἑβδομάδος καὶ συνεφώνουν πῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τὰς δυνάμεις των. Εἰς τὰς συνεδριάσεις ταύτας, τῶν ὁποίων ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ ἦτο οὕτως εἰπεῖν ἡ ψυχὴ, ἐδείκνυε τοιαύτην ἔξαψιν, ὥστε πολλάκις ἐτρόμαζε τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἔφερεν εἰς ἀπορίαν τοὺς ἰσχυρούς. Πάντοτε ἦτο γνωστὸς διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν του πρὸς τὸν πόλεμον, ἀλλ' οὐδέποτε ἐφάνη ἐξημμένος καὶ τρομερὸς εἰς τοιοῦτον βαθμόν· καὶ οἱ μᾶλλον ἀνυπόμονοι πολλάκις ἠναγκάσθησαν νὰ τὸν ἀναχαιτίσωσιν. Ὅλοι ἠπόρουν πῶς πρὸ ὀλίγου μόνον νυμφευθεὶς μὲ νέαν καὶ ὡραίαν γυναῖκα ἐρρίψοκινδύνει τόσῳ παρατόλμως εὐτυχίαν τὴν ὁποίαν δὲν εἶχεν ἀκόμη καιρὸν νὰ χαρῇ· ἀλλὰ τότε αὐτὸς ἐμέμφετο τοὺς φίλους του διὰ τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὴν ἀδράνειάν των.

— Δὲν εἶσθε ἄνδρες, ἔλεγεν, ἀλλὰ παιδία παίζοντα ἀφοσίωσιν καὶ πόλεμον. Σᾶς ἐγοήτευσε καὶ σᾶς παρέσυρεν ἡ ποίησις τοῦ δράματος, τοῦτο μόνον καὶ οὐδὲν ἄλλο. Τί περιμένετε διὰ νὰ ἐνεργήσετε; Τὴν ὥραν αὐτὴν ἓν μόνον ὃν ὑπάρχει εἰς τὴν Βανδέαν καὶ τὸ ὃν αὐτὸ εἶναι μία γυνή.

Δὲν εἶσθε ὡς οἱ γονεῖς σας, τὸ πολὺ πολὺ εἶσθε ἄξιοι νὰ στιχουργήσετε τὰς μεγάλας πράξεις των· ἐκεῖνοι ἔκαμναν τὰ ποιήματα καὶ σεῖς τὰ ψάλλετε.

Καὶ ταῦτα λέγων εἶχε τὴν φωνὴν ἔντονον, καὶ πολλάκις οἱ λόγοι του παρέσυραν τὴν συνέλευσιν.

Ὁ πύργος τοῦ Γρανλιὲ ἦτο θαυμασίως τοποθετημένος ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ἑστία ὅλων αὐτῶν τῶν ταραχῶν. Κείμενος ἐν τῷ μέσῳ τῶν δασῶν περιεστοιχίζετο ὑπὸ βαθυτάτων φαράγγων· ἤρχοντο δὲ ἐκεῖ διὰ νυκτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ περίχωρα. Ἄλλοτε δὲ, διὰ νὰ μὴ διεγείρωσιν ὑποψίας συνηθροίζοντο εἰς μεμονωμένην τινὰ ἔπαυλιν ἢ εἰς πιστὴν καὶ βεβαίαν καλύβην.

Αἱ περιοδίαι αὗται καὶ αἱ ἐπιστροφαὶ, αἱ μυστικαὶ συνεντεύξεις, αἱ ὑπὸ κινδύνων περιστοιχιζόμεναι διασκέψεις, ἐν ἑνὶ λόγῳ ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ποιητικαὶ ἑτοιμασίαι ἤρεσκον παραδόξως εἰς τὰς νέας φαντασίας· χρεωστοῦμεν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ θάνατος οὐδόλως τοὺς ἐτρόμαζεν· ἦσαν ἡρωϊκὰ παιδία, τὰ ὁποῖα αἱ μητέρες των ἐπέπληττον ὅτε ἐπέστρεφον!

Ὁ Κ. δὲ Κερουὰρ ἠγνόει τὰς συνεντεύξεις ταύτας, καὶ ὁσάκις ἠρώτα τὸν Γρανλιὲ διατί τόσον συχνὰ ἦτο ἀπὼν, αὐτὸ ἀπεκρίνετο μὲ τρόπον ὅστις δὲν ἐνέπνεεν ἀνησυχίαν εἰς τὸν γέροντα. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἐπίσης εὔκολον νὰ ἀπαντήσῃ καὶ τὴν Μαρίαν, ἥτις ἀφ' ὅτου ἔγινεν ἐντελῶς ὑγιὴς ἔζει εἰς ἀδιάκοπον ἀγωνίαν τοσοῦτον μᾶλλον σκληρὰν καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ὀδυνηρὰν, ὅσον εἰς οὐδένα ἐδύνατο νὰ τὴν ἐκμυστηρευθῇ. Μυριάκις ἠθέλησε ν' ἀποταθῇ εἰς τὸν σύζυγόν της, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν γενναιότητα. Ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ δὲν μετεχειρίζετο πλέον τὴν σύζυγόν του εἰμὴ μὲ μεγίστην εὐγένειαν· καὶ ὅτε μὲν ὁ κόμης δὲ Κερουὰρ ἦτο παρὼν εἰς τὰς συνεντεύξεις των ἐδεικνύετο περιποιητικὸς καὶ σχεδὸν τρυφερὸς, ἀλλ' ἅμα ὡς ἔμενον μόνοι ἀνελάμβανεν εὐθὺς τὴν φυσικήν του ψυχρότητα. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου τὸ πρόσωπόν του ἔλαβεν ἦθος σκυθρωπὸν καὶ σχεδὸν ἄγριον. Ἐνίοτε οἱ ὀφθαλμοί του ἔλαμπον ἀγρίαν λάμψιν· ἐφαίνετο ὅτι κατετήκετο ὑπὸ φλογερᾶς νόσου.

Ὅτε ἀπεμακρύνετο ἔφιππος καὶ τρέχων ἀπὸ τοῦ πύργου, ἡ Μαρία, στηριζομένη εἰς τὴν κιγκλίδα τοῦ παραθύρου της τὸν ἠκολούθει ἐπὶ πολὺ διὰ τοῦ βλέμματος· ἀφοῦ δὲ ἐγίνετο ἀφανὴς χωρὶς ποτὲ νὰ στρέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω τὸν ὀφθαλμὸν, ἐκάθητο στενάζουσα, ἐβυθίζετο εἰς λογισμοὺς καὶ ἀνελύετο εἰς δάκρυα. Τί εἶχε; καὶ αὐτὴ τὸ ἠγνόει. Διατί τὰ δάκρυα ἐκεῖνα; δὲν ἐσυλλογίζετο τὸν Ὀκτάβιον.

Εἶχε δὲ συνειθίσει νὰ μὴ κοιμᾶται πρὶν ἀκούσῃ τὸν Κ. δὲ Γρανλιὲ ἐπανερχόμενον· ἂν δὲ δὲν ἐπανήρχετο διέμενε δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὀρθία καὶ ἄγρυπνος· ἂν ἔμενε δύο νύκτας μακρὰν τοῦ πύργου, καὶ ἡ Μαρία ἔμενε δύο νύκτας ἄνευ ἀναπαύσεως. Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι αἱ ἀπουσίαι τοῦ Κ. δὲ Γρανλιὲ σπανίως διήρκουν πλέον τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν.

Ἀλλ' ἑσπέραν τινὰ ἀνεχώρησε περὶ τὸ σύνηθες σκυθρωπότερος, τρεῖς δὲ ἡμέρας παρῆλθον χωρὶς νὰ φανῇ. Περὶ τὰ τέλη τῆς τρίτης ἡ Κ. δὲ Γρανλιὲ καταβληθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀγρυπνίας καὶ τῆς ἀνησυχίας ἔπεσεν ἐνδεδυμένη ἐπὶ τῆς κλίνης της· σιδηρᾶ χεὶρ ἔκλειε τοὺς ὀφθαλμούς της, τὸ σῶμα ἐθριάμβευσε καὶ ἀπεκοιμήθη· ἐκοιμήθη πολλὴν ὥραν ὕπνον ἐλαφρὸν, πυρετώδη, τεταραγμένον. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐξύπνησεν αἰφνιδίως καὶ ἔτρεξεν ὁρμητικῶς εἰς τὸ παράθυρον, τὸ ἤνοιξε νομίσασα ὅτι ἤκουσε πυροβολισμούς· τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα δὲν ἦτο σπάνιον νὰ ἐξυπνήσῃ τις ἀπὸ τοιούτους κρότους. Ἡ Μαρία προσέξασα οὐδὲν ἤκουσε, τὰ πάντα ἦσαν ἤρεμα, καὶ ὅμως ἦτο βεβαία ὅτι δὲν ἠπατήθη. Βεβαιωθεῖσα δὲ ὅτι ὁ Κ. Γρανλιὲ δὲν ἐπανῆλθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὸ παράθυρον, ἀποφασισμένη νὰ διέλθῃ ἐκεῖ τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτός. Σχεδὸν δὲ συγχρόνως ἤκουσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ πύργου βήματα ἵππου τρέχοντος καὶ μετ' ὀλίγον βάδισμα ἀνθρώπου ἀντήχησεν εἰς τὴν εἴσοδον. Ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ διέλθῃ ἐνώπιον τοῦ δωματίου τῆς συζύγου του ὅπως φθάσῃ εἰς τὸ ἰδικόν του· ἡ Μαρία παρετήρησεν ὅτι τὸ βῆμά του δὲν ἦτο τόσον σταθερὸν ὅσον συνήθως, ἡ καρδία της ἐταράχθη ὑπὸ ἀπαισίου προαισθήματος καὶ δραμοῦσα εἰς τὴν θύραν τοῦ δωματίου της, τὴν ἤνοιξε καὶ ἐσταμάτησε τὸν Κ. δὲ Γρανλιέ.

— Πῶς δὲν ἀναπαύεσαι, Μαρία; ἠρώτησεν ὁ νέος ἀπορῶν καὶ μὲ ἦθος γλυκείας ἐπιπλήξεως.

Ἡ φωνή του ἦτο ἀδύνατος, ἠλλοιωμένη, σχεδὸν νεκρὰ, καὶ ἂν καὶ ἡ δίοδος ἦτο σκοτεινὴ, ἡ Μαρία διέκρινεν ὅτι μόλις ἐστηρίζετο εἰς τοὺς πόδας του.

— Θεέ μου! Θεέ μου! ἀνέκραξε, τί ἔχεις;

— Ἄφες με, σὲ παρακαλῶ, νὰ σὲ καληνυκτίσω, ἀπεκρίθη ὁ Γρανλιέ· εἶναι ἀργὰ, ἔχομεν καὶ οἱ δύο ἀνάγκην ἀναπαύσεως.

Ἡ Μαρία ὅμως σύρασα αὐτὸν βιαίως εἰς τὸ δωμάτιόν της, ἐναντίον τῆς θελήσεώς του, ἀπέβαλε τὸν μανδύαν ὅστις τὸν ἐκάλυπτε καταβρεγμένον ὑπὸ τῆς βροχῆς· καὶ παρατηρήσασα μὲ τὸ φῶς εἶδεν αὐτὸν ὡπλισμένον καὶ καθημαγμένον.

— Εἶσαι πληγωμένος! ἀνέκραξε.

Καὶ εἶχε τῳόντι πληγωθῇ ὑπὸ πυροβόλου εἰς τὸν ἀριστερὸν βραχίονα.

— Ἐπληγώθης, κύριε! ἐπανέλαβεν ἡ Μαρία.

— Μὴ κάμνῃς ταραχὴν, εἶπεν ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ, ὠθήσας αὐτὴν μὲ γλυκύτητα διὰ τῆς δεξιᾶς· δὲν εἶναι τίποτε, ἡ σφαῖρα διέσχισε μόνον τὸ κρέας· θὰ τρέξῃ ὀλίγον αἷμα καὶ τίποτε περιπλέον. Λυποῦμαι πολὺ διότι ἐτάραξα τὸν ὕπνον σου, δὲν ἄξιζε τὸν κόπον.

— Ἄφες με νὰ ἰδῶ, ἄφες με νὰ σὲ περιποιηθῶ, εἶπεν ἡ Μαρία ἱκετευτικῶς· εἶναι χρέος μου,— ἴσως καὶ δικαίωμά μου, προσέθηκε διστάζουσα.

— Λησμονεῖς, Μαρία, ὅτι δὲν εἶναι οὔτε δικαίωμά σου οὔτε χρέος σου. Ἄλλως τε, σὲ τὸ ἐπαναλέγω, δὲν εἶναι τίποτε, καὶ αὔριον κανεὶς δὲν θὰ ἰδῇ τὸ τσουγκράνισμα.

— Δὲν εἶναι τίποτε, δὲν εἶναι τίποτε! ἐψιθύρισεν ἡ νέα μὲ φωνὴν πάλλουσαν. Δὲν εἶναι λοιπὸν τίποτε τὸ νὰ ἐκθέτῃς τὴν ζωήν σου;

— Λησμονεῖς πάλιν, ἀπεκρίθη ὁ Γρανλιὲ, ὅτι δὲν ἔχω χρέος εἰς κανένα; Ἐγὼ πρέπει νὰ σὲ ἀνενθυμίσω ὅτι εἶμαι ἐλεύθερος καὶ ὅτι ἡ ζωή μου δὲν ἐνδιαφέρει κανένα;

— Ἀ! κύριε! ἀνεφώνησεν ἡ Μαρία.

— Ἂν θέλῃς θὰ σταματήσωμεν ἐδῶ, ἐπανέλαβεν ὁ Κ. δὲ Γρανλιὲ μὲ ἦθος σκυθρωπόν. Σὲ ὑπεσχέθην νὰ μὴ ἀναφέρω ποτὲ τὸ παρελθὸν καὶ δὲν παρέβην τὴν ὑπόσχεσίν μου. Εὔχομαι ἀπὸ καρδίας νὰ μὴ γίνῃ πλέον λόγος περὶ τούτου μεταξύ μας. Δός με τὴν ἄδειαν ν' ἀποσυρθῶ καὶ πίστευε ὅτι εἴτε παρὼν, εἴτε ἀπὼν φροντίζω πάντοτε μόνον περὶ τῆς εὐτυχίας σου· ἂν ἀποτύχω, βεβαίως εἶμαι κατηραμένος, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν πρέπει νὰ μὲ μεμφθῇς δι' αὐτό.

— Εἶσαι σκληρὸς, εἶπεν ἡ Μαρία.

— Σκληρός!.. δὲν τὸ πιστεύεις, Μαρία, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος μειδιάσας· ὄχι, ἐπανέλαβε καὶ πάλιν, δὲν τὸ πιστεύεις...

— Ναὶ, ναὶ, εἶσαι σκληρὸς, ὑπέλαβεν ἡ σύζυγός του, εἶσαι ἄσπλαγχνος. Ἡσύχασε, σὲ ἐννοῶ, σκέπτεσαι τρομερὰν ἐκδίκησιν· τὴν γνωρίζω τόρα πλέον τὴν εὐτυχίαν τὴν ὁποίαν μὲ προετοιμάζεις... καὶ, σὲ τὸ λέγω! μὲ προξενεῖ φρίκην!

— Δὲν ἠξεύρεις τίποτε, δὲν ἐννοεῖς τίποτε, ἀπεκρίθη ὁ νέος ἀταράχως. Δὲν ἔχω κατὰ νοῦν ἐκδίκησιν, δὲν ἔχω λόγον διὰ νὰ ἐκδικηθῶ. Καθησύχασε, Μαρία, δὲν εἶμαι οὔτε σκληρὸς, οὔτε ἄσπλαγχνος·

καὶ διὰ νὰ σὲ τὸ ἀποδείξω, ἰδοὺ, πρὸ πολλοῦ ἔχω γράμμα νὰ σ' ἐγχειρίσω. . . . Ἤργησα πολὺ νὰ σὲ τὸ δώσω, ἀλλὰ ἦσο ἀδύνατος, ἀσθενὴς καὶ ἐφοβήθην μήπως συγκινηθῇς ἐπικινδύνως. Θὰ μὲ συγχωρήσῃς διότι ἐπερίμενα τόσον; Τὸ ἔκαμα μόνον διὰ τὴν ὑγείαν σου. Νομίζω ὅτι τόρα πλέον εἶσαι ἀρκετὰ καλὰ ὥστε νὰ ἠμπορῇς εἰς τὸ μέλλον νὰ φροντίζῃς ἀκινδύνως περὶ τῆς ἀλληλογραφίας σου. Λάβε τοῦτο τὸ γράμμα· δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ σὲ εἰπῶ ὅτι τὴν σφραγῖδά του ἐθεώρησα ἱεράν.

Ἐνῷ δὲ ἔλεγε ταῦτα ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ἀνέσυρεν ἀπὸ τὸ θυλάκιον τοῦ ἐνδύματός του.

— Κύριε δὲ Γρανλιὲ, σὲ παρακαλῶ νὰ τὴν ἀναγνώσῃς, ἀνέκραξεν ἡ Μαρία ἀρνουμένη νὰ λάβῃ αὐτήν.

Ἀλλ' αὐτὸς ἀφεὶς τὴν ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τῆς ἑστίας καὶ χαιρετίσας σιωπηλῶς τὴν σύζυγόν του ἐξῆλθεν.

Ἡ Μαρία ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, τὴν κεφαλὴν κρύπτουσα μεταξὺ τῶν χειρῶν της, καὶ τὴν καρδίαν ἔχουσα βυθισμένην εἰς πικροὺς συλλογισμούς. Τέλος πλησιάσασα εἰς τὴν ἑστίαν ἔρριψε βλέμμα ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς, καὶ εἶδεν ὅτι ἔφερε γραμματόσημον τῶν Παρισίων.

Ἡ ἐπιστολὴ ἦτο τοῦ Ὀκταβίου.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΑΝΔΑΛΟΥ.

Ὁ ἀρχαιολόγος ὁ καταφρονῶν καὶ καύσωνος καὶ ψύχους ὅπως ἐν τῇ παρὰ τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου ἀρούρᾳ ἀνεύρῃ λαβὴν ἐνεπίγραφον ἀμφορέως ἐξ ἧς τὸ ὄνομα ἀρχαίου τινὸς Χελιώτου ἢ τὸ τῆς δεσποίνης τῆς λαγήνου μανθάνει, φαντάσθητι, ἀναγνῶστα, ὑφ' ὁποίας καὶ ὁπόσης χαρᾶς θέλει σκιρτήσει ἄν ποτε ἐκ τοιούτου ἐνεπιγράφου ὠτὸς μάθῃ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐκρατεῖτο ὑπὸ τῆς θεραπαινίδος τῆς Ἀσπασίας ἡ κομψὴ τῆς δεσποίνης αὐτῆς στάμνος, ἐξ ἧς ὕδωρ ἱλίσσειον εἰς ἀργυρότευκτον δέπας χέουσα ἔπινεν ἡ τοῦ περικλεοῦς τῶν Ἀθηνῶν κυρίου κυρία.

Ὁ Ἄγγλος τί δὲν ἤθελε δαπανήσει πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ εὑρήματος, ἄν ποτε ἀνεκαλύπτετο ἐν καψυλλίῳ μετ' ἐπιταφίου σημειώσεως ἡ μυῖα ἡ ἐπὶ τῆς ῥινὸς τοῦ Θεμιστοκλέους καθήσασα, καθ' ἣν στιγμὴν κατεναυμάχει τοὺς Πέρσας μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Θριασίου πεδίου, καὶ ἐμποδίσασα αὐτὸν διὰ τῆς ἐρεσχελίας νὰ συλλάβῃ ζῶσαν τὴν καλὴν ἅμα καὶ ἀνδρείαν Ἀρτεμισίαν, πρὸς μεγίστην χαρὰν τῆς ζηλοτύπου δεσποίνης Θεμιστοκλέους.

Ὁ σχολαστικὸς εἶδες ὁπόσον ἐντρυφᾷ ὅταν ἀνεύρῃ ἀπολωλός τι καὶ, ἢ καταδείξῃ ἀνορθογραφοῦντα ἕτερόν τινα συνάδελφον;

Τὸ μέγεθος τῆς ἀγαλλιάσεως τοῦ ἀρχαιολόγου, ἡ πλημμύρα τῆς χαρᾶς τοῦ Ἄγγλου καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ σχολαστικοῦ οὐδέν εἰσι παραβαλλόμενα πρὸς τὴν ἡδονὴν ἣν ἠσθάνθην ὅτε ἐπείσθην ὅτι δύναμαι καὶ ἐγὼ νὰ ἀνακαλύψω τι. Τοσούτῳ δὲ μείζονα αἰσθάνομαι νῦν τὴν ἡδονὴν, ἀναγνῶστά μου, καθ' ὅσον οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἀμφιβάλλω ὅτι, ὡς ἄνθρωπος λογικώτατος, τὸ μέγεθος τῆς ἀνακαλύψεως ὑπολογίζεις κατὰ λόγον ἀντίστροφον τοῦ μεγέθους τοῦ ἀνακαλυπτομένου. Ἴσην ἀξίαν ἔχει ὁ Κολόμβος ὅστις ἀνεκάλυψεν ὁλόκληρον ἤπειρον, τὴν Ἀμερικὴν, πρᾶγμα καταφανὲς ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους, καὶ ἴσην ὁ μεταξὺ ἀχύρων ψύλλαν εὑρίσκων ἢ ἐν σχισμάδι βελόνην;

Ὁ δικανικὸς οὗτος καὶ σοφὸς πρόλογος σὲ ἔπεισε βεβαίως, ἀναγνῶστα, ὅτι ἡ ἀνακάλυψίς μου εἶναι μεγάλη· ἑπομένως περιττὸν πλέον νὰ κρύψω ὅτι τὸ τεχθησόμενον μοῦ. Δυστυχῶς, μετὰ τὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας, πρᾶξιν ὅλως αὐτόματον, ὅσον καὶ ἡ τῆς Ἀθηνᾶς σύλληψις ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Διός, τοσοῦτον κοῦφησαν αἱ ὠδῖνες, ὥστε ἐγὼ αὐτὸς, ὁ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ χαρᾶς περιλαμπόμενος, γονυπετὴς ἤθελον ἱκετεύσει τὸν Ἥφαιστον οὐχὶ ν' ἀνοίξῃ διὰ πελέκεως δίοδον εἰς τὸ τεχθησόμενον, ἀλλὰ διὰ σφύρας μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν κακῶν γενέτειραν κεφαλήν μου νὰ συντρίψῃ· ἀλλ' ὁ μὲν Ἥφαιστος ὑποσκάζων τρέχει κατόπιν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ὑπερβάσης μετὰ τοῦ Ἄρεως τὰ ὅρια τοῦ Ὀλύμπου, εἰς ἐμὲ δὲ ἄλλη θεραπεία οὐδεμία μένει πλὴν τῆς εἰς φῶς παραγωγῆς τοῦ τυράννου, ὃν θέλω φροντίσει νὰ περιτυλίξω ἐν σπαργάνοις περιφράσεων, καθιστὰς αὐτὸν ἀκίνδυνον καὶ εἰς Ἀγγλίδος γραίας τὰ ὦτα.

Παρετήρησες βεβαίως πλέον ἢ ἅπαξ παρ' ὅλον τὸν βίον,— ἂν διερχόμενος τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου καὶ τῆς πόλεώς σου συνειθίζεις νὰ ῥίπτῃς ἀδιάκριτον βλέμμα διὰ τῆς ἀνεῳγμένης πύλης εἰς τὰς αὐλὰς ἢ διὰ τοῦ ἀναπεπταμένου παραθύρου εἰς τὰ δωμάτια,— τὸ αὐθόρμητον ἐκεῖνο καὶ ἀφελὲς κίνημα τῆς ἑλληνίδος μητρὸς ὁσάκις θέλει νὰ τιμωρήσῃ τὸ ζωηρόν, ταραχοποιὸν ἢ φανταστικόπον αὐτῆς παιδίον, τὸ κίνημα ἐκεῖνο, λέγω, δι' οὗ τὸ ἀριστερὸν τῆς μητρὸς σανδάλιον, μεταβαῖνον ἀστραπηδὸν εἰς τὴν δεξιὰν αὐτῆς χεῖρα, ἐπιπίπτει ἐπανειλημμένως μετὰ ταχύτητος οὐ τῆς τυχούσης ἐπὶ τῶν ἐξεχόντων τοῦ παιδίου κτημάτων. Καὶ ἀγνοῶ μὲν ἂν ἡ χάρις καὶ ἡ ἀφέλεια τοῦ κινήματος τούτου συγκινῇ πάντοτε καὶ σὲ ὅσον καὶ ἐμὲ, ὅταν βλέπω αὐτὸ, βεβαιῶ ὅμως ὅτι οὐδέποτε ἡ ἀσήμαντος αὕτη καὶ ταπεινὴ πρᾶξις ἐγέννησε διὰ τῆς κεφαλῆς σου τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν ἣν θέλεις ἀκούσει.

Ὅπως ἐκτελεσθῇ ἡ πρώτη κίνησις ἀνάγκη πᾶσα, διὰ τὴν ταχύτητα, ἧς ἄνευ σώζεται τὸ παιδίον, τὸ σανδάλιον τῆς μητρὸς νὰ ᾖναι ἀβαθὲς ἢ ἀνοικτὸν ὀπισθεν ἢ πεπατημένον. — Ἀλλὰ τοιαῦτα σανδάλια, σκέπτομαι, μόναι τῆς μεσημβρίας αἱ γυναῖκες, καὶ ἰδίως αἱ Ἑλληνίδες, φοροῦσιν.

Ὅπως αἱ ἑλληνίδες μητέρες μεταχειρίζωνται τὸ κίνημα τοῦτο τὸ περιπλοκώτερον καὶ δυσεκτελεστότερον, ἐν ᾧ τὸ διὰ τῆς χειρὸς ῥάπισμα ἤθελεν ἀρκεῖ καὶ ταχύτερον τιμωρεῖ τὸν ταραξίαν, ἀνάγκη πᾶσα νὰ παρέλαβον αὐτὸ ἐκ παραδόσεως εἴτε προφορικῆς εἴτε ἐμπράκτου παρὰ τῶν ἰδίων μητέρων, παθουσῶν ἢ μαθουσῶν τὰ αὐτὰ, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς μέχρι τῆς θυγατρὸς τῆς πρώτης μητρὸς, ἥτις ἐπενόησε τὴν παράδοξον ταύτην τιμωρίαν θυμωθεῖσα ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον καὶ μὴ κρίνασα ἀρκοῦν τὸ διὰ τῆς ἁβρᾶς αὐτῆς χειρὸς μαλακὸν ῥάπισμα τοῦ ἀπαλοῦ παιδίου. — Ἀλλ' ἡ ἀπὸ μητρὸς εἰς θυγατέρα παράδοσις πράξεως οἰκογενειακῆς Ἑλληνίδων εἶναι βεβαίως, σκέπτομαι, παράδοσις καὶ οἰκογενειακὴ καὶ ἑλληνική.

Ἄρα, τὸ κίνημα, ὅπερ οὐ μόνον περιττολογία ἀλλὰ καὶ ἀκριτομυθία ἤθελεν εἶναι νὰ περιγράψω ἐκ νέου, εἶναι . . . ἑλληνικὸν, ἐκ παραδόσεως. — Τοιοῦτον ἐξάγω τὸ ἀκαταμάχητον συμπέρασμα τοῦ λαμπροῦ συλλογισμοῦ ὃν ἀνέγνωσας· ὅπερ βεβαίως οὐδέποτε ἤθελον τολμήσει νὰ φέρω εἰς φῶς, οὐδόλως δελεαζόμενος ὑπὸ τοῦ χιλιαδράχμου βραβείου τοῦ ῥοδοκανακείου διαγωνίσματος, ἂν μὴ, ἀναγινώσκων τὸν χαριέστατον συγγραφέα τῶν ἀθανάτων νεκρικῶν διαλόγων, ἐνετύγχανον ταῖς ἑξῆς θείαις ὁμιλίαις·

α'.

ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΚΑΙ ΣΕΛΗΝΗΣ.

ΑΦΡ. Τί ταῦτα, ὦ Σελήνη, φασὶ ποιεῖν σε: ὁπόταν κατὰ τὴν Καρίαν γένῃ, ἱστάναι μέν σε τὸ ζεῦγος ἀφορῶσαν εἰς τὸν Ἐνδυμίωνα καθεύδοντα ὑπαίθριον ἄτε κυνηγέτην ὄντα, ἐνίοτε δὲ καὶ καταβαίνειν παρ' αὐτὸν ἐκ μέσης τῆς ὁδοῦ;

ΣΕΛ. Ἐρώτα, ὦ Ἀφροδίτη, τὸν σὸν υἱόν, ὃς μοι τούτων αἴτιος.

ΑΦΡ. Ἔα· ἐκεῖνος ὑβριστής ἐστιν· ἐμὲ γοῦν αὐτὴν τὴν μητέρα οἷα δέδρακεν, ἄρτι μὲν εἰς τὴν Ἴδην κατάγων Ἀγχίσου ἕνεκα τοῦ Ἰλιέως, ἄρτι δὲ ἐς τὸν Λίβανον ἐπὶ τὸ Ἀσσύριον ἐκεῖνο μειράκιον, ὃ καὶ τῇ Φερσεφάττῃ ἐπέραστον ποιήσας ἐξ ἡμισείας ἀφείλετό με τὸν ἐρώμενον· ὥστε πολλάκις ἠπείλησα, εἰ μὴ παύσεται τοιαῦτα ποιῶν, κλάσειν μὲν αὐτοῦ τὰ τόξα καὶ τὴν φαρέτραν, περιατρήσειν δὲ καὶ τὰ πτερά· ἤδη δὲ καὶ πληγὰς αὐτῷ ἐνέτεινα εἰς τὰς πυγάς τῷ σανδάλῳ· ὁ δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως τὸ παραυτίκα δεδιὼς καὶ ἱκετεύων μετ' ὀλίγον ἐπιλέλησται ἁπάντων. Ἀτὰρ εἰπέ μοι, καλὸς ὁ Ἐνδυμίων ἐστίν; εὐπαραμύθητον γὰρ οὕτως τὸ δεινόν.

ΣΕΛ. Ἐμοὶ μὲν καὶ πάνυ καλὸς, ὦ Ἀφροδίτη, δοκεῖ, καὶ μάλιστα ὅταν ὑποβαλόμενος ἐπὶ τῆς πέτρας τὴν χλαμύδα καθεύδῃ τῇ λαιᾷ μὲν ἔχων τὰ ἀκόντια ἤδη ἐκ τῆς χειρὸς ὑποῤῥέοντα, ἡ δεξιὰ δὲ περὶ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ ἄνω ἐπικεκλασμένη ἐπιπρέπῃ τῷ προσώπῳ περικειμένη, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ ὕπνου λελυμένος ἀναπνέῃ τὸ ἀμβρόσιον ἐκεῖνο ἄσθμα. Τότε τοίνυν ἐγὼ ἀψοφητὶ κατιοῦσα ἐπ' ἄκρων τῶν δακτύλων βεβηκυῖα ὡς ἂν μὴ ἀνεγειρόμενος ἐκταραχθείη, — οἶσθα· τί οὖν ἂν σοι λέγοιμι τὰ μετὰ ταῦτα; πλὴν ἀπόλλυμαί γε ὑπὸ τοῦ ἔρωτος.

ἐξ οὗ πείθεται πᾶς τις περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν νέων ἑλληνικῶν ἠθῶν πρὸς τὰ ἀρχαῖα, καὶ ὅτι πρώτη διδάσκαλος μήτηρ ὑπῆρξεν ἡ Ἀφροδίτη.

β'.

ΔΙΟΣ, ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ.

ΖΕΥΣ. Παύσασθε, ὦ Ἀσκληπιὲ καὶ Ἡράκλεις, ἐρίζοντες πρὸς ἀλλήλους ὥσπερ ἄνθρωποι· ἀπρεπῆ γὰρ ταῦτα καὶ ἀλλότρια τοῦ συμποσίου τῶν θεῶν.

ΗΡΑΚ. Ἀλλὰ ἐθέλεις, ὦ Ζεῦ, τουτονὶ τὸν φαρμακέα προκατακλίνεσθαί μου;

ΑΣΚ. Νὴ Δία· καὶ ἀμείνων γάρ εἰμι.

ΗΡΑΚ. Κατὰ τί, ὦ ἐμβρόντητε; ἢ διότι σε ὁ Ζεὺς ἐκεραύνωσεν ἃ μὴ θέμις ποιοῦντα, νῦν δὲ κατ' ἔλεον αὖθις ἀθανασίας μετείληφας;

ΑΣΚ. Ἐπιλέλησαι γὰρ καὶ σὺ, ὦ Ἡράκλεις, ἐν τῇ Οἴτῃ καταφλεγείς, ὅτι μοι ὀνειδίζεις τὸ πῦρ;

ΗΡΑΚ. Οὐκοῦν ἴσα καὶ ὅμοια βεβίωται ἡμῖν, ὃς Διὸς μὲν υἱός εἰμι, τοσαῦτα δὲ πεπόνηκα ἐκκαθαίρων τὸν βίον, θηρία καταγωνιζόμενος καὶ ἀνθρώπους ὑβριστὰς τιμωρούμενος· σὺ δὲ ῥιζοτόμος εἶ καὶ ἀγύρτης, νοσοῦσι μὲν ἴσως ἀνθρώποις χρήσιμος ἐπιθήσειν τῶν φαρμάκων, ἀνδρῶδες δὲ οὐδὲν ἐπιδεδειγμένος.

ΑΣΚ. Εὖ λέγεις, ὅτι σου τὰ ἐγκώματα ἐασάμην, ὅτε πρώην ἀνῆλθες ἡμίφλεκτος ὑπ' ἀμφοῖν διεφθαρμένος τὸ σῶμα καὶ τοῦ χιτῶνος καὶ μετὰ τοῦτο τοῦ πυρός· ἐγὼ δὲ εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, οὔτε ἐδούλευσα ὥσπερ σὺ οὔτε ἔξαινον ἔρια ἐν Λυδίᾳ πορφυρίδα ἐνδεδυκὼς καὶ παιόμενος ὑπὸ τῆς Ὀμφάλης χρυσῷ σανδάλῳ, ἀλλὰ οὐδὲ μελαγχολήσας ἀπέκτεινα τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα.

ΗΡΑΚ. Εἰ μὴ παύσῃ λοιδορούμενός μοι αὐτίκα μάλα εἴσῃ ὡς οὐ πολύ σε ὀνήσει ἡ ἀθανασία, ἐπεὶ ἀράμενός σε ῥίψω ἐπὶ κεφαλὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὥστε μηδὲ τὸν Παιῶνα ἰάσασθαί σε τὸ κρανίον συντριβέντα.

ΖΕΥΣ. Παύσασθε, φημὶ, καὶ μὴ ἐπιταράττετε ἡμῖν τὴν ξυνουσίαν, ἢ ἀμφοτέρους ἀποπέμψομαι ὑμᾶς τοῦ ξυμποσίου. Καίτοι εὔγνωμον, ὦ Ἡράκλεις, προκατακλίνεσθαί σου τὸν Ἀσκληπιὸν ἄτε καὶ πρότερον ἀποθανόντα.

ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται μὲν ὅτι ὁ Ἡρακλῆς κατέστη παλίμπαις ὑπὸ τοῦ πολλοῦ πρὸς τὴν Ὀμφάλην ἔρωτος, ἐπιβεβαιοῦται δὲ ὅτι ἡ ἰδέα ἣν μετὰ τοσαύτας ὠδῖνας ἐγέννησεν ἡ κεφαλή μου δὲν εἶναι παρὰ πολὺ παράδοξος καὶ ἐσφαλμένη.

Σ.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΑΛΛΑΤΙΟΥ
ΕΚΔΕΔΟΜΕΝΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 433.)

Nº 8. Catena Sanctorum Patrum in Ieremiam prophetam; expositio item S. Ioannis Chrysostomi in eundem prophetam, nec non Homiliæ VIII Origenis, et Maximi Confessoris questio in eundem prophetam. — Omnia ex

Græco conversa primus Gr. et Latine edidit eum Ghislerii in Jeremiam commentariis. — Lugduni 1633 in folio.

Ἑλληνιστὶ γεγραμμέναι ἀνέκδοτοι διατριβαί, λατινιστὶ μεθερμηνευθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀλλατίου, συμπεριλαβόντος ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ ταύτῃ καὶ τὰ ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου σχόλια τοῦ Γυσλέρου.

Nº 9. Apes Urbanæ, sive de viris illustribus qui ab anno MDCXXX per totum MDCXXXII Romæ adfuerunt, ac typis aliquid evulgarunt. —Romæ 1633 in 8º et Hamburgi 1711 in 8º.

Ὁ δημοσιεύσας τὴν ἐν Ἀμβούργῳ ἔκδοσιν Ἰωάννης Ἀλβέρτος Φαβρίκιος, ὁ ἀοίδιμος συντάκτης τῆς ἑλληνικῆς βιβλιοθήκης, ἧς ἄνευ οὐδεμία βίβλων συλλογὴ πλήρης ἐστίν, ἐτύπωσε σὺν αὐτῇ καὶ τὸ «Musæum historicum et physicum» τοῦ Ἰωάννου Ἰμπεριάλου, προτάξας εἰσαγωγὴν σπουδαίαν λίαν. — Τὸ περὶ τῶν βίων καὶ συγγραμμάτων τῶν ἀπὸ τοῦ 1630ου μέχρι τοῦ 1632ου ἔτους ἐν Ῥώμῃ ἀκμασάντων λογίων ὀνομαστῶν ἀνδρῶν πραγματευόμενον πόνημα τοῦτο, τὸ τὸν τίτλον αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ Κυανοῦ Θυρεοῦ τῶν οἰκοσήμων τοῦ τότε ἀρχιερατεύοντος Οὐρβανοῦ Η' (Ματθαίου Βαρβερίνου) κεχαραγμένων τριῶν χρυσῶν μελισσῶν λαβὸν, εὕρηται καὶ ἐν τῷ τοῦ Λαυρεντίου Κράσσου τῷ ἐπιγραφομένῳ «Elogi d'uomini letterati» (Venezia 1666 in 4º.) — Εἰς τὴν δεκάτην πέμπτην σελίδα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βιογραφικοῦ ἢ μᾶλλον βιβλιογραφικοῦ πονήματος τοῦ Ἀλλατίου ἀπαντᾶται ᾠδὴ τήν δε τὴν ἐπιγραφὴν φέρουσα·

»Οὐρβανοῦ τοῦ ὀγδόου εἶδος παραινετικὸν εἰς ἀρετὴν,
»Δέοντι τῷ Ἀλλατίῳ.

»Ἐξελληνισθὲν πρὸς τὸ Θ' εἶδος τῶν Νεμεονικῶν τοῦ Πινδάρου

καὶ ἀρχομένη οὕτω·

»Νῦν ὅτ' ἔχεις μέτρον ἥδης
»Οὐδὲς ἐπέστη κατάντης
»Αἰμύλοις κέρδεσ' ἄπιστος
»Καὶ δολιαῖσι τρίβοις
»Κτλ. Κτλ. Κτλ.

Nº 10. De Psellis et eorum scriptis diatriba, ad Nobilissimum et Erudissimum virum Jacobum Gafarellum, D. Aegidii Priorem. Romæ 1634 in 8º.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τῆς τοῦ Φαβρικίου ἑλληνικῆς βιβλιοθήκης ἐκδέδοται τὸ περὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἀκμασάντων καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Ψελλὸς ἐσχηκότων συγγραφέων πραγματευόμενον δοκίμιον τοῦτο.

Nº 11. De erroribus magnorum virorum in Dicendo, dissertatio rhetorica ad Joannem Franciscum Sligelandum. Romæ 1635 in 8º.

Μέμφεται τὸν Βλάκον ὁ Δανιὴλ Γεωρ. Μορχόφιος εἰς τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα « Polyhistor, sive de notitia auctorum et rerum commentarii » (Lubec: 1688 in 4º). καὶ « De Patavinitate Liviana liber, ubi de urbarnitate et peregrinitate; sermonis Latine universe agitur (Kilonii 1685 in 8º), ὡς σφετερισθέντα πολλὰς τῶν παρατηρήσεων καὶ σημειώσεων Κλαυδίου δὲ Βερδιέρου, τοῦ οὐχὶ ἐπὶ πολλῇ κριτικῇ ἀξίᾳ, κατὰ τὴν τῶν σοφῶν γνώμην, διαπρέποντι.

Nº. 12 Eridanus, Græco elegiaco carmine ad Cardinalem Antonium Barberinum Latine redditus à Bartholomeo Tortoletto. Romæ 1635 in 4º.

Ἐν μέτρῳ ἐλεγειακῷ ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ γεγραμμένον ποιημάτιον.

Nº 13. Procli Diadochi paraphrasis in Claudii Ptolamæi Tetrabiblon, de Siderum affectionibus. Græce et Latine.

Amstelodami (Lugdun-Batav) 1635 in 8º.

Ὁ Ἀλλάτιος μεθηρμήνευσε λατινιστὶ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἕτερα ἑτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων συγγράμματα, ἅπερ ὅμως ὡς οὐχὶ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλων σοφῶν ἀνδρῶν μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ἐκδοθέντα οὐ μνημονεύομεν ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ, συντομίας χάριν.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗ ΕΘΝ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ. Ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς ἐν τῇ μεσημβρ. Ἰταλίᾳ μονῆς τῆς ἐπικαλουμένης τοῦ Monte-Cassino, κατὰ χειρόγραφα κείμενα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῆς, μετὰ προλεγομένων καὶ σχολίων ἡ Divina Comedia τοῦ Dante. Ταύτης δὲ τῆς σπανίας καὶ ὀνομαστῆς ἐκδόσεως ἀντίτυπον ἔφερεν ἐσχάτως ἐξ Ἰταλίας καὶ κατέθετο εἰς τὴν ἡμετέραν ἐθν. βιβλιοθήκην ὁ τέως μὲν ἀρχιμανδρίτης καὶ ἐφημέριος τῆς ἐν Νεαπόλει ὀρθοδ. ἐκκλησίας, πρὸ μικροῦ δὲ προχειρισθεὶς ἐπαξίως ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου σεβασμιώτατος Ν. Κατραμῆς. Ὁ δὲ καθηγ. Κ. Φίλιππος Ἰωάννου ἔγραψε πρὸς τοὺς μοναχοὺς εὐχαριστήριον διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ πολυτίμου αὐτοῦ βιβλίου.

Ὡς ἐξάγομεν δὲ ἐκ τῶν ὀλίγων ὅσα ὁ ἡμέτερος Κ. Σ. Ζαμπέλιος ἔγραψεν ἐν τοῖς Ἰταλοελληνικοῖς περὶ τῆς μονῆς τοῦ Monte-Cassino (σελ. 16) πολλὰ πολύτιμα χειρόγραφα, ἑλληνικά τε καὶ ἰταλικὰ, εἰσὶ τεθησαυρισμένα ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ.